

Az Internet francia szemmel

VÁLOGATÁS ÉRIC GUICHARD
ÉS MUNKATÁRSAI ÍRÁSAIBÓL

ka EuroTéka EuroTéka EuroTéka EuroTé

Az Internet francia szemmel

VÁLOGATÁS ÉRIC GUICHARD
ÉS MUNKATÁRSAI ÍRÁSAIBÓL

BUDAPEST, 2005

Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme de Participation à la Publication (P.A.P.) Kosztolányi, bénéficie du soutien du Ministère des Affaires Etrangères français, de l'Ambassade de France en Hongrie et de l'Institut Français de Budapest.

Ez a mű a Francia Külügyminisztérium, a Magyarországi Francia Nagykövetség és a Budapesti Francia Intézet támogatásával a Kosztolányi Könyvtártámogatási Program (P.A.P.) keretében jelent meg.

A válogatás az alábbi kötet anyagából készült:
Comprendre les usages de l'Internet: Ouvrage collectif sous
la direction d'Éric Guichard. Paris, 2001. Éditions Rue d'Ulm. 262 p.

Sorozatszerkesztő: Bartos Éva

Szerkesztette: Pajor Enikő

Fordította: Szabó Enéh

ISBN 963 201 616 5
ISSN 1787-0283

Kiadta a Könyvtári Intézet
Felelős kiadó: Dippold Péter, a Könyvtári Intézet igazgatója

Nyomdai kivitelezés: AKAPRINT Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Freier László ügyvezető igazgató

TARTALOM

Pajor Enikő: Szerkesztői előszó	5
Guichard, Éric: Bevezetés	9

GAZDASÁGI LOGIKÁK ÉS REALITÁSOK

Serval, Thomas: Milyen csere folyik hálózaton az internet közvetítésével	17
Cohen-Tanugi, Laurent: Európának szembe kell néznie a digitális gazdaság kihívásával	29
Yayon-Dauvet, Audrey: Hogyan illeszthető be az internet a hagyományos jog kereteibe: a tartománynevekre (domain name) vonatkoztatható jogi szabályozás	35

KONCEPCIÓ ÉS KIADÓI GYAKORLAT

Soloviev, Sergei: Egyetemes könyvtár és az ideiglenesség kultúrája	45
Herrenschmidt, Clarisse: Gondolkodjunk el azon, mit jelent az internet a gyakorlatban	51
Weissberg, Jean-Louis: A szerző és az amatőr fogalmának bizonytalanná válása és egybemosódása a befogadás–termelés–alkotás állandó mozgásban lévő folyamatában	63
Guichard, Éric: A szerző–kiadó–olvasó új viszonya	77

ISMERETSZERZÉS (TANULÁS, TÁJÉKOZTATÁS)

Perriault, Jacques: Ismeretszerzés a számítógépes hálózat közvetítésével: három megjegyzés	89
Mathias, Paul: A bőség anatómiája	99

Proulx, Serge: Hogyan használjuk az Internetet: a „hálózatban gondolkodás” és a digitális kultúra elsajátítása	113

AZ INTERNET VÁLTOZATOS GYAKORLATI ALKALAMAZÁSA

Le Marec, Joëlle: Az internet kialakulóban lévő használatának elemzése: néhány módszertani kérdés	125
Hussherr, Francois-Xavier: Havi 600 perc az interneten... Mire használja fel ezt az időt a nagyközönség?	141
Lajoie, Jacques: Keresések az Interneten: változatosság és sokféleség	157

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

„Hogyan maradjunk emberek ebben a furcsa új univerzumban, amit éppen most alkotunk magunknak?”

(Jacques Vallée, az egyetlen francia informatikus, aki az internet megalkotásában részt vett)

Reményeink szerint egy sorozat első tagját tartja kezében az olvasó, melynek életre hívója maga a változó idő.

Amikor a XX. század elején Max Weber nemtetszését fejezte ki a modernizáció rohamos terjedése miatt – mivel a modernizáció megfosztotta az életet annak varázsától, túlracionalizálta, technológizálta, bürokratizálta a világot –, akkor véleményével nem volt egyedül. A kor, amelyben élt, sokakban kételkedést keltett.

Az avantgarde-dal szemben tanúsított bizalmatlanságáról ismert francia kortárs, Paul Valéry szintén többször fogalmazta meg elméletét a technikának behódoló, „beidomított emberről”, és a húszas évektől kezdődően számos helyen tette fel a kérdést: „Végtelen információéhségünkben magánéletünk mely szeletét vagyunk készek feláldozni? A legigazibb kommunikáció megtalálásáért folytatott kitartó kutatásban nem válunk-e a technika rabszolgájává, éppen annak a rabszolgájává, amelyről azt hisszük, hogy bennünket fog szolgálni?”

Pedig ekkor még nem létezett a számítógép és az internet. És senki sem gondolta volna, hogy ez a fejlődés olyan iramban folytatódik, hogy végső határai még napjainkban sem körvonalazódnak.

A korlátlan informatikai lehetőségek minden téren forradalmi változást hoztak az életünkben. A földrajzi akadályt, térbeli és időbeli határt átívelő internet virtuális világa olyan, az eddigitől eltérő gondolkodási és cselekvési stílust alakított ki, amely a technikai ismeretekeken túl az egyén általános tanulási, szociális képességeit új szerkezetbe ágyazta. Az új technikák lehetővé teszik, hogy egy központi hatalom és a hierarchikus osztályok helyébe egy sok központú, horizontálisan szervezett és egymást kiegészítő önkéntes közösségekből álló társadalom lépjen, amelynek tagjai mégsem egyenlők. Mert azok, akiknek lehetőségük van a kommuniká-

ciós csatornák szelepeinek nyitására és zárására, soha nem látott hatalom, valamint anyagi előny birtokába jutnak. Ebben a társadalomban a leleményesség, a gyorsaság és az információ mielőbbi ismerete egyenlő a versenyképességgel és a pénzzel.

Bizonyára ezt ismerték fel a Berkeley Egyetem munkatársai is, amikor néhány évvel ezelőtt felmérték hallgatóik információs-informatikai–technikai ismereteit. A megkérdezettek száma 60–70%-osra ítélte saját informatikai–információkeresési tudását, ám amikor ezután tényleges adatszolgáltatásra kérték őket, bebizonyosodott, hogy az új technikákat és azok használatát illetően tudásuk még a 10%-ot sem éri el. A könyvtár munkatársai ekkor határozták el, hogy legelőször az információval foglalkozó szakembereket, a könyvtárosokat kell megtanítani az információforrások tartalmi és technikai kezelésére, hogy azután ők adhassák át ezt a tudást a társadalom széles rétegeinek. Amerikában a „Teaching Library” mozgalom így vette kezdetét.

Mi itt, egy kelet-közép-európai ország információs szakembereiként a külföldi gyakorlat ismeretében, az itteni technikai lehetőségekkel és saját pedagógiai leleményességünkkel próbáljuk megvalósítani a mi „Teaching Library”-nket. A magas szintű tájékoztatási munkát végző könyvtárosok, a kommunikációs- és a jövő könyvtárosaikat formáló szakemberek szintén e cél érdekében dolgoznak. Vagyis azért, hogy a hallgatók minél több technikai újdonságot ismerjenek meg, hogy részt vehessenek magyar és nemzetközi közös, virtuális tréningeken és a cybertérben születő kutatásokban... Nyelvi, szakmai, országhatárbeli korlátok nélkül...

Ez a fajta oktatás a szakismereteken túl élmény is, a Serge Proulx által megfogalmazott „hálózatban gondolkodás” és az „ajándékozás kultúrájába” vetett hit megerősítése az ifjú generációban, mert nem mindegy, hogy továbbra is a pénz globalizálja-e a világot, vagy erősödik az a tudat, hogy a társadalmi–emberi értékeket az eddiginél jobban érvényre kell juttatni.

Rajtunk, tanárokon sok múlik. Nyitottá tehetjük hallgatóinkat a pénz vagy az érték, vagy egyszerre mindkettő világára...

A jövő szempontjából azonban nem mindegy, hogy melyikre helyezzük a hangsúlyt...

E kötet ezért született. Gondolatébresztőnek, vitára serkentőnek, tanítási segédanyagnak, érdekfeszítő olvasmánynak... Kinek-kinek érdeklődésének megfelelően...

Magyar nyelvű kiadványunk válogatás a francia „Atelier internet” csoport vezéralakja, Éric Guichard által szervezett „Értsük meg, milyen sokféleképpen és milyen sokféle célra használható az internet” című konferenciakötet anyagából.

A tanulmányokat fordító Szabó Enéh nemcsak a fordítás nehéz munkáját vállalta magára, hanem kiváló érzékkel talált rá elsőként az információ rengetegében megbúvó francia kiadásra és az interneten sűrűn publikáló kutatócsoportra. Köszönet érte.

Dr. Pajor Enikő

GUICHARD, ÉRIC¹

BEVEZETÉS

Az internetet háromféle szempontból közelíthetjük meg: 1) tarthatjuk műszaki szabvány (protokoll)-gyűjteménynek, és ebből a szempontból a fejlesztése a mérnökök és kibernetikusok dolga; 2) tekinthetjük az ismeretek nagy gyűjtőtartályának, a szónak abban a metaforikus értelmében, ahogy ezt a kifejezést korábban a könyvtár jellemzésére használták, ebből a szempontból a kulturális jellege az uralkodó vonása; 3) és van társadalmi dimenziója is, ez egyrészt azzal előző két szemponttal áll kapcsolatban, hogy milyen teljesítményre képes a műszaki rész, és milyen színvonalú a kulturális tartalom (milyen cserét és párbeszédet hoz létre csoportok és egyének között), másrészt azzal is összefügg, hogy mennyire tesznek bennünket érdekeltté az internet használatában azok a társadalmi és gazdasági viszonyok, amelyek között elsajátítjuk. Ezek a kérdések már túlmutatnak magának az internetnek a témakörén.

Ez a három szempont meglehetősen bonyolultan fonódik össze egymással: a technika meg is könnyítheti, de meg is nehezítheti az interneten folyó kapcsolatteremtést; az informatikai kódolás nem semleges, (nem is szólva arról, hogy még nem is állandósult eléggé, túl gyakran változik); még jelenleg is különleges ismeretek, sőt kultúra elsajátítása szükséges ahhoz, hogy valaki használni tudja, és ez fékezi az internet széles körű használatát, mert a használathoz szükséges technikai ismeretek lassabban terjednek, mint amilyen gyorsan fejlődnek a mikroprocesszorok. A hatalmas tömegű weblap nagy részét mégis az önkéntesek népes tábora készítette társadalmi munkában, az ő művük. Egyébként – bár a kérdésnek ezt

---

¹ A szerző a „Hálózatok, Tudások és Területek” csoport, École Normale Supérieure tagja. Elérhető: *Eric.Guichard@ens.fr* – A bevezető megjelenési adatai az eredeti kötetben, 11–20. p.

az oldalát gyakran elhanyagolják – arról sem szabad megfeledkezni, hogy a hálózat eredményes használatához: a kereséshez, az információk feldolgozásához nemcsak ismeretek, hanem bizonyos intellektuális képességek is szükségesek, és ugyanez érvényes a hálózaton folyó kommunikációra is, mert ehhez jó kifejező készségre és kapcsolatteremtő képességére van szükség; ezért a hálózaton sem egyenlő mindenki. Ahhoz pedig, hogy egyáltalán hozzá tudjunk jutni az internethez pénz kell és idő, és nem is kevés – hiszen a számítógépeket nem adják ingyen –, és a népszerűsége miatt az internet már olyan terület, ahol nagy a tét, fontos dolgok dőlnek el, konfliktusok alakulnak ki, és erőviszonyok érvényesülnek.

TECHNIKAI DETERMINIZMUS

Mivel az internet nagyon bonyolult jelenség, sokan hajlamosak leegyszerűsíteni, csak valamelyik részét látni. Mivel gyakran szándékosan nem akarják világosan kimondani, hogy a három előbb említett – technikai, kulturális és társadalmi – tényező kölcsönösen hat egymásra, olyan zavaros nézetek jelennek meg és terjednek, amelyek a technikát ördögnek vagy mágikus erőnek képzelik, azaz vagy minden rossz okának a technikát tartják, vagy kritikátlanul dicsőítik. A technikai determinizmusra nagyon jellemzőek ezek a végletes, túlegyszerűsített nézetek. A lényeg az, hogy megértsük, akármilyen bonyolult, akármilyen fejlett is egy technika, attól még magában se nem jó, se nem rossz, mert sokféle célra lehet felhasználni. És önmagában ugyanúgy nem képes az erkölcstelen emberi magatartást tartósan támogatni és állandósítani a sikerét, mint ahogy az emberiség fejlődését, felemelkedését sem képes önmagában szolgálni. A technika eszköz, és az emberektől függ, hogy mire használják. Ruanda példája jól szemlélteti, hogy a bozótvágó kés éppen úgy használható bozót- és gyomirtásra, mint a szomszédoktól való megszabadulásra, népirtásra. A rádió értékes információkat is közölhet, és hozzájárulhat a műveltség terjedéséhez, de gyűlöletre is uszíthat, a mobiltelefon segítségével látványos nagygyűléseket lehet rövid idő alatt megszervezni, de azt is megkönnyíti, hogy az embereket megfigyeljék, sokkal alaposabban, mint korábban. A technikai determinizmus azonban nemcsak ebben a primitív alakjában, hanem rejtettebb, álcázott formában is képes hatni. Az érvelése kifinomul, de az a gondolat, hogy valamilyen lemaradást kell behoznunk, fel kell zárkóz-

nunk mindig megtalálható benne. A felzárkózás égető sürgősségének érzése pedig elősegíti, hogy a technikai determinista szemlélet „megfelelkezzen” a „jelentéktlenebb” dolgokról, hogy ne beszéljen azoknak a különböző társadalmi csoportoknak gyakran ellentétes érdekeiről, akik valamilyen módon kapcsolatban állnak az „új technológiák” bevezetésével. A különféle – műszaki, társadalmi, gazdasági – szempontok összemosása azután tisztán ideológiai jellegű megnyilatkozásokhoz vezet. Mikor azt állítják, hogy az új technika boldogabb jövőhöz vezet, akkor azt akarják elérni, hogy türelemre intsek az elégedetleneket, akik azért elégedetlenek, mert rossz helyzetben vannak, és arra buzdítják őket, hogy várjanak még egy kicsit, és fogadják el még egy darabig a fennálló rendet. Ha túlságosan bízunk a technika csodatevő erejében, akkor a hátrányos helyzetű csoportokat arra lehet inteni, hogy legyenek a végtelenségig türelemmel, és a hatalom urai a csodavárás segítségével igyekeznek enyhíteni a társadalmi feszültségeket, miközben semmit sem tesznek a problémák megoldása érdekében. Leegyszerűsítés, sőt torzítás az is, mikor a mai állapotokat a nyomtatás kezdeteihez hasonlítják, és olyan képet adnak a nyomtatás elterjedéséről, hogy az az érzésünk támad, mintha tudatosan hallgatnák el, milyen gyakran járt együtt a technikai átalakulás nagy politikai, gazdasági és szellemi felfordulással, konfliktusokkal, például a nyomtatás esetében is, és ez az idealizálás egyedül azt a célt szolgálja, hogy egy könnyen érthető és megismerhető, ártalmatlan és utópikus jellegű internet képét mutassák az embereknek.

A legfontosabb tehát az, hogy tegyünk világosan különbséget az internet mint tárgy és jelenség és az internetről szóló, tudatosan konstruált, félrevezető szövegek között.

AZ INTERNETHASZNÁLAT KIÉPÍTÉSE ÉS KÖRNYEZETE

Marad tehát az internet használat kérdése. Összpontosítsuk inkább arra a figyelmünket, hogy mire használják az internetet. Váratlan fontosságot adott ennek a témának, hogy jelentős gazdasági érdekek is kapcsolódnak hozzá, az informatikai rendszerek és a hálózatok még nem elég kiforrottak, gyakran változnak, az archiválási lehetőségek még nem megfelelőek, de arra már lehetőséget adnak, hogy a használók viselkedésének egy kis részét értelmezni tudjuk a segítségükkel.

Az éberség azonban ezen a téren is kötelező. Nem könnyű vizsgálni a használókat sem. Sokfélék a használók, és viselkedésüket, az egyénekét és a csoportokét is hajlamosak vagyunk aszerint megítélni, hogy milyen szempontból közelítünk hozzájuk. Sok függ attól, hogy a használókat fogyasztónak vagy politikai szereplőnek, olvasónak vagy írónak, azaz az internetes tartalmak fogyasztójának vagy alkotójának tartjuk, úgy vizsgálunk-e egy csoportot mint egy ismert tulajdonságokkal rendelkező, létező közösséget, vagy mi alkotunk *utólag* csoportot az egyénekből, a magatartásuk alapján. A használat általános fogalma mögött különféle magatartások húzódnak meg és keverednek egymással. Például egy olyan használó, akinek műszaki kultúrája van, mondjuk egy mérnök teljesen természetesnek tartja a technika gyors avulást, és úgy gondolja, hogy a mai internetkultúra öt év múlva már teljesen használhatatlan lesz, vagyis egészen másképp látja a dolgokat, mint a humán kultúrájúak, akik állandóságot szeretnének vinni a rendszerbe. Bennük a saját szakterületük fejleszti ki ezt a hajlamot, hiszen a használt forrásanyaguk is régi, például XV. századi nyomtatványok. A nagyközönséget kiszolgáló portálok nem ismerik fel eléggé, hogy a használókban erős az ismeretszerzés, a tudás utáni vágy, hanem a leggyakrabban csak olyasféle információkat nyújtanak nekik, mint például a napi horoszkóp.

Vagyis sokfélék a használók, nemcsak az egyének, hanem a csoportok is, és ezért sokféle igényt és érdeklődést, eltérő gazdasági, társadalmi és kulturális hátteret, adottságokat és lehetőségeket kell figyelembe venni. Ezeket a tényezőket még a vizsgálatok elkezdése előtt mind fel kell deríteni, és már előre meg kell határozni. A szociológusoknak két hatékony mutatójuk van, amelynek a segítségével finomítani tudják az egyének és csoportok vizsgálati eredményeit: a „gazdasági tőke” és a „kulturális tőke” fogalma. Az anyagi háttér (gazdag vagy szegény), a „szabadidő feletti rendelkezés” (sok vagy kevés szabadidő, kötött vagy kötetlen munkaidő stb.), a tájékozódási képesség, rutin (például, hogy a segédkönyvek, dokumentáció önálló használatára képes vagy nem képes), az hogy „fel van-e vértézve” arra, hogy táblázatokat, számadatokat elemezzen, és ebből valamilyen következtetéseket is le tudjon vonni, mind fontos tényezők. Tudjuk, hogy a szegény és műveletlen használóknak nemcsak az okoz nehézséget, hogy hozzá tudjanak jutni az eszközökhöz, és hiányoznak a technikai ismereteik, hanem teljesen tanácstalanul állnak az internet szabványaival (protokolljaival), a hálózat szerkezetével szemben, és

a kapott információkkal sem tudnak mit kezdeni. Ezért nemcsak az internet technikai oldala, nemcsak a weblapok szerkezete ejti őket zavarba, hanem az információk értékelésére sem képesek egyedül, nem érzik meg ösztönösen, hogy mennyire megbízható, elfogadható egy kapott adat. Viszont a jobban felkészültek, a hatalom birtokosai, akik minden tekintetben a „gazdag törvényes örökösök” helyzetében vannak, monopóliumukat féltve, tudatosan akadályozhatják a közösség többi részének felzárkózását, fékezhetik a kollektív tanulás dinamikáját. Vagyis az, hogy kinek milyenek az esélyei, például hogy részt vehet-e egy szerver felállításában, felíratkozhat-e egy levelező listára, egyáltalán nem virtuális, hanem nagyon is konkrét gazdasági, szociális és kulturális körülményekre vezethető vissza, és az egyénnek a való világban elfoglalt helyétől – főleg társadalmi környezetétől függ –, és ebből előrelátható vagy váratlan szolidaritások, szövetségek és konfliktusok következhetnek. Viszont az a döntés, hogy valaki használni akarja az internetet, hogy elkötelezi magát a hálózat használata mellett, visszahat rá, befolyásolja azt a képet, ami a társadalomban alakul ki róla. Az előbb felsorolt mutatók segítségével elemezni tudjuk, hogy milyen választékot kínálnak a hálózaton rendelkezésre álló objektumok, például hogy egy webhely vagy fórum a piac logikáját követi-e vagy nem, egy vagy több közönség számára készült-e, és milyen intellektuális képességek szükségesek a használatához.

AZ INTERNET SZERKEZETÉT MEGHATÁROZÓ LOGIKÁK

Miután pontosan meghatároztuk a használó valóságos helyzetét, illetve hogy milyen helyzetet szeretne magának, fontos azt is feltárni, hogy milyen a használók – potenciális internethasználatát korlátozó – jogi és gazdasági környezete, mielőtt kollektív stratégiákkal (ellenállás, militáns fellépés, azonosulás) foglalkoznánk, felderítenénk és elemeznénk, értelmeznénk ezeket a stratégiákat.

Valójában még azt is a gazdasági szereplők határozzák meg, hogy hogyan használjuk az internetet, gyakran pusztán gazdasági eszközökkel, például az internet otthoni használati díjának csökkentésével vagy azzal, hogy egyes webhelyeket kellemetlenül toladó hirdetések korlátlan elszabadításával, ránk zúdításával akarnak népszerűsíteni. De a gazdasági

szereplők sem önállóak, és nem is függetlenek. Őket is befolyásolja a piac, ezen belül a monopóliumok kialakulása, és a spontán vagy szabályozott újjogí formák és keretek.

És nemcsak ezek a paraméterek befolyásolják, alakítják az internet-használatot és gyakorlatának kialakulását. Ezek a paraméterek nemcsak a társadalmi és gazdasági tényezők termékei, hanem függenek a kulturális viszonyoktól, attól a kulturális környezettől is, ahol kialakultak. Ennek a kulturális környezetnek a meghatározásában pedig fontos szerepet játszanak az úttörők, és erről nem szabad megfeledkezni. Ha nem is rajtuk múlik minden, ha az, ahogyan és amire ők használják az internetet nem is tudja előre jelezni, hogy hogyan fogják használni ezt a technikát a jövőben, ha már széles körben elterjedt a társadalomban, mégis nagy befolyással lehetnek a közösség internethasználatára azzal, hogy milyen használói szokásokat alakítanak ki, milyen kulturális világot teremtenek meg a hálózaton, milyen elméleti kérdéseket vetnek fel, mert ezek fogják alakítani a Hálózat szerkezetét és használatát az elkövetkezendő években, és különösen nagy hatással lesznek arra, hogy hogyan és milyen ismereteket szerezhetünk a hálózaton keresztül.

PROGRAM

Az „Értsük meg, milyen sokféleképpen és milyen sokféle célra használható az internet” konferencia – aminek alapján ez a könyv megszületett –, rendezői nagy figyelmet fordítottak arra, hogy az internet gyakorlatát és logikáját, az egész kérdéskörét bemutassák. Az elemzést először a gazdasági dinamizmusok és az intellektuális mechanizmusok kérdéskörének keretében vizsgáljuk, ezek megértése fontos, mert előfordul, hogy közvetlen kapcsolatban állnak az internet fejlődésével, máskor viszont régebbi mechanizmusoktól függenek. Ezután következnek a módszertani kérdések, például az internet etnográfijának aprólékos leírása, ez a különféle közösségeket mutatja be a szakemberektől a nagyközönségig, és ennek alapján, különösen a használók egyes konkrét módszereinek elemzése segítségével, kibontakoznak szemünk előtt az interneten ható bonyolult mechanizmusok.

Így tudunk csak a tudomány és a laikus ember elképzelését is magában foglaló, átfogó képet kapni arról, hogy mit is jelent az internet használata, és milyen egymást keresztező érdekek fűződnek hozzá.

GAZDASÁGI LOGIKÁK ÉS REALITÁSOK

SERVAL, THOMAS

MILYEN CSERE FOLYIK A HÁLÓZATON AZ INTERNET KÖZVETÍTÉSÉVEL¹

Az „új gazdaság” kifejezés főleg a mai gazdaság olyan jelenségeire vonatkozik, amit nem igazán tudunk megérteni. Például miért van az, hogy egy vállalatnak nem kell jövedelmezőnek lennie ahhoz, hogy vonzó legyen a beruházók számára? Miért hajlandók elfogadni a vállalat dolgozói, hogy fizetés helyett részvényeket kapjanak a munkájukért? Miért fizetnek a használóknak azért, mert használják a számítógépet, mikor nemrég még ők fizettek érte, meg kellett venniük? Miért tesznek fel a hálózatra ingyen állítólag értéket termelő szolgáltatásokat, tehát amiket el kellene adni? Mivel semmilyen elméleti modell alapján sem találunk választ ezekre a kérdésekre, úgy érezzük, hogy a gazdaság a fejére esett, azaz megőrült: és ezért nevezik a mai állapotokat „új gazdaság”-nak.

A ma érvényben lévő gazdasági modell a konkurencia elvére épül, azaz olyan alapigazságokra támaszkodik, amelyekkel, vagy legalábbis néhányal közülük ellentmondásba került a szemünk előtt lejátszódó kettős forradalom, a technika és az informatika forradalma. Ezért most csinálhatunk új gazdaságot, ahogy egy évszázaddal ezelőtt, Eukleidész alapelveit megtagadva csináltak egy új geometriát. Különösen éles ellentétben áll a technika forradalma a telített piac elvével, mert az informatikai javak termelésének nincs felső határa.

Az új technika gyökeresen átalakította a kínált szolgáltatások választékát, például tíz évvel ezelőtt még elképzelhetetlen volt, hogy egy „.com” kiterjesztésű tartománynévet vásároljunk. Ma nemcsak kötelező megvenni, hanem már jogszabályok is kapcsolódnak ehhez az új kereskedelmi

---

¹ A szerző kutató, a „Hálózatok, Tudások, Területek” kutatócsoport, ENS, Paris tagja, a SavoirWeb [Tudás-Hálózat] alapítója. A tanulmány címe és megjelenési adatai az eredeti kötetben: *Nature de l'échange par l'Internet*, 23–32. p.

térhez. Valójában ezek az új szolgáltatások azzal termelnek hozzáadott értéket, hogy alapvetően megváltoztatják a termelés szabályait. Viszont a fogyasztók és a termelők viselkedésére vonatkozó gazdasági törvények nem változnak.

HÁLÓZATI HATÁSOK

A „hálózati hatás” valójában többféle jelenség neve.

Klubhatás: Minél többen vannak egy hálózaton, annál érdekesebb dolog nekünk is ott lenni. Ezt nevezik klubhatásnak. Aki nincs ott, az kirekesztődik. Például, ha valaki nem tud belépni az internetre, de az összes többi kollégája igen, az sok fontos információhoz nem tud hozzájutni.

Előlegezett bizalom: Különbséget kell tenni a technika és az ehhez a technikához kapcsolódó termék között. A vásárlók magatartása azonban nem változott. Mielőtt elfogadna egy új technikát, a vásárló tudni akarja, vajon uralkodó technika lesz-e ebből, tehát érdemes-e megvenni. Az új technikák vagy szolgáltatások terjesztői ismerik a vásárlókat, és arra törekednek, hogy ezt az előlegezett bizalmat elnyerjék, ezzel magyarázható, hogy hemzsegenek a hirdetések a tömegközlési eszközökben, mert minden technikának arra van szüksége, hogy potenciális győztesnek tüntesse fel magát. Tudják, hogy ha sikerül elfogadtatni az emberekkel, hogy ők lesznek a győztesek, akkor sokkal többen csatlakoznak a hálózatukhoz. Ezt a hatást még tovább növeli, hogy végső soron valóban csak egyetlen technika fog fennmaradni a versenyben. Ezért fontos, hogy mindenki ennek az egynek mutassa magát, mert ez az egy fogja diktálni a feltételeket, azaz elfogadtatni a saját szabványait. Jól szemlélteti, hogy mennyire fontos ez az ún. konkurencia². A vállalatok, annak érdekében, hogy a használok jobban bízzanak a technikájuk általános elterjedésében, még arra is képesek, hogy összefogjanak versenytársaikkal, és csak akkor kezdenek versengeni egymással a termékeik, mikor már magát a technikát elfogadtatták.

---

² A kooperáció és konkurencia, a coopétition = coopération + compétition fordítása (A ford.)

Metcalfe-törvény: Robert Metcalfe, az Ethernet-szabvány megalkotója (ennek segítségével lehet helyi hálózatba kötni a számítógépeket) mondta, hogy egy hálózat értéke a használók számának négyzetével arányos. Ez a szabály valóban érvényes a kétirányú (réseau bidirectionnel, two-way network) hálózatokra. Ha egy használó kapcsolatban akar állni más használókkal, akkor egy n számú használóval rendelkező hálózaton n számú használóval tud beszélni, tehát az összes használók között n^2 számú kommunikáció lehetséges.

Egy egyszerű példából megérthetjük, mi ennek az empirikus törvénynek és annak, ami ebből következik a vonzóereje. Vegyünk három hálózatot, ezeknek 10, 20, illetve 30 használójuk van. A Metcalfe-törvény alapján a hálózatok értéke 100, 400, illetve 900. Ha a legnagyobb hálózat összeolvad az egyik versenytársával, akkor a harmadik már nem lesz képes versenyezni vele, és hamarosan eltűnik. Az előrejelzések is ebbe az irányba fognak mutatni, és a harmadik hálózat valóban eltűnik. A közgazdászok ezt úgy fejezik ki, hogy ez olyan játék, ahol a győztes visz mindent, azaz az egész piacot.

Nagyban gazdálkodás: A hálózat lehetővé teszi, hogy a vállalat nagyban gazdálkodjon. A hálózat kiépítése jelentős állandó költségekkel jár, de mikor már kiépült, a marginális költség nullára csökken, és ekkor már az, hogy egy használóval több vagy kevesebb veszi igénybe a hálózatot semmibe sem kerül a működtetőnek, sőt az sem, hogy például a régi használók egy levéllel többet vagy kevesebbet küldenek a hálózaton. A cél tehát az, hogy miután a beruházás megtörtént és megtérült, minél több használónak minél több szolgáltatást adjanak el, amilyen áron el tudják adni.

Árukapcsolás: A hálózati hatást növeli még egy másik elem is, a kapcsolt, kiegészítő áruk. Mikor egy használó belép a hálózatra, nemcsak egy árucikket használ, hanem többet és ezek használata szorosan összefügg, egymásból következik. például ahhoz, hogy az internetre beléphessünk, kellenek kábelek, számítógépek, programok stb. Kezdetben a hálózati hatás a leginkább az infrastruktúrához szükséges termékeknek kedvezett. Mivel mostanra az infrastruktúra már eléggé kiépült, a hatás jelenleg a számítógépeknek, a programoknak és a szolgáltatásoknak kedvez, de az infrastruktúrához szükséges cikkeknek is jut még valami a haszonból.

Jól szemlélteti ezt a jelenséget egy rétegelemzés, ez kimutatja, hogy az infrastruktúra 30-40 százalékos növekedése következtében nagyjából

ugyanakkora arányban nő a használatához szorosan kapcsolódó, a használatára épülő alkalmazások száma is. Különösen fontos ez az „emelőhatás” maga az internet és az elektronikus hálózaton folyó kereskedelem esetében, valójában a nyereség annál nagyobb, minél elvontabbak a szolgáltatások. Az 1. táblázat mutatja ezt a növekedést, a termelékenységet úgy számítja ki, hogy a bruttó nyereséget elosztja az alkalmazottak számával. A táblázat az 1998. és 1999. év folyamán az Egyesült Államokban keletkezett nyereséget mutatja (ami megfelel az európai a 2000. és 2001. évi nyereségnek): a bruttó nyereségnek a foglalkoztatottság nagyságához mért aránya mutatja a munka termelékenységét.

Két érdekes következtetést vonhatunk le a táblázatból: a hálózati hatás és a termelékenység utáni nyereség is annál nagyobb, minél elvontabb tevékenységgel foglalkozik a terület (infrastruktúra kiépítése: 50%, az infrastruktúra alkalmazásai (ezzel működtetett eszközök): 61%, tiszta internet: 52%, e-kereskedelem: 127%).

1. táblázat

Az 1998. és 1999. évek folyamán
az Egyesült Államokban keletkezett nyereség

	Üzleti forgalom (milliárd dollár, felső sorok)		Növekedés	
	Alkalmazottak (ezer fő, alsó sorok)			
	Q1 98	Q1 99		
Infrastruktúra mutató	26 795	40 139	50%	1,28
Alkalmazottak	477 617	656 551	39%	
Felhasználás mutató	13 925	22 487	61%	1,60
Alkalmazottak	407 858	563 124	38%	
Tiszta internet mutató	10 992	16 666	52%	2,08
Alkalmazottak	355 358	444 302	25%	
E-kereskedelem mutató	16 508	37 540	127%	1,63
Alkalmazottak	506 693	900 882	78%	

Forrás: Center for Research in Electronic Commerce, Graduate School of Business, University of Texas, Austin, © 1999.

INFORMÁCIÓS TERMÉKEK

Vizsgáljuk meg a cserélt termékek természetét és értékét.

Az interneten kétfajta terméket cserélnek: anyagi és nem anyagi termékeket. A nem anyagi természetű termékeket közvetlenül a hálózaton keresztül cserélik, például az MP3 formátumot már kifejezetten azért tervezték, hogy zenét is lehessen közvetlenül a hálózaton keresztül terjeszteni. Ezzel szemben az olyan anyagi természetű árukat, mint a lemez vagy könyv az interneten árulják ugyan, de hagyományosan gyártják és juttatják el a fogyasztóhoz (terjesztik). A hagyományos áruk esetében az internet csökkenti ugyan a vásárlónkénti (halmozott) tájékoztatási, hirdetési költségeket, mert egy költséggel minden vásárlót elér, de semmivel sem csökkenti a terjesztés költségeit (a postai szállítás és a csomagolás díját. Az egyes .com kiterjesztésű e-kereskedések csődje jól mutatja, hogy hiba csúszott a logisztikai számításaikba.

Ezért itt most csak a nem anyagi természetű és az informatikai termékek cseréjével foglalkozunk. Ezeket a hálózaton gyártják és terjesztik. Egyik jellegzetes típusuk a program.

A nem anyagi jellegű és az informatikai termékek első jellemzője, hogy nulla költséggel sokszorosíthatók. A program másolása, azaz sokszorosítása akár egy, akár ezer példányban készítjük, semmibe se kerül. Ugyanez vonatkozik a terjesztésére is, mert a használó viseli a távletöltés költségeit.

A második jellemzőjük a másolat és az eredeti közötti különbség eltűnése. A kettő megkülönböztethetetlen egymástól. A másolat tökéletes, és elvben végtelenül és tökéletesen továbbmásolható.

Vagyis azért nem kerülnek semmibe ezek a termékek, mert: azonosak és a végtelenségig tökéletesen sokszorosíthatók; homogének, és mert jól terjeszthetők a hálózaton, tehát minden átalakítás vagy bármilyen más beavatkozás nélkül kódolhatók, szállíthatók és többszörözhetők a hálózaton.

Az ilyen anyagi javak a hagyományos közgazdaság szerint a köztulajdon kategóriájába tartoztak (ahogy köztulajdon volt például a levegő, az állami hidak vagy a hadsereg). A másik hagyományos jellemzőjük az volt, hogy senkit sem lehetett kizárni a használatukból, azaz a fogyasztásukból. A harmadik jellemzőjüknek azt tekintették, hogy nem vetélkedtek a megszerzésükért a használók, erre nem is volt szükség, mivel a használatuk nem tekinthető fogyasztásnak (nem tűnnek el, mint például az elfogyasztott ennivaló, hanem megmaradnak), az egyik fogyasztó nem vesz el a má-

siktól semmit. Vegyük például az információ esetét. Ha az információ nyilvánosságra kerül, már senkit nem lehet kizárni abból, hogy megismerje. Be lehet tiltani az újságot, de ha megjelent, az információ azé, aki olvassa, akárhányan olvassák is. Ez a példa nyilvánvalóan nagyon különbözik attól, hogy ha egy almát megeszünk, akkor fizikai értelemben valóban elfogyasztottuk, eltűnt. A használatból való kizárás és a versengés fogalmaira épül a ritkaság, amely lehetővé teszi a hagyományos gazdasági érvelés számára, hogy megszabja az áruk árát. Vagyis az áruk értékét jelentősen megnöveli, ha ritkák és sok használót ki lehet zárni a használatukból, és a hagyományos gazdaságban ez vitte fel az árakat.

Ennek alapján azt a következtetést vonhatnánk le, hogy az interneten terjedő nem anyagi jellegű áruk köztulajdonban vannak és ingyenesek, illetve nincsen áruk. Miért?

Ha eladok egy szolgáltatást 10 F-ért, mivel a szolgáltatás sokszorosításának költsége nulla, az, aki megvette tőlem már 9 F-ért adhatja el és így tovább...

Igazából az áru nem ritka, mert nem lehet kizárni másokat a fogyasztásból. Tehát senki sem hajlandó fizetni érte, mert mindenki úgy okoskodik, hogy miért fizessek érte, mikor a többiek sem fizetnek?

Az internetes kereskedelem problémája tehát az, hogyan adjanak el olyan árut drágán, aminek a gyártása nem kerül semmibe, és nem igazán fogyasztási cikk.

És itt érkeztünk el arra a pontra, ahol annak a gazdasági alapelvnek radikális átalakulásával találkozunk, amely kimondja, hogy a cserélt javak magánjellegűek. Más módszerekkel kell megoldást kell találni arra, hogy hogyan alakuljon át az érték pénzzé. Az alábbiakban közlünk egy példát arra, hogy milyen empirikus megoldást találnak erre az internetgazdaság fő szereplői, illetve felvázoljuk a tipológiáját is:

figyelőszolgálat-gazdaság: nem a termék ritka, hanem a fogyasztó képességeinek van felső határa. például egy nap csak 24 órából áll, csak egy bizonyos számú programot képes nézni, csak egy bizonyos számú információt képes befogadni. Az információs túlkínálatból való válogatás meghaladja a képességeit. A portálok a használó helyett figyelnek „mindent” napi 24 órában folyamatosan, és ezt adják el a vásárlónak, például a Yahoo!.

a rutin, a szokás hatalma, azaz a megszokás fogságába ejtett használók: először rászoktatják a használókat, hogy ingyen használjanak bizonyos

szolgáltatásokat, azután mikor a hálózat már jól kiépült, és a szokás már meggyökeresedett, fizető szolgáltatássá teszik. Mikor a szokás jól beépült a mindennapi életbe, a használonak már gyakran nagyobb költséget jelentene a változtatás, mint a díj fizetése, így nemcsak a megszo- kásról van szó. Ez történik például az ingyenes elektronikus levelező programok és különböző szolgáltatásaik esetében.

kapcsolt áru: az áru egy olyan szolgáltatás része, ami csak részben ingye- nes, részben fizetni kell érte. (Például levelező program esetében ol- vasni ingyen lehet a leveleket, de ha írni is akarunk, akkor fizetni kell érte),

csoportos árukapcsolás: olyan áruk egy csoportba gyűjtéséről, összekapcso- lásáról van szó, amelyeknek az egyenkénti értéke nulla, az igazi érték az, hogy összehozzák őket egy helyre vagy egy időpontra. például ilyen az összes IBM-részvények értékének egyidejű követése egy csoportban. Itt az információs áramlás állandó nyomon követése az az érték, amiért fizetni kell (és amit a használó saját erejéből nem könnyen tudna megcsinálni). Másik formája az olyan információk összegyűjtése egy helyre, amelyek több használót is érdekelhetnek. például ilyen a lóversenyeredmények és az IBM-részvények értékváltozásainak egy helyen való közlése. Így való- színűleg két különböző típusú használót is meg tudnak nyerni előfizetőnek.

a köztulajdon privatizációja: olyan szabályozás bevezetése, amelyben megjelenik a köztulajdon privatizációjának logikája: az alkotók és ter- melők is arra törekednek, hogy a nem anyagi jellegű javakra is kiter- jesszék a magántulajdont. Ennek legtipikusabb esete a zene, sokat fog- lalkoztak vele a tömegközlelési eszközök is. Ez annyit jelent, hogy priva- tizálják az internetet, és a piacgazdaság leghagyományosabb régi nor- mái segítségével folyamodnak, hogy jogrendszereket vigyenek be az internetes kereskedelmi térbe. Mivel az internet használatának struktú- rája mára már eléggé kialakult, sőt megszilárdult, a jogok tulajdonosai- nak nem fog nehézséget okozni, hogy rákényszerítsék a használókat a fizetésre (Ld. a Napster esetét a Bertelsmannal.)³

---

3 A 2000–2001-ben végzett és a 2004–2005-re mutató előrejelzések alapján olyan on- line internet marketing fogásokat vezetett be a két cég, amellyel az internet használóit mint- egy becsalogatják az internet „plázáiba” és nemcsak akaratilag, de anyagilag is „internet- függővé” változtatják őket. E jelenségről, a tervekről és a módszerekről: <<http://www.salgues.com/milia2001.htm>> [2005. jún. 10.] (A szerk.)

A vita tehát jelenleg a következő két fél között folyik – ez egyébként bizonyítja, hogy az új gazdaságnak még nincs saját modellje –, ezek egyrészt az interneten keletkező és terjedő nem anyagi jellegű javak birtokosai, olyan javaké, amelyek természetüknél fogva a köztulajdon fogalmába tartoznak, és értékük éppen az, hogy ingyenesek, másfelől a hagyományos közgazdaság hívei, a piacgazdaság urai, akik az internetben olyan eszközt látnak, aminek a segítségével árucikkeket terjeszthetnek, és az érték számukra a ritkaság fogalmához kapcsolódik. És ennek érdekében nemcsak arra törekednek, hogy joguk legyen megszabni az árakat, hanem a tulajdonjogok újraszabályozását is ki akarják kényszeríteni, hogy rá tudják kényszeríteni saját kereskedelmi elveiket a hálózat használóira.

Egyébként a jelenlegi viták mellett létezik az értékkeremtésnek egy nem-monetáris logikája is, aminek az alapja a mellérendelt/koordinációs és a halmazati költségek csökkentése.

Erre a jelenségre jó példa az ételrecept. Ha egy süteményt sütünk és mindenki hoz a recept elkészítéséhez szükséges hozzávalókból egy kicsit, akkor a hagyományos gazdaságban mindenki kap egy részt a süteményből. A Hálózat gazdaságában azonban mindenki egy teljes süteménnyel távozik.

Az a lehetőség, hogy részleges részvétel alapján a résztvevők egy teljes sokszorosítható végtermékkel távozhatnak, magyarázza, hogy miért nő állandóan az ún. szabad programok száma: ha valaki jól ért a műszaki eszközök kezeléséhez, az együttműködés tízszeres eredményt hozhat, mert minden közreműködő hozzájárulása csökkenti a költségeket, és mindenki élvezi a közös munka teljes eredményét. A belépést gátló akadályok és a koordinációs költségek érezhetően csökkennek.

Történeti szempontból nézve a kérdést, a kutatók ennek a nem monetáris modellnek az alapján alkották meg az internet hálózatot. És a vita még ma sincs lezárva, mert a nem monetáris (azaz ingyenes) internet szerepe még mindig jelentős. Sőt a France Télécom kutatója, Michel Gensollen munkássága láthatólag azt igazolja, hogy a nem monetáris elem, az ingyenes tartalmak nélkül az internet nem is lenne sokáig életképes.

MENNYIT ÉR EGY INTERNETES VÁLLALAT?

Első gondolatunk az, hogy annyit, amennyi a tőzsdei árfolyama. De ha figyelemmel kísérrük ennek az árfolyamnak az erős ingadozását, ez elemzé-

si problémákat okoz, és az 1997–2000 évek spekulációs botrányai és csődjei, a hatalmas szétpukkant szappanbuborék is bővebb magyarázatot igényelnek.

Egy második válasz is gyakran hallható, a vállalat annyit ér, amennyi a jövőben elérhető tényleges profitja, vagyis a vállalat tiszta nyeresége. De ez az érv sem állja ki az alaposabb vizsgálat próbáját, mert ezeknek a társaságoknak a 99 százaléka csak veszteséget termel, tehát az értékük eszerint a kritérium szerint nulla lenne. Akkor hogyan magyarázható, hogy annyira szerették ezeket a vállalatokat a beruházók egészen 2000 márciusáig, és miért fordultak el tőlük ezután?

A harmadik és legérdekesebb válasz azt állítja, hogy egy vállalat értéke attól függ, mennyire képes a jövőbeli jogait érvényesíteni. A jövedelmezőség hagyományos gazdasági kritériumai szerint ez a vállalat semmit sem ér. A beruházók azonban másképpen gondolkodnak, szerintük idővel a vállalat jövedelmező lesz azért, mert képes lesz érvényesíteni tulajdonjogát a használók rovására.

Két jelenséget kell megvizsgálnunk ahhoz, hogy meg tudjuk magyarázni, hogyan lehetett ilyen nagyon komoly összegeket mozgósítani a start-up-ok⁴ finanszírozására, egyedül azon az alapon, hogy a beruházók bíztak abban, a vállalatok képesek lesznek jövőendő jogaikat érvényre juttatni.

Az egyik jelenség, amit érdemes megvizsgálni az, hogy akik ezt a gondolatmenetet kialakították, azok a pénzpiacok strukturális növekedését figyelték meg, ez pedig semmilyen kapcsolatban nem állt az új gazdasággal, viszont szorosan összefüggött a demográfiával. Az 1990-es években a „baby-boom”⁵ népes nemzedéke elérte a 45 éves kort, és közismert megfigyelés, hogy ebben az életkorban a legmagasabb a pillanatnyilag nem használt megtakarítások összege (a középkorúak már berendezkedtek, és még nem takarékoskodnak öreg napjaikra), és ez a pénzfelesleg robbanást okozott a pénzpiacon. A pénzpiacon felhalmozott összegek (például a nyugdíjalapok pénzei, amelyeknek az a rendeltetésük, hogy majd a nyugdíjakat fedezzék) „készen” álltak a beruházásokra. Ez a jelenség még ma is megfigyelhető, mert a középkorú népesség száma még mindig magas. Másrészt ezt a pénzt nem a hagyományos pénzpiacon, hanem a részvény-

---

4 Ezek az új, induló vállalatok (A ford.)

5 A háború után, különösen az ötvenes évek elején erősen megnövekedett születésszám. (A ford.)

piacokon ruházták be. Vagyis ezt a részvényt piacot egyrészt a műszaki-információs forradalom tökeigénye hívta életre, másrészt az olyan intézmények, amelyek nagy hasznot ígérő beruházási lehetőségeket kerestek, például a nyugdíjalapok. Tíz évvel korábban ezt a nagy összeget még a hagyományos piacon ruházták volna be.

A másik jelenség a részvénytőke magatartás jelentős átalakulásával volt kapcsolatban. Az informatika és a kommunikáció általános elterjedése nagymértékben csökkentette a közvetítés költségeit. Az amerikai brókerrek áttették székhelyüket a hálózatra, és a pénzügyi alapok közvetítő tevékenységét megkerülve törtek be az egész világ piacaira. Az az internet-használó, akinek tetszetek egy cég internetes szolgáltatásai, „szavazhatott” rá úgy, hogy megvette a részvényeit, mert a brókert egy egérkattintással el tudta érni a cég webhelyéről. Lehetséges, hogy ezeknek a szeszélyes beruházásoknak – amelyek együttesen nagy összeget tesznek ki – is köszönhető a piac furcsa viselkedése? Nehéz megmondani, de annyi biztos, hogy ez magában nem tudja megmagyarázni a piacok nagyfokú megbízhatatlanságát és gyors változásait. Sokkal érdekesebb jelenség ennél az, hogy az intézmények részvénytőmege sokkal nagyobb, mint a egyéni beruházóké együttevve, ami azt mutatja, hogy az intézmények is egyéni részvényes módjára viselkednek. Ezt a magatartást úgy lehet értelmezni, hogy a beruházók nagy többsége képtelen árnyalt módon elemezni vagy megérteni a piacot, mert nincs a pénzügyekben tapasztalata, és nem érti a technikáját.

Ez a két jelenség – a rendelkezésre álló pénz és a hozzáértés hiánya – együtt indokolja a kezdő vállalkozások, a start-up-ok iránti lelkesedést, és a csődök utáni kiábrándulást. Ez ismét azt bizonyítja, hogy az „új gazdaság”-nak nincs modellje, és még messze áll teljesen kifejtett, végleges alakjának elérésétől.

MILYEN ÉRTÉKELÉSI MÓDSZER SEGÍTSÉGÉVEL MÉRHETŐ AZ INTERNETES VÁLLALKOZÁSOK ÉRTÉKE?

Az első megközelítés az, hogy megvizsgáljuk, milyen a társaság közönsége, és mennyi használója van. A legértékesebb az a vállalat, amelyik képes a használatot megfizettetni a használóival, és jogi kapcsolatban áll velük. Ezeknek az ismérveknek az alapján az internetszolgáltatók, például

az AOL a legértékesebbek, vagy az olyan hálózaton dolgozó brókerek, akik képesek kiszámlázni szolgáltatásaikat az ügyfeleknek.

Egy másik megközelítés szerint a Metcalfe-törvény nem alkalmas arra, hogy ennek alapján értékeljük az internetes közösségeket (azaz a vállalatot és ügyfeleit együtt). Alapjában véve a Metcalfe-törvény a telefon logikáját követi. A telefonhálózat valóban nem enged több kapcsolást létesíteni, mint a használók számának a négyzete. Az internet azonban nemcsak egyének között létesít kapcsolatot, hanem adatbázisok között is, ezek pedig nagy közösségeket tudnak szervezni nagyon különböző vagy sokféle profilba sorolható egyénekből. És egy közösségen belül könnyű alközösségeket létrehozni a tagok profilja alapján, ezeknek pedig speciális termékeket is el lehet adni. Vagyis a használókat több tengely mentén lehet csoportokra osztani, és a vállalat értéke attól függ, hány ilyen alcsoportot képes létrehozni az n számú elemből álló használói táborában. Egy ilyen közösség elméleti értéke már nem $n \times n$, hanem 2^n .

Ezt a megközelítést lejáratta az internetes vállalatok tömeges csődje. De egy gondolatot azért érdemes megjegyezni ebből az érvelésből, azt, hogy a különböző kritériumok alapján történő csoportokba oszthatóságnak, csoportosíthatóságnak és a sokféle profil felhalmozásának kereskedelmi értéke van. Az érték igazi forrása az, ha valaki ismeri a használók profilját, mert ennek alapján előre ki tudja számítani, hogy milyen igényeik lesznek később. Ez a magyarázata annak a jelenségnek, hogy milyen elkeseredett küzdelem folyik az internetszolgáltatók között a használók adatbázisaiért, és ezeknek még van egy másik előnyük is, nem jelentenek a számukra költséget, mert ezeket az adatbázisokat maguk a használók készítik, ők viszik fel a hálózatra az adatokat, töltik ki a rovatokat.

Ahhoz, hogy meg tudjuk határozni valaminek az eladási árát, ismerni kell a vásárlók potenciális számát, és tudni kell, mennyit hajlandók fizetni egy termékért vagy szolgáltatásért. Ezért fontosak ezek a minősített adatbázisok. Minél nagyobb és pontosabb egy adatbázis, annál több profil alakítható ki benne, és annál inkább speciális közönségeket célba vevő árakat lehet kérni érte. A versenyz gazdaság logikájával ellentétben már előre tudni akarjuk, mennyit készek fizetni a használók egy termékért, még mielőtt eladnánk (amilyen áron el tudjuk adni).

Vagyis közeledünk egy monopolisztikus modellhez, ami ellentéte annak a hagyományos modellnek, ahol a termelők közötti verseny szabta meg egy termék árát, és ez nagyon hasznos volt a fogyasztónak.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az ipari gazdaságnak internet gazdasággá való átalakulását, a legfontosabb változásokat a következőképpen tudjuk összefoglalni:

- a ritkaság mint gazdasági fogalom helyére a nulla költséggel való újratermelésből származó bőség fogalma lép;
- a termeléshez kapcsolódó gazdaság helyébe a csere (az adatcsere) fogalmához kapcsolódó gazdaság lép;
- a tartósság (a hosszú távra érvényesség) fogalma (hosszú életű, tartós termékek, hosszú távú beruházások stb.) átadja a helyét a gyorsaságnak, mivel az információ azonnal elveszíti minden értékét, amint mások is megismerik;
- a konkurencia, a szabad verseny, ami a hagyományos gazdaság alapja volt, átadja a helyét a vetélkedésnek. A vállalatoknak ma elsősorban szövetségesekre van szükségük, hogy technikájuk világmárkává tudjon válni, mert így tudják a későbbiekben jól eladni a termékeiket;
- végül áttérés egy olyan gazdaságról, amely lényegében szabályozáson alapult egy olyan gazdaságra, aminek a kód vált a törvényévé a „code” szó mindenféle (francia, angol) értelmében: mint „magatartási kódex”, mint magánszerződés, sőt mint a programok részévé tett etikai kódex, és a programokban ezek az etikai kódexek a használat társadalmi normáit szabják meg.

EURÓPÁNAK SZEMBE KELL NÉZNIÉ A DIGITÁLIS GAZDASÁG KIHÍVÁSÁVAL

A gazdaság állapota a 2000. évben – többek között az AOL és a Time Warner fúziója, ami Amerikának az új gazdaságban betöltött hatalmi pozícióját szimbolizálja, és az erre adott európai válasz, a Vivendi Universal terve szemléletesen mutatja, hogy milyen dinamikus a digitális gazdaság.

Digitális gazdaságnak az új kommunikációs gazdaságot nevezzük, és ez három gazdasági szektor: az informatika, a távközlés és az audiovizuális technika találkozásából született meg. A három terület közül az interneten van az a pont, ahol a három technika összetalálkozik egymással, az internet hármuk közös szimbóluma és egyre inkább a katalizátoruk és fejlődésük motorja is. Az interneten keresztül a digitális gazdaság fokozatosan elfoglalja az egész gazdaságot.

Ennek a gazdaságnak a jellemzői – a nagyfokú *koncentráció*, a nagyon heves *konkurencia*, és az erősen *hierarchikus felépítés*, egyes szektorokon belül és geopolitikai szempontból is, eleve ellentmondásban állnak egymással.

● Koncentráció

A digitális gazdaságot erős koncentráció jellemzi, ez azzal függ össze, hogy az informatikában és az audiovizuális szektorban is nagyon fontosak a nagyvállalatok, a távközlésben monopolisztikusak a struktúrák, nagyon nagy összegeket fektetnek bele, és a piaca világméretű.

---

¹ A szerző a párizsi és a New York-i Ügyvédi Kamara tagja, vállalatfúzió-szakértő, egy nemzetközi ügyvédi iroda, a Cleary, Gottlieb, Steen és Hamilton társtulajdonosa, az Új digitális világrend (Le nouvel ordre numérique. Paris, Odile Jacob, 1999) című könyv szerzője. A tanulmány címe és megjelenési adatai az eredeti kötetben: L'Europe au défi de l'économie numérique, 33–37. p.

Ez a koncentráció nagyon világosan látható az informatikai szektorban (egy-két cég, a Microsoft, az Intel uralkodik a piacon). A távközlésben a régi nemzeti monopóliumok és az új, helyhez kötött, illetve mobil hálózatok működtetői, az audiovizuális szektorban pedig a nagy amerikai kommunikációs társaságok körül szerveződik ez a koncentráció.

- **Konkurencia**

Ezek a szektorok is ki vannak szolgáltatva az erős konkurenciának, ez a távközlésnek és az audiovizuális tömegközlési eszközöknek az 1980-as években bevezetett liberalizációjával, a technikai újításokkal, és újabban az internet, egy valódi „sorozatgyilkos” gyors fejlődésével függ össze.

- **Hierarchiák**

A digitális gazdaság kétféle hierarchiát termel ki: az ágazati (iparágon belüli) hierarchiát és a geopolitikai hierarchiát. Európában láthatólag a nagy telekommunikációs társaságok működtetői vannak a legelőnyösebb helyzetben ahhoz, hogy a szektorok egymás felé fejlődésében világszinten is fontos szerepet játsszanak, az öreg kontinensen azonban az audiovizuális tömegközlési eszközök működtetőinek helyzete azonban már nem ilyen kedvező. Az újabb fúziók azonban azt is világossá tették, hogy az új is átveheti a régebbi feletti ellenőrzést, és a kicsi is a nagy fölé kerekedhet.

A geopolitikai hierarchia az Európa és az Egyesült Államok közötti egyenlőtlenségeket tükrözi.²

EURÓPAI EGYESÜLT ÁLLAMOK: EURÓPAI LEMARADÁS VAGY STRUKTURÁLIS EGYENSÚLYHIÁNY?

1994-ben 3 millió internethasználó volt az Egyesült Államokban. 2000. elején ez a szám már elérte a 80 milliót, a világ összes internethasználójának száma ekkor 200 millió volt. Az amerikai kormány statisztikái szerint 1998-ban már az új Információs és Kommunikációs Technikától (a

---

2 Az Egyesült Államok javára.

továbbiakban: IKT; francia: NTIC; angol: ICT) származott az amerikai gazdasági növekedés egy harmada. És még azt is megjegyezzük, hogy szinte teljes a foglalkoztatottság ebben a szektorban, és 1998-ban 1,2 millió új munkahelyet teremtett.

A Forrester Research Institute előrejelzése szerint az elektronikus kereskedelmi forgalom összege 2003-ra 3000 milliárd dollárra fog emelkedni. Végül a Kereskedelmi Minisztérium előrejelzése szerint 2006-ra Amerika aktív népességének körülbelül a fele fog az információs technológiai iparban, illetve a többségében információs technológiát használó iparágakban dolgozni. Egyébként a Munkaügyi Minisztérium szerint néhány év múlva az első számú amerikai munkaadó a magángazdaság lesz.

Ezzel szemben Európa hátrányt könyvelhet el magának: az új információs és kommunikációs technikáknak a társadalomban való elterjedése, a digitális szektor szereplőinek színvonala és a jogi szabályozási, adóügyi és kulturális környezet kérdésében.

A IKT behatolása a társadalomba és a gazdaságba

A tömegközlési eszközök a problémával a legtöbbet az információs és kommunikációs technikáknak a társadalomban és a gazdaságban való elterjedése szempontjából foglalkoznak, és ez a kérdés kiemelt kormánytámogatást élvez Európában. Azonban Európa valójában bizonyos mértékig mégis lemaradt az Egyesült Államok mögött ezen a területen, mind a személyi számítógépekkel (PC) való ellátottság terén – ez Európában 20, az Egyesült Államokban pedig 50% (1998) – mind az internethasználat terén –, ami Európában 17%, szemben az Egyesült Államok 32 százalékaival (1999 végén, forrás: Dataquest).

Az elektronikus kereskedelemben Európa 2-3 évvel van lemaradva az Egyesült Államok mögött, ami jelentős lemaradásnak számít, ha figyelembe vesszük az „Internet-időszámítás” felgyorsulását. Valamennyit azonban már behozott ebből a lemaradásból, és az is igaz, hogy a később érkező mindig hasznosítani tudja elődjének tapasztalatait, még akkor is, ha a technikák és a kereskedelmi felhasználások is nagyon gyorsan fejlődnek.

A legfőbb akadály Európa személyi számítógépekkel való viszonylag gyenge ellátottsága, bár már ezen a területen is bepótolta lemaradásának

egy részét. Európa ütőkártyája a mobil telefon és a digitális televízió területén való fejlettsége, mert ezek olyan terminálok, amelyek fontos hozzáférési pontokat kínálnak a második generációs internet számára is. Egy olyan vállalatcsoport, mint a Vivendi stratégiája arra támaszkodik, hogy Európában sokkal több a mobil telefon és a digitális televízió, mint Amerikában. De a szakemberek szférájában és az egyes üzletek közötti elektromos kereskedelemben a mobil telefon és a digitális televízió soha nem lesz képes pótolni a személyi számítógépet.

Végso soron az IKT európai elterjedésének kérdése középtávon nem jelent problémát. Az IKT 1998-ban már a francia gazdasági növekedés 15 százalékát tette ki,³ és ez nagyobb, mint az autógyártás és az energetikai ipar együttes teljesítménye.

A digitális gazdaság szereplői

Ami a digitális gazdaság szereplőit illeti, az amerikai uralom ezen a téren nagyon jól látható. Az informatikában Európa az 1970-es években veszítette el szilárd helyzetét. Az audiovizuális szektorban pedig Hollywood nagyjai történelmi hagyományaik miatt uralkodnak ebben az ágazatban. Végül a távközlésben tanúi lehettünk a Baby Bellek és az ATT (ez a cég, az amerikai kábelhálózatok visszavásárlásával az első számú amerikai kábelhálózat-működtető lett) és az ATT versenytársai, például az MCI WorldCom vagy a Sprint látványos visszatérésének az 1980-as években.

Az internet alapvetően amerikai ipar, mind az infrastruktúra, mind az internetszolgáltatók, mind a portálok szempontjából. A világ internetforgalmának legnagyobb része az amerikai hálózatokon keresztül bonyolódik. A világ webhelyeinek 50 százaléka amerikai. Az Egyesült Államok uralkodó helyzete az interneten nyilvánvaló, nemcsak azért, mert nagyon sok webhelye van, hanem mert az internet nyelve az angol, amerikaiak azok a nagy dokumentációs és kulturális webhelyek, amelyek egy-egy szakterületen mértékadónak (referenciának) számítanak, az amerikai elektronikus kereskedelem nagy forgalma és volumene és a tőzsdére bevezetett, interneten működő új amerikai cégek nagy száma miatt is.

---

3 Forrás: INSEE [Institut National de la Statistique et des Études Économiques – Országos Statisztikai és Gazdaságkutató Intézet].

Európai részről a mérleg ellentmondásos. Az európaiak gyengesége az informatikában a legfeltűnőbb, kivéve azokat a kis „zugokat”, ahová ezen a területen is be tudták fészkelni magukat, például ilyeneknek tekinthetők a mágneskártyák (chipkártyák) és egyes programok. A távközlés területén a nagy történeti előzményekre támaszkodó szolgáltató cégeknek már nagyobb a súlyuk, de nehézségekbe ütköznek, mikor szembekerülnek a társulások és az új amerikai szolgáltatók konkurenciájával, mert ezek felvásárolják az európai kábelhálózatokat, és kontinentális üvegszálas hálózatokat állítanak fel. Az európaiknak vannak ütőkártyáik a mobil telefon és az internet egymás irányába való fejlődése miatt is, ezt a GSM-szabvány sikere teszi lehetővé, mert ezt fogadták el nemzetközi szabványnak. Európában vannak világ szintű vezető cégek a telefóniában (Alcatel, Nokia, Ericsson). Az audiovizuális szektorban Európa jól ellenállt Hollywood nagyjainak, és a legfontosabb szolgáltatók (A francia Canal+, a CLT, Kirch, Murdoch stb.) is megerősödtek.

Ami az internetet illeti, a legfeltűnőbb jelenség az európai portálok hiánya. De az utóbbi években egész sor internetes cég kezdte meg működését, és kereskedelmi újdonságokat is láthattunk (pl. az „ingyenes” internetet).

A jogszabályi, adóügyi és kulturális környezet

Az amerikai jogi, pénzügyi és kulturális környezet különösen kedvez az újításnak és az új szereplők megjelenésének, mind pénzügyi szinten, mind a munka és tőke piacának rugalmassága szempontjából, azért is, mert hajlandó a változásra, és azért is, mert az egész világról képes magához vonzani a szürkeállományt.

Mivel az adórendszer, a munka piacának rugalmassága és a részvények elővételi joga (stock-options) az amerikai „új gazdaság” kulcsfontosságú elemei, a jogszabályi, adóügyi és kulturális környezet látszik Európa számára a legfélelmetesebb kihívásnak.

Európa igazából szenved amiatt, hogy piaca sok nemzet között oszlik meg, és lakosai sok nyelven beszélnek, ezért szétdarabolt, és amiatt is, hogy ez a sok nemzet egy egymást meglehetősen akadályozó, kötözködő, vetelkedő politikát folytat a digitális szektorban is. A nemzeti piacokon a mára világméretűre nőtt európai szolgáltatók lényegében uralkodnak, de ezt az európai szervek bírálják. Ezek a beavatkozások megakadályozhatják, hogy

igazán világméretű európai szolgáltatócégek jöjjenek létre. Egyébként az európai gazdaság túlszabályozottsága is akadályozza az új gazdaság fejlődését.

Azonban láthatunk a digitális gazdaság európai méretű kifejlődésének kedvező strukturális elemeket is – ilyen például a telekommunikáció közelmúltban történt liberalizálása, a Közös Piac és az euró bevezetése – és vannak pozitív fejlemények is, például a felelős politikusok és a jogszabályok készítői is tudatára ébredtek a kérdés fontosságának, és újra megerősödött az internetet támogató vállalkozó szellem.

Bár a digitális gazdaság már globalizálódott, Európa mégis fontos szereplő marad három okból. Először is, amikor az Európai Unió valóban gazdasági, pénzügyi és politikai egység lesz, az Egyesült Államok vetélytársa, nem engedheti meg többé magának, hogy egyedül csak az amerikaiak álljanak a jövőndő informatikai társadalmának kormányrúdjánál. Egyébként a digitális gazdaság fejlődéshez olyan kulturális és társadalmi érdekek kapcsolódnak, hogy az európaiak egyszerűen nem engedhetik meg maguknak, hogy ne törődjenek velük. Végül az Öreg Kontinens piacainak nyelvi, kulturális és szabályozási sajátosságait csak európai szolgáltatók tudják igazán átlátni, ezért szép jövő vár azokra, akik európai értékeket és szellemiséget képviselő alkotásokat akarnak készíteni.

Mindenesetre az amerikai tapasztalatok – a távközlés liberalizálása az 1980-as évek elejétől kezdve, az internet szabad fejlődése, az államnak a konkurencia iránt tanúsított politikája, a szereplők koncentrációja iránt már régóta megfigyelhető nagyon türelmes magatartása, a számítógép és az internet iskolai használatának elterjesztését támogató nagy összegű állami hozzájárulások – mind azt bizonyítják, hogy az állami politikának nagy szerepet kell majd játszania a digitális gazdaságban.

HOGYAN ILLESZTETHETŐ BE AZ INTERNET A HAGYOMÁNYOS JOG KERETEIBE: A TARTOMÁNYNEVEKRE (DOMAIN NAME) VONATKOZTATHATÓ JOGI SZABÁLYOZÁS

Néhány év elég lesz arra, hogy egy olyan közlési eszköz, amely ma még csak a használók egy kiváltságos közösségéé mindenki, a nagyközönség és az egész világ szakemberei számára is nyitva álló rendszerré fejlődjön. Ma mindenütt úgy beszélnek az internetről, mint a szabadság helyéről, és ez szenvedélyes vitákat vált ki. A nyugtalanság egyik forrása pedig az, hogy az internetet jogi keretek, esetleg korlátok közé szoríthatják, mert többek között arról folyik a vita, hogy:

- meg kellene határozni, hol van a nagyobb érthetőség kedvéért itt „log”-nak nevezett rendszert együttesen alkotó jog és a „klasszikus” szabályozó eszközök helye, és mi a szerepük, amikor szemben találják magukat az internet fejlődésével;
- az is jó lenne, ha döntőbíráskodást lehetne bevezetni a tények, a nyomásgyakorló hatalmak, és az interneten folyamatosan alakuló hagyományok és gyakorlatok – amelyek a csak néhány éve kialakult elektronikus levelezéstől mára már az MP3 formátumú zenei fájlok cseréjéig terjednek – közötti ütközések rendezésére;
- az is problémát jelent, hogy igazából a jognak nagyon sajátos érvelésmódja van, és ez megkülönbözteti a „jogi logikát” a többi tudományok érvelésmódjától, például a természetes vagy a kísérleti logikától (amit a természettudományok használnak, például a genetika) vagy a formális matematikai logikától.

---

¹ A szerző ügyvéd, szakterülete az új információs technikák és a szellemi tulajdon jogi szabályozása. Elérhető: scamyn@club-Internet.fr – A tanulmány címe és megjelenési adatai az eredeti kötetben: Encadrement juridique de l'Internet: régime applicable aux noms de domaine, 38–42. p.

KÜLÖNFÉLE LEHETSÉGES JOGI MEGKÖZELÍTÉSEK

A dolgok jelenlegi állása mellett különböző nézetek állnak szemben egymással az internet és jogi megközelítése kérdésében: több probléma ismételt felvetődik, és közben alakul is, mert az internet nemzetközi jellegű és nem anyagi természetű, a tartalma nagyon változatos és bármikor el is tűnhet, azaz semmi nem garantálja, hogy ami ma fent van a hálózaton, azt még másnap is megtaláljuk, a technika nagyon gyorsan fejlődik, és változik a problematika azoknak a „tagok”-nak a magatartása miatt is, akinek kapcsolataik megszervezéséhez szükségük van szabályokra.

Az interneten kialakult gyakorlat nagyon fontos helyet foglal el a hálózatok hálózatán (a Világhálón), egy olyan új térben, ahol a földrajzi térrel ellentétben nincsenek anyagi természetű határok. Tehát olyan hely, ahol semmi értelme sincs az egyes nemzetek különböző nemzeti jogain és jogi környezetén alapuló jogi szabályozási koncepciónak, és értelmetlen lenne egy tisztán nemzetközi és anyagtalan tevékenységet egy ilyen koncepció segítségével törvényes keretek közé szorítani, ez teljesen illuzórikusnak és hiábavalónak tűnik. A korlátok és határok teljes hiányának viszont az lehet a következménye, hogy a nemzeti jogrendszerek, amelyek számára erejüket meghaladó feladatot jelent az internet technikájával való megbirkózás, rá fogják hagyni a hálózatra, hogy „szabályozza önmagát”, és maga tarttassa tiszteletben saját tevékenységének szabályait és szokásait, ugyanazon a jogcímen, mint aminek az alapján a pénzügyi piacokról és önbeteljesítő jóslataikról készült ismert elemzés a pénzügyi piacok önszabályozását javasolta. Esetleg arra is kísértést érezhetünk, hogy egyáltalán ne hivatkozzunk a tisztán római-germán jogi logikára, ami szerint a jog a társadalmi élet lényeges és mindenütt jelenlévő eleme, hanem inkább hagyatkozzunk a kínai vagy japán koncepciókra, melyek szerint a jog elvont és korlátozó elemei káros hatással vannak a társadalmi harmóniára.

Továbbá a hálózat szokásainak és etikai szabályainak (ilyen például a Netiquette) felállítása általában megelőzi annak a jogi rendezésnek a kialakulását, amelyet a műszaki és gazdasági realitásoktól távolálló jogi intézménynek dolgoznak ki. Tehát, annak ellenére, hogy nagy általánosságban az internethez kapcsolódó érdekek fontosságát már évek óta megértették, azt is el kell ismerni, hogy a jog még mindig nem ismerte fel eléggé az internet sajátos jellegét, és végül azt is be kell vallani, hogy gyakran

utólag szentesíti az önszabályozás gyakorlatát. Franciaországban 2000-ben jelentek meg az első nagy, az internet különböző részeire vonatkozó szabálygyűjtemények, ezek főleg a bizonyíték és az elektronikus aláírás (kizárólag polgári jogi és elektronikus kereskedelmi szempontból felmerülő) problémáival foglalkoznak.

Még a ma már rendelkezésünkre álló szövegek is változatlanul egy korábbi jogi eszközrendszerhez kapcsolódnak, egyszerűen ezt alkalmazzák az internetre is. De ha vannak is időnként újdonságok és szokatlan helyzetek, a büntetlenség benyomása végső soron ideiglenes, csak addig tart, amíg a jog megmutatja, hogy képes alkalmazkodni az új helyzethez.

Így például az utóbbi időben ezen a területen hozott ítéletekben az interneten a magánélet tiszteletben tartása ellen elkövetett vétségeket, az így okozott károkat a Polgári Törvénykönyv 9. §-a alapján szankcionálják, eszerint pedig már nagyjából harminc éve érvényben van, hogy „mindenkinek joga van magánéletének tiszteletben tartásához”, és ugyancsak ezt mondja ki a Polgári Törvénykönyv 1382. és 1383. §-a is: ezek a paragrafusok a per tárgyát képező webhelyeknek „otthont adó” szolgáltatók felelőségére vonatkoznak.

Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az általános jogi szabályozás magában is elégségesnek látszik az ilyen típusú internetes konfliktusok megoldására. Egyesek azonban tehetetlennek tartják a nemzeti jogot akkor, amikor szembekerül az internet valódi természetével, azaz egyrészt az interneten folyó kommunikáció névtelenségével (anonim jellegével), másrészt a jogi szabályozás és bírói ítélkezési gyakorlat sokféleségével (pluralitásával).

Elképzeltető például, hogy konfliktus támad két különböző nemzetiségű fél között, és mind a kettő a saját országa jogát és jogalkalmazási gyakorlatát hívja segítségül. És a saját nemzeti bíróságuk illetékességére hivatkoznak, ha az a helyzet, hogy a felelőst egy harmadik országban fedezték fel, és azt az ítéletet, amit végül is a harmadik ország saját helyi bírósága hozott külföldön, csak az exequatur elvei alapján (azaz diplomáciai szinten, a konzul jóváhagyására bízva) lehet csak végrehajtani.

Tehát a tisztán nemzeti közjog szabályainak felvitele az internetre – például a francia Polgári Törvénykönyv, a Code Civil 9. paragrafusának alkalmazása – nem könnyű, ha figyelembe vesszük a hálózat nemzetközi dimenzióját.

AZ ÖNSZABÁLYOZÁS KORLÁTAI

De ha látjuk is, hogy a törvényi szabályozásnak és bírói alkalmazása érvényesítésének korlátai vannak, nem szabad bízni az önszabályozás csodájában, hiszen ez sok millió egyént érintene. Valójában az internet közössége, illetve inkább különféle közösségei nem igazán képesek egy megbízható és hosszú távra érvényes önszabályozó rendszer kidolgozására, és lehetőségük sincs rá, hogy kidolgozzák, vagy csak nagyon korlátozott mértékben, és ez a helyzet végső soron azzal fenyeget, hogy végül is az internet uralkodó szereplőire marad a szabályozás kérdése. Ezek a szereplők azonban hajlamosak arra, hogy vagy teljesen hatástalan normákat állítsanak fel, ami anarchiához vezet, vagy úgy kodifikálják a magatartási szabályokat, ahogy nekik a legjobban megfelel, és ennek az „új” területnek az urai hatalmukat kihasználva rátelepedhessenek az internetre, és nem kifejezetten „demokratikus” módon rákényszeríthessék etikai és jogi koncepcióikat az egész közösségre.

A gyakorlatban az érintett területeken már vannak bizonyítékok arra, hogy a meglévő jog és a jogalkalmazási gyakorlat képes alkalmazkodni az internethez. Példaképpen elég azokra a konfliktusokra hivatkozni, amelyek az internettel egy időben született tartománynevek kérdésében robbantak ki. A tartománynévnek az a rendeltetése, hogy az internetre bekötött gépek címéhez olyan azonosító „nevet” kapcsoljon, ami megmondja, hogy milyen egységgel kell kapcsolatba lépni. A tartománynév első funkciója tehát, hogy el tudjunk érni egy bizonyos helyet, ahogy egy telefonszám vagy egy lakcím is tájékoztat arról, hogyan léphetünk kapcsolatba egy bizonyos személlyel. A második funkciója az, hogy jelezze az eredetet. Ezért a tartománynévnek könnyen felismerhetővé és azonosíthatóvá kell tennie a címet. A tartománynevek valójában a nemzeti (a regisztrált egységek földrajzi hovatartozására utaló, mint például a .fr), a generikus (a regisztrált szervezet természetére vagy fő tevékenységére jellemző, mint például .com) és a nemzetközi (csak a nemzetközi szervezeteknek fenntartott .int) tartományok között oszlanak meg.

A tartománynevek is idéznek elő konfliktusokat. Ilyen például a „cybersquatting”² problémája. Bejegyzett márkák vagy társaságok elnevezé-

---

2 A fogalom jelentése: illetéktelen kibertérfoglalás. A squatting „illetéktelen beköltözés, erőszakos lakásfoglalás” itt persze másképpen értendő, mint a hálózaton kívüli életben: a hálózaton egy mást megillető tartománynévbe való betelepedést, és ennek illetéktelen használatát jelenti. (A ford.)

sei szoktak áldozatul esni olyan személyeknek, akik tudatosan bejegyeztetnek maguknak olyan neveket, amelyeket később csak nagy pénzért akarnak a jogos használóknak átengedni. De a bírói ítéletek elemzése tanúsítja, hogy a francia bíró hajlamos az ilyen esetekben az utánzásra és az illojális konkurenciára vonatkozó hagyományos szabályozást alkalmazni, és ezt a szabályozást a tartománynevek sajátos természetéhez igazítani. Azt is megjegyezzük, hogy a bíró gyakran sokkal nagyobb összegű kártérítést ítél meg a jogtalan cselekmény áldozata számára, mint amekkora egy földrajzi térben, például egy ország területén elkövetett utánzás és élősködés (parazitizmus) büntetése általában, vagyis az interneten elkövetett vétségekért súlyosabb büntetést szab ki. A sértettet ugyanis igazában nemcsak nemzeti, hanem nemzetközi szinten is kár éri, tehát ez nagyon megnöveli a vétség súlyát ... A nemzetközi döntőbíróági eljárások (mint amilyeneket például a békés megegyezés érdekében a Szellemi Tulajdon Világszervezetének Közvetítő és Döntőbíráskodási Központja³ alakított ki) folyamatos fejlődése is bizonyítja, hogy exponenciálisan nő a tartománynevekkel kapcsolatos perek száma, és egyre nagyobb szükség van arra, hogy új szemszögből, például bíróságon kívüli rendezéssel közelítsék meg ezt a kérdést.

Azonban jó, ha nem feledkezünk meg arról sem, hogy az ilyen típusú konfliktusok eredete az internet természetében és a rá jellemző gyakorlatban keresendő, mert az interneten „az elsőnek érkezetté az elsőség.” Aki először szerez meg egy tartománynevet, az kizárólagos jogot szerez rá, a regisztrációs irodákban kidolgozott nemzetközi névadási szabályzat alapján. Azoknak a jogászoknak a véleménye szerint, akik megkülönböztető jegyeknek tartják a tartományneveket, ez a szabályzat gyenge alapokon nyugszik, mások viszont azt a tételt védik, hogy a tartománynevek az egyszerű hasznélvezetre vagy használatra vonatkozó jogi okiratok, ebben az esetben pedig a „jutalom azé, aki elsőnek érkezett” elv logikáját erősítik.

Az egyik elmélet szerint a tartománynevek megkülönböztető jegyek, és már a meghatározásuknál, természetüknél fogva lehetővé teszik, hogy a vásárlók felismerjék a piacon kínált termékeket vagy szolgáltatásokat és azokat a vállalatokat, amelyek ezeket szolgáltatják úgy, hogy megkülönböztetik az ugyanazon a piacon jelenlévő egyéb termékektől és szolgáltatásoktól.

---

3 Centre de médiation et d'arbitrage de l'Organisation mondiale de la propriété intellectuelle.

Tehát egy tartománynév bejegyzése monopóliumot ruház a használóra, és a név „jeladás, hogy odagyűljenek” az egész hálózatról, és lehetővé teszi a közönség számára, hogy felfedezze, hol találhatók meg a keresett termékek és szolgáltatások. A tartománynév emellett hatással is van a vásárlókra, a névben rejlő vonzóerőnek része van a vásárlók meghódításában, és a vállalatnak a hálózaton keresztül kínált és szállított termékei és szolgáltatásai felé vonzza őket. A tartománynév alapvetően fontos helyet foglal el a vállalatok gazdasági tevékenységének hirdetéseiben, szerepe a cégéhez vagy a márkanévéhez hasonló, és a vállalat ez alatt a név alatt működteti virtuális intézményét az interneten. Azonban a hagyományos cégtáblával vagy márkanévvel ellentétben a tartománynév nem feltétlenül kapcsolódik gazdasági tevékenységhez, és kétségtelenül nem korlátozódik egy nemzeti, sőt helyi hatósugarú területre. Azt viszont megemlíthetjük, hogy a tartománynév nem ruház a használójára semmilyen kizárólagos jogot, és tisztán technikai jellegű: csak egy egység azonosító és helymeghatározó eleme, egy betűkből és számokból álló elem, és bizonyos értelemben nagyon is távol áll a megkülönböztető jel klasszikus meghatározásától, mert akkor is érvényben marad, ha megtévesztő, vagy a közrenddel vagy a jó erkölccsel összeegyeztethetetlen. Emellett az egyetemes jellege szemben áll a területiség elvével is, és a megkülönböztető jegyekre érvényes sajátos jelleggel is.

Bár a tartománynév az azonosítási logikának engedelmeskedik, igazából mégis hűséges marad az egyetemességhez, az információcseréknek az internet természetéből következő területfeletti, nem területhez kötődő jellege miatt. Ebben a nemzetközi keretben a tartománynevek mindig ugyanazokat a kérdéseket vetik fel, ahogy ezt már az előzőkben is leírtunk: azaz, hogy létező, de az internet esetében nem megfelelő fogalmakat kell-e rájuk alkalmazni (mivel egy márka alapja végül is nagyon távol áll a tartománynévétől), vagy ki kell keresni a jogi elemek közül, sőt a Jog általános alapelvei közül is azokat, amelyek alkalmazhatók az internetre (például ne álljon szemben a közrenddel és a jó erkölccsel stb.), és ezek azután majd többé-kevésbé sikeresen összeolvadnak az interneten kialakított gyakorlattal.

Az az ötlet, hogy alkalmazzunk az internethasználatnak megfelelő, vitákból, egyeztetésekből és a jogi gyakorlatból születő megoldásokat az interneten felmerülő kérdések elbírálására, és egészítsük ki ezt a jogi eszköztárban rejlő lehetőségek átgondolásával, elfogadhatónak, sőt reálisnak tűnik. Igazából az internet nem teremt új jogi problémákat, csak szélesebb

körre terjeszti ki és szokatlan nézőpontból mutatja meg nekünk a létező nehézségeket. Így van ez például az utánzás esetében is – ami a márkákkal kapcsolatban ismert probléma –, és a szabadalmakkal vagy a szerzői joggal kapcsolatban is. Ezek a kérdések szintén új dimenziót kapnak az interneten. Az internet valódi szabályozásához tehát a különböző szabályozási módok megfelelő alkalmazásán keresztül vezet az út. De a szabályozás csak akkor fog valóban fejlődésnek indulni, ha az internet szereplőiben is megvan a jó szándék arra, hogy segítsenek ebben. Ezért nem elégedhetünk meg csak a jog eszközeivel, bár a jog távolról sem tehetetlen az internet jelenségével szemben, és mindig tud a gyakorlatban is többé-kevésbé alkalmazható megoldásokat ajánlani. A jognak mint eszköznek is alkalmazkodnia kell az internethez, és helyet kell adnia saját rendszerében az internet gyakorlata és használata során keletkező megoldásoknak és a problémákra adott válaszoknak is.

**KONCEPCIÓ
ÉS KIADÓI GYAKORLAT**

SOLOVIEV, SERGEI¹

EGYETEMES KÖNYVTÁR ÉS AZ IDEIGLENESSÉG KULTÚRÁJA

Egyre fontosabbnak tartottam, hogy egybegyűjtssem és megőrizsem a régi könyveket, s hogy lelkiismeretes írnokokkal új másolatokat készíttessenek. Ezt a nemes feladatot éppoly sürgősnek tartottam, mint a kiszolgált katonák megsegítését vagy a sokgyermekes, szegény családok támogatását: attól tartottam ugyanis, hogy néhány háború, a hadat követő inség, egy-két rossz császár uralmának durva, sőt vad erkölcsi egy-szer s mindenkorra elpusztíthatják mindazokat a gondolatokat, amelyek e rostból és tintából álló, foszlékony tekercseknek hála jutottak el hozzánk. Nézetem szerint mindenki, aki elég szerencsés ahhoz, hogy élvezze valamelyest a műveltség örökségét, mintegy hitbizományosa az emberiségnek.

M[ARGUERITE] YOURCENAR
Hadrianus emlékezései²

Bár a programokat gyártó cégek, az újságírók és a politikusok állandóan indokolatlanul nagy fontosságot tulajdonítanak a digitális kiadásnak, a kiadók, a könyvtárosok és sok egyetemi oktató pedig határozottan ellenzik az ilyenfajta kiadást, azzal az ürüggyel, hogy a digitálisan megjelentetett írásokat nem lehet teljes értékű tudományos publikációnak elfogadtatni, kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy szinte abszolút hallgatás vesz körül egy másik vitát, azt a kérdést, hogy mennyire maradandó a digitálisan megjelentetett információ.

Az elektronika (mindenféle elektronika) hívei soha nem beszélnek arról, hogy mennyire rövid életűek az ilyen kiadványok hálózatos vagy nem hálózatos terjesztésére használt fájlformátumok, de a bírálóik is ugyanolyan ritkán próbálják felhívni a figyelmet a archiválás efemer jellegére,

---

1 A szerző az IRIT, a toulouse-i Paul Sabatier Egyetem kutatója, a „Hálózatok. Tudások és Területek” kutatócsoport tagja. Elérhető: soloviev@irit.fr – A tanulmány címe és megjelenési adatai az eredeti kötetben: Bibliothèque universelle et culture de l'éphémère, 59–63. p.

2 Ford. Réz Pál. Bp. 1984, Európa, 280–281. p.

pedig az érveiknek sokkal nagyobb súlya lehetne, ha a nyilvánosság előtt is felvetnék ezt a kérdést.

Ismét egy ellentmondásos helyzetnek vagyunk tanúi, és az internet gyors fejlődése következtében a mai állapotok csak még tovább romlanak. Először is azt tapasztaljuk, hogy a digitálisan tömörített információ mennyisége egyre nő, és a digitális dokumentumokhoz lényegesen nehezebb hozzájutni, mint a nyomtatott kiadványokhoz, mert másfajta és bonyolult közvetítő eszközök szükségesek ahhoz, hogy használni tudjuk ezt az irodalmat. A digitálisan tömörített információhoz csak rendkívül rövidéletű programok és anyagi természetű adathordozók közvetítésével lehet hozzájutni. Egyik sem ért még meg 10 évet. Az 5 1/4"-es lemezt ma már egyáltalán nem használják, de nem is lehetne, mert már nem olvasható, a 8"-es lemezre pedig már szinte senki sem emlékszik. A Word 3 vagy a Macintosh MacWrite szövegek adathordozótól függetlenül szintén olvashatatlanok, ezek a formátumok ugyanis már nem működtethetők a jelenlegi használói programok segítségével, és a Word3 vagy a Macintosh MacWrite programok utódai sem tudják már értelmezni a régi változatokat – vagy nincs is számunka engedélyezve –, mivel gyakran ez a programok kibocsátóinak a szerzői jogi törvényben lefektetett kifejezett kívánsága.

Bár vannak olyan szerzők, például D. Normann,³ akik az adathordozók és a programok bizonytalan élettartamát az informatikai ipar „serdülőkor”-ával magyarázzák, kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a jelenleg kiépülőben lévő, de még nem elég erős monopóliumok mindent elkövetnek, hogy minél gyorsabb elavulásra ítéljék a két évnél régebbi fájlformátumokat és archiválási protokollokat (sablonokat). Ez a technikai eredetű árdrágítás egészen odáig megy, hogy használhatatlanná teszi a négy évnél régebbi számítógépeket, és ezzel hozzájárul annak a komoly problémának a még súlyosabbá tételéhez, hogy a digitálisan rögzített információ nem időálló.

Az internet végre komoly erőfeszítéseket tesz arra, hogy az elektronikus formában tárolt információnak csereszabatos formát adjon, hogy segítse az elektronikus információk cseréjét. Protokolljai is újraindították a fájlformátumokkal kapcsolatos vitát: az internet használói „csatolt” dokumentumokat, fájlokat cserélnek, ezek lehetnek átirrt vagy eredeti dokumentumok, de mindenesetre szabványos formátumokat használnak: ezek

---

3 The Invisible Computer. Cambridge, MA, MIT Press, 1998.

a formátumok pedig lehetnek valakinek a tulajdonában (és ezért élettartamuk bizonytalan) vagy ingyenesek (és ekkor valamivel maradandóbbak), de a demokrácia – abban az értelemben, hogy az összes érdekelt személylyel folytatott vita után megoldjuk a problémát – mégsem tudja érvényre juttatni jogait. Ennek bizonyítására elég, ha megnézzük a primér statisztikai adatokat: ha ma partnereim 90 százaléka a Word XY-t használja szövegszerkesztésre és ha ma csak kevesebb mint 10 százaléka tudja elmenteni a fájlokat navigációs program segítségével olvasható HTML formátumban, akkor meg fogom vásárolni a Word XY-programot. A következő évben pedig a Word YZ-programot, hogy a kollégáimmal való kommunikációm „költségét” csökkenteni tudjam, még abban az esetben is, ha annak az elenyésző kisebbségnek vagyok a tagja, amelyik az egyetlen, több mint 15 éve megbízhatóan működő szövegszerkesztő-rendszert, azaz a LaTeXet használja. Így hiába szorgalmazták az Internet alapító atyái a sorozatos szabványosításokat, mert ha ehhez még az egyetemes formátum fogalma és az egyre magasabb szintre emelt programokkal való kompatibilitás követelménye is társul, akkor már megjelenésük pillanatában nyilvánvalóan halálra vannak ítélve, mert a szabványosítás nem felel meg a vállalatok érdekének. A vállalatok ugyanis szükségesnek tartják, hogy a tulajdonukban lévő és állandóan továbbfejlesztett formátumokat egyre magasabb szintre emeljék, egyre bonyolultabbá tegyék, annak az egyetlen céltnak az érdekében, hogy életük végéig jól megéljenek belőle.

HOL VAN ITT A LÁTSZÓLAGOS ELLENTMONDÁS?

Az ellentmondás kettős: egyrészt mikor a humán tudományok művelői, akik gyakran ragaszkodnak a nyomtatott formához, csak azt hangsúlyozzák, hogy azért ragaszkodnak a nyomtatáshoz, mert a tudományos közösség tagjai másképpen nem fogadják el az írásait, és nem ismerik el tudományos értéküket, ha az interneten jelentetik meg, és a legtöbb tudós, az összes szakterületek tudósai együttvéve elismerik, hogy az ún. minőségi, neves nyomtatott folyóiratokban a tudományos cikkek körülbelül 30 százaléka jelenik meg (legalább ennyi biztosan), ami lehet, hogy igaz, lehet, hogy nem (akár szándékos a torzítás, akár nem), akkor lehetetlen meg nem döbbernünk azon, hogy ilyen hidegen hagyja mindkét csoportot az információ efemer jellege. Más megfogalmazásban: azok a szakemberek, akik

éveket töltenek el azzal, hogy meg tudjanak különböztetni egy Párizsban 1545-ben kinyomtatott munkát a két évvel később Genfben megjelent „kalóz”-kiadásától, vagy akik a XIX. és XX. századi alapvetően fontos szerzők kézírataival dolgoznak, nyilvánvalóan egyáltalán nem aggódnak nemcsak amiatt, hogy hogyan lesz majd kutatható és megállapítható a későbbiekben a XX. század végi híres francia írók szövegeinek keletkezés-története, de amiatt sem nyugtalankodnak, hogy hogyan tudják majd újra elolvasni a saját kiadványaik szövegét. Másrészt a kultúra és a kultúra átörökítésének bajnokai egyáltalán nem törődnek a szövegek és dokumentumok jelenlegi efemer állapotával, annak ellenére, hogy ez azt jelenti: biztos halálra vannak ítélve, pedig azt hittük, hogy ennek a kultúrának a megőrzését választották hivatásuknak, és hogy nemcsak a kultúra múltbeli, hanem a jelenlegi formáinak az ügyét is fontosnak tartják. És ekkor feltehetjük magunknak a kérdést, hogy vajon a tudásaink valóban a kultúra „védelmezői”-e, ahogy olyan gyakran hangoztatják a tömegközlelési eszközökben, vagy csak haszonélvezői a múlt kultúrájának, és tökéletesen közönyösen hagyja őket a jelen kultúrája, amit majd csak a jövő generációk egyetemi kutatói tudnak hasznosítani a maguk számára.

És ebből következik a paradoxon másik arca: az elsők, akik szükségesnek érezték védelmükbe venni azt az elvet, hogy a mai kultúrához az utánunk következő évtizedekben is hozzá lehessen jutni az informatikusok voltak, és egyedül az újságírók hajlandók tudósítani erről a vitáról. Itt kétségtelenül meg kell említeni H. Fischer (a Multimédia Társaságok Nemzetközi Szövetsége elnöke) cikkét.⁴ Szintén említésre méltó az a néhány oldal is, amit ugyanez az újság szentelt a vitának 2000 nyarán (július 22.) és J. P. Smets előadása az „Értsük meg mire használható az internet” című konferencián, valamint „A jog és az emlékezés a digitális korban”⁵ című tanulmánya, amelyet A. L. Sibonyval közösen írt. Ezek az írások, akár csak a jelen tanulmány első változata mind felhívják a figyelmet az elektronikus kiadással együtt járó efemerjelleg veszélyeire.

---

4 Fischer, Hervé: Le paradoxe du numérique et de l'oubli [A digitális technológia és a feledés paradoxona], Libération, 1999. nov. 24. – A cikk elolvasható az alábbi címen: <http://www.liberation.fr/archives/archives_rech.php> [2005. jún.10.] (A szerk.)

5 Smets, Jean-Paul–Sibony, Anne-Lise: „Le droit et la mémoire à l'ère numérique”. Le Monde, 2000. szept. 14. A <<http://www.lemonde.fr>> archívumában megtalálható és megvásárolható a cikk. [2005. jún. 10.] (A szerk.)

A tét olyan nagy, hogy a vita és a veszélyek megállapítása nem elég, cselekvésre van szükség.

Nem lennénk ilyen nyugtalanok, ha csak helyi és ideiglenes jelenségről lenne szó, és ez a jelenség nem állna kapcsolatban társadalmi-politikai döntéseinkkel. Amint már az előzőekben láttuk, a formátumok és adathordozók állandó fejlődése arra kényszeríti a dokumentumok mai őreit, nemcsak a könyvtárosokat, hanem a problémára érzékeny informatikusokat is, hogy állandóan konvertálják a szövegeket a régi, feledésbe merült formátumokból új, mostani, de szintén elavulásra ítélt formátumokba. Világos, hogy ilyen helyzetben, ami éppen olyan sürgető, mint amennyire a köztudat nem érzékeli igazán a veszélyességét – ezt bizonyítja az a tény is, hogy senkit nem fizetnek azért, hogy ezzel foglalkozzék –, az elektronikus dokumentumok nagy többségét nem konvertálják át az éppen érvényes formátumba. Így a leginkább olvasott-fogyasztott, és nem a hosszú távon legfontosabb irodalom az, amit korszerű formába tesznek át. Ennek a fogyasztási logikának az alapján – ami ugyanúgy vonatkozik az újonnan keletkezett és a már átkonvertált irodalmi szövegekre is, mint a legspeciálisabb részletkérdésekkel foglalkozó tudományos cikkekre –, világosan érzékelhető hogy az országok és nyelvek egyenlőtlen harcot folytatnak egymással: például egy ókori perzsa szövegnek vagy egy orosz folyóiratban megjelent tudományos teorémának semmi esélye nem lesz Bill Gatesnek az emberiség elektronikus jövőjéről szóló lázálmai mellett, mert ezek túlélését garantálja az „elektronikus portfólió a gyermekeknek,” egy bizarr demokratikus elképzelés, és végrehajtását a szülők és a Windows 2000 is éber figyelemmel kísérik!

Szükség lenne arra is, hogy a tudományos közösség is tegyen már végre valamit. Igyekezzenek megérteni a helyzetet, és végezzenek ezzel kapcsolatban kutatásokat is.

Hosszú listát szerkeszthetnénk arról, milyen irányokban nem végeztek még kutatásokat. Keressük a megoldásokat – de csak tapogatózunk, mint a vakok. A javasolt megoldások pedig rögtön eltorzulnak a gyakorlatban. Említhetjük itt az új hypertext-szabványokat, például az SML-szabványt és kísérőjét, az XSL-t. Az eredeti céljuk az lett volna, hogy felszámolják a digitálisan tömörített információ előbb bemutatott illékony-ságát. De mióta megjelentek az XSL magántulajdonban lévő végrehajtoi programjai, újra fennáll annak a veszélye, hogy a digitálisan tömörített információ nyomtalanul eltűnik (például a Lotus XSL és a Sablatron alkalmazásai nem kompatibilisek egymással).

Ezeknek a megoldási kísérleteknek a láttán, amelyeknek a sikere statisztikai alapon is eléggé bizonytalannak tűnik, felmerül a kérdés, nem lenne-e jobb, ha már most átgondolnánk, hogy mekkora az információ-veszteség és romlás, ezek összes formáját figyelembe véve, mert bár ezek a formák (kulturálisan) a priori⁶ távol állnak egymástól, a gyakorlatban azonban nagyon is hasonlóak.⁷

Egyrészt létre kellene hozni a hálózaton egy múzeumot minden olyan dokumentum számára, amit a hálózaton írtak, és ezeket a dokumentumokat múzeumi módszerekkel kellene konzerválni. Különböző amerikai egyetemek, gyakran csupán „elméleti” okokból (például a hálózat topológiája stb.) már elkezdtek ezt a munkát. Talán még része lehetne ennek a programnak az is, hogy őrizzük meg a múlt szövegszerkesztőit, használói rendszereit, programjait és a régi számítógépeket. Nyugodtan fogadhatunk rá, hogy ha Európa ezt most elmulasztja, harminc év múlva a történe-szeink kénytelenek lesznek az amerikai egyetemeknek fizetni azért, hogy használhassák a az internetes „levéltáraikat”.

Másrészt ki kellene dolgozni olyan matematikai modelleket is, hogy a segítségükkel nemcsak az elektronikus archívumokban tanulmányozhas-suk az információkezelés problémáit, hanem (a dokumentumok logikai elemzésének, a kapcsolatok ellenőrzésének stb. segítségével) azt is vizsgálhassuk, hogy mik a jelenlegi szövegkiadási gyakorlat gyenge pontjai, és hogy milyen legyen a további fejlesztések modellje (például az automa-ta hálózatok és a játékelméletek alapján).

Végül gazdasági szempontból is nagyobb fontosságot kellene tulajdo-nítani az információ maradátságának, megőrzésének az információbiz-tosítás lehetőségének felvetésével. Ekkor már nincs más hátra, csak hogy szembesítsük ezeket a modelleket a társadalmi valósággal. A valóság az, hogy a társadalmat ma alaposan kizsákmányolják egy új gazdasági és jogi szabályozás segítségével, ami napjainkban van kiépülőben, és sokkal in-kább tükrözi egy kényszermodernizáció, mint a tudományos racionaliz-mus logikáját.⁸

---

6 Itt: elméletileg, kulturális értelemben (A ford.)

7 Azaz a végeredmény ugyanaz lesz, az információ megsemmisül. (A ford.)

8 Szeretnék köszönetet mondani Louis Féraudnak, Éric Guichardnak és Clarisse Herren-schmidtnek konstruktív beszélgetéseinkért, és azért a segítségért, amit ennek a szövegnek a francia változatához kaptam tőlük.

HERRENSCHMIDT, CLARISSE¹

GONDOLKODJUNK EL AZON, MIT JELENT AZ INTERNET A GYAKORLATBAN

Az „internethasználat” kérdése látszólag egyszerű, de ez az egyszerűség félrevezető. Már az is ravasz fogás, komédia, önbecsapás, hogy így tesszük fel a kérdést, mintha elég lenne csak megismerni és világosan bemutatni, milyen az internet gyakorlata, és ebből rögtön megtudnánk, mi is a helyzet a hálózattal. Bizonyára valamennyien tettek már fel ilyen kérdéseket gyermekeknek: „Mondd meg, mi az asztal”, és jót nevettek, mikor azt a választ kapták, hogy „Az asztal az, mikor leülünk mellé, hogy együnk rajta.” Természetesen egy ilyen konferencia, mint ez a mostani ² valami más jelent, mint hogy valaminek a létezését – a jelen esetben az internetét – a használatával próbáljuk igazolni, és nem azt mondja, hogy: „Az internet az, mikor leülünk a számítógép mellé, hogy egy egérkattintással belépjünk,” de vajon tudunk-e és hogyan tudunk másképpen beszélni róla?

Több mint harminc évvel ezelőtt terjedt el az egyiptológusok körében a következő anekdota: találtak Egyiptomban egy antik szobrot, aminek a feliratát nem tudták elolvasni, és így az ismeretlenség homályában maradt a szobrot készítő fenséges személy neve, rangja, a kor, amikor élt és a története. Ekkor modern, rendőri módszerekkel fogták vallatóra a szobrot – és a szobor vallott.

Mi most a számítógépes hálózatot szeretnénk vallomásra bírni, olyan ismereteink és más területen már bevált eszközeink segítségével, mint a

---

1 A szerző a A CNRS szociálintropológiai laboratóriumának kutatója (Párizs), a „Hálózatok, Tudások, Területek” kutatócsoport tagja. Elérhető: *Clarisse.Herrenschmidt@ens.fr* – A tanulmány címe és megjelenési adatai az eredeti kötetben: *Penser les usages?*, 64–72. p.

2 Értsük meg milyen sokféleképpen és sokféle célra használható az internet, 1999. december 3–4. Paris, École Normale Supérieure – A konferencia anyaga megtekinthető a <http://barthes.ens.fr/colloque99/> címen. [2005. jún. 10.] (A szerk.)

szociológia, a felmérések, a térképek, a szimbólumok és a technikák története, a filozófia és még hosszan folytathatnám a sort. Ezt az új témát, az internetet olyan intellektuális módszerek segítségével dolgozzuk fel, amelyek kialakulása jóval megelőzte az internet megjelenését és egy másik, az internet körén kívül eső szférába tartoznak. Ezzel azt akarom mondani, hogy a filozófia már jóval az internet megjelenése előtt is létezett, és története az internet nélkül is folytatódni tud. Mégis nyugtalanít bennünket valami, és a szívünk mélyén attól félünk, egyszer csak felfedezhetjük, hogy abban a rendszerben, amelynek a keretein belül az elemzésünket folytatjuk, valahol valami hiba van, nem megfelelő erre a célra.

Mert bár az internet olyan gépek működésére épül, amit emberek terveztek, racionálisan, és még ha ismerjük is az összes gépet és mindent, ami az internet anyagi részéhez tartozik és a létrehozásában közreműködő összes folyamatot is, az eredmény mégis megdöbbenést vált ki belőlünk, és nem vagyunk képesek teljesen felfogni. Előadásomban nincs szándékomban meghatározni, hogy mi az internet, hiszen még ha akarnám, se tudnám meghatározni. Csak azt szeretném röviden elmondani, hogy miért is tesszünk fel magunknak kérdéseket az internettel kapcsolatban, és milyen szellemi rokonság köréből származtatható az internet, a jelek és szimbólumok milyen történetébe illeszkedik be.

Az internet ipari termék. Mindent ismerünk belőle, amit a gépek csinálnak és az ellenőrzésünk alatt tartjuk, és bármilyen bonyolult is ez a része, mégis teljesen világos, mert az internet nem élőlény.

Amit viszont nem ismerünk eléggé, és nem is tudunk jól ellenőrzésünk alá vonni, és ami az internet társadalmi-közösségi és egyéni hajtóerejét is adja, az egy velünk született emberi képesség és vágy, az, hogy vég nélküli cseréket folytassunk egymással. Az internet megmutatja nekünk azt az arcunkat, hogy mi emberek milyen végtelenül kíváncsiak vagyunk: idáig nagyon jó megvoltunk az internet nélkül, és most hirtelen már nem tudunk többé létezni nélküle. Mintha az internet halvány fényéből kibontakozó szövegek és képek olyan értelmet, értéket és valóságot hordoznának, ami nélkül már nem tudunk többé élni, mintha valamilyen szükségleteket elégítenének ki, megadnának mindent, ami eddig hiányzott nekünk – anélkül, hogy tudtuk volna. Tökéletesen banális ez a dolog: az internet szükségletet termel, és ez egyfajta cseréhez vezet, vagy fordítva.

A legtöbb cserének az a célja, hogy az emberek közötti viszonyokat állandó, szilárd alapokra helyezze: például ha egy csoport egy másiknak egy

nőt ajándékoz, az különböző társadalmakban egy ennek szimmetrikusan megfelelő ajándék ígéretét hordozza magában, és ez a csere sok nemzedéken át ismétlődik. Bizonyos cserék pedig az emberek és az istenek közötti folyamatos kapcsolatot fogalmazzák újra meg újra: az áldozatok, az anyagi javak feláldozása és az imák azt a lehetőséget igyekeznek konkrét esélylé alakítani, hogy az istenek viszonzni fogják az ajándékot, gazdagságot, bocsánatot, örök életet adnak. Rituális csere ez, ami már évszázadok óta folyik. A viszonzás és a folyamatosság kétségtelenül nem idegenek gazdasági rendünktől sem. Még láttam a működését a Cévennesekben, egy kis faluban, a hetvenes évek elején. Egy olyan árucsere-forgalmi rendszer, ahol a paraszt elvitte a gabonáját a molnárhoz, hogy őrölje meg, a molnár a lisztből fizette ki magát, a maradék lisztet azután a paraszt elvitte a pékhez, és a vitt lisztmennyiség fejében egész évben kapott kenyeret a péktől, aki ellenszolgáltatásként szintén levont a lisztből egy bizonyos mennyiséget a maga számára: ebben az árucsere-forgalomban egyáltalán nem volt jelen a pénz. De az is jól ismert tény, hogy a pénz (legalábbis a modern pénz) felmenti a partnereket a viszonzás kényszere alól: ha X vásárol valamit Y-től, és modern pénzzel fizet érte, ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy Y-nak is kell valamit vennie X-től. Bár még vannak kis mikrocseré-forgalmak, amik kialakulhatnak és továbbélhetnek a modern rendszeren belül is: abban a külvárosban, ahol lakom még nem is olyan régen a fodrásznő, a női fehérnemű-árusnő és a kelmepestőző kölcsönös cserének képzeltek szolgáltatásaikat, amik „nekik dolgoztak” – azután a fehérneműs boltot eladták, és egy szakállas török szendvicsbárja költözött a helyébe. A pénz, ami a kölcsönös és mintegy erkölcsileg kötelező cserék fölébe kerekedett végül is tönkretette ezeket a nőket, és felbomlasztotta azt a kölcsönösséget, amire berendezkedtek, és aminek az alapján – diszkréten ugyan, de mégis tagadhatatlanul – beszervezték a vevőket ebbe a rendszerbe.

Mivel az internet is lehetővé teszi a cserét, feltehetjük, sőt fel is kell tennünk magunknak a kérdést, hogy vajon az ősi folyamatosság nyilvánul-e meg ebben is. Világosan látható, hogy pontosan az ellenkezője történik. Az internet ugyan cserét indít el, teljesen hirtelenül, de a hagyományos cserekörforgásban törést okoz. Ez a törés legalább annyira érdekel bennünket, mint maga a csere, mert mindig leleselkedik ránk a veszély, hogy elfásulunk, úrrá lesz rajunk a szokás hatalma, az állandó ismétlődés miatti unalom. Hol következik be a szakítás a múlttal?

A felmérések azt mutatják, hogy az „internauták” kevesebbet telefonálnak és kevesebbet nézik a televíziót, mint más – ami megfelel Nicholas Negroponte előrejelzésének. A professzorok azt jósolják, hogy az internet használói hamarosan nem fognak beszélgetni a családtagjaikkal sem, vagy legalábbis kevesebbet fognak velük beszélni. Nem fogják többé látogatni a barátaikat, és általában kerülni fogják az embereket, különösen a két nem fogja kerülni egymást. Talán így lesz. De szerintem nem ez a lényeg, inkább arról van szó, hogy két emberi viselkedésmód között történt szakadás. Az internet előtti időkben a telefon vagy a posta útján léptünk kapcsolatba a többiekkel egy levél vagy egy beszélgetés idejére, és ha az írást vagy beszélgetést befejeztük, a postára vagy a telefonra nem volt szükségünk akkor, amikor nem használtuk, átengedtük másoknak, nem volt több dolgunk velük.

Ezzel szemben az internet olyan dobozokat rendez hálózatba, amelyek őrzik a szavainkat, a képeinket, az érzéseinket, különféle „termékeinket” – mindazt, ami digitalizált formában, számok alakjában elemezhető és tárolható, a dobozok bennünket tárolnak, minket őriznek, röviden az internet olyan fizikailag folyamatos állapotot teremt az énünk számára, hogy mindenütt jelen vagyunk, ha nem is eredeti, hanem sűrített állapotunkban szétterjedünk mindenfelé. A gépek foglalkoznak velünk. Az internet új módon terjeszti ki az énünk határait.

Az elektronikus posta régi álmot valósít meg. Azt, hogy úgy írjunk, hogy közben párbeszédet folytassunk, hogy több személy írjon egymásnak egyszerre, hogy a tudás ismeretanyaga mozgásban, szellemi aktivitásban nyilatkozzék meg, hogy a szavak játéka összefonódjon az érzelmekkel. Ezek nem irodalmi és baráti levelezések, mint például Hannah Arendt és Mary MacCarthy párbeszédese formában, két hangon folytatott levélváltása, vagy Rainer Maria Rilke, Boris Pasternak és Marina Cvetaeva három személyes levelezése, ami képet adott minden egyes résztvevőről. Ezek az internetes levelezések olyanok, mint a szürrealisták összehajtogatott papírra írott játécai,³ ahol mindenki a saját képzeletvilágát, a fantáziáját használja, hogy meglepje a többieket, és az egész levelezésnek csak együtt, összességében van értelme; ez valósul meg az időeltolódással folyó kibernetikus párbeszédben is, mindenkinek az egyéni jelenléte bontakozik ki az állandó közös jelenlét háttéréből.

---

3 Ahol az egyes résztvevők nem látták, hogy mit írnak a többiek. (A ford.)

Megmagyarázom, mit akarok mondani.

Ha a gondolkodó, beszélő testem szétterjed és tömörített állapotban van jelen a hálózat dobozaiban, azokban a dobozokban, amelyekhez sok más személy is beszél, illetve ők is otthagyják saját éniük darabjait, akkor a válasz úgy alakul ki, például egy levelező listán, mintha a saját éniükből nőne ki. Valaki válaszol, valaki, aki a dobozban van, abban a dobozban, ahol ottmaradt valami az én gondolkodó, beszélő lényemből is, röviden ez a másik egy furcsa másik, olyan másik, aki nem nagyon másik, nem teljesen más, mint én, de nem is teljesen én vagyok.

Van belőlem a másikban, és van a másikban is belőlem. Vajon kapcsolatot teremt az internet a csúcstechnológia és a szufizmus tanításai között? Nézzük csak ezt a perzsa példát. Valaki kopog az ajtómon: kopp, kopp, kopp. A beavatatlan személy otthon van, nem nyitja ki az ajtót, fél, de kiszól az ajtón keresztül, és megkérdezi: Ki kopog az ajtómon? A beavatott, aki az ajtó előtt áll, válaszol neki: Nyisd ki az ajtót, te magad kopogsz a saját ajtódon. Azt hiszem, hogy a „horizontális transzcendenciá”-nak, amiről az internauták időnként beszélnek, van valami köze önmagunknak ehhez a meghosszabbodásához, kiterjesztéséhez.

De a kibernetikai csere és a metafizika kapcsolata nem mindenki számára nyilvánvaló. A magam részéről inkább egyfajta szinergiát látok benne, ami működésbe hozza az André Bretonnak olyan kedves „objektív véletlent.” Amikor a szürrealisták összehajtogatott papírjaikat cserélgették egymás közt, mindenki számára a saját, rendszerint provokatív eredetisége volt a fontos. Annak ellenére, hogy mindenkinek a beírásaiban az egyéni érvényesülésre való törekvés volt a meghatározó, az egésznek mégis volt értelme, mert a szürrealistákban a találkozás kikristályosította az egészen odáig képlékeny vágyaikat (élni, tanulni, alkotni, cserélni), és ezen a kristályosodási folyamaton nyomott hagyott, hogy ezek a vágyak nyilvánvalóak, valóságosak és közvetlenek voltak.

Az új hordozó közeg és közlési eszköz, a médium, az internet – legalábbis történeti szempontból nézve –, az informatikának a telefonhálózatba való beoltása, másképpen megfogalmazva: a bináris írás beoltása a nagy távolságból közvetített élőbeszédbe.

A gyakorlatban milyen jelrendszerekkel van dolgunk?

Az információs gépezet jeleivel, ezeket a gépezet „1.0” (azaz jelenlét és távollét, az elektromosság áramlása vagy megszakadása) segítségével értelmezi. Tolmácsolja azt, amit nyelvek, programok, protokollok stb. segít-

ségével ad hoc belejuttatnak; képekkel, piktogramokkal, ikonokkal, amelyek az informatika területén a jelzőbóják feladatát látják el; a számítógép billentyűzetének betűivel (abc) és számaival (ún. arab számok), illetve olyan, ehhez csatlakozó szimbólumokkal, amelyek lehetővé teszik, hogy szövegeket és számokat írjunk (és még sok egyebet); digitalizált adatcsomagokkal, amelyek az üzenetek tartalmából kivonva, elvont formában keringenek a hálózaton.

Az internet olyan, mint a leveles tészta, egymás fölé halmozott rétegekből, jelzések, jelek és nyelvek egymásba illeszkedéséből épül fel. Próbáljunk meg egy kicsit világosabban látni ebben a kérdésben, ha lehetséges.

Nézzük, mi van az informatikai oldalon. A bit, a digitalizálás egysége jelzés (signal). Prieto a következőképpen határozza meg: „mesterséges megkülönböztető jel, azaz olyan mesterséges tényező, ami valamilyen útmutatást ad, és kifejezetten erre a célra készül.”⁴ A bit az informatika fizikai alapeleme, az áram jelenléte vagy hiánya (működése vagy szünetelése), egy kód, például az ASCII-kód része. Nem értünk egyet azzal a véleménynel, hogy az internet a nyomtatás, a szétszedhető és összerakható fémbetűkből készített szedés forradalmát ismétli meg új formában, szerintünk inkább az informatika és mikroinformatika – ami nélkül nem létezhetne az internet –, folytatja és terjeszti ki a nyomdászatot. A nyomdászat Nyugaton a teljes abc-n alapul, a betűíráson, ennek pedig a nyelv(ek)ből elszigetelhető minimális alapegységek, a hangok elvont jelek segítségével való lejegyzése az alapja, az informatika viszont a számok mesterséges grafikus nyelvén alapul, a „bináris számításon,” az abc betűinek és az arab és római számoknak a bináris kódolásán. A bit, a gépi jel, rejtve marad a használó előtt.

A gépbe való belépésre használt periférián, a billentyűzeten (klaviatúrán) találhatók a jelek,⁵ számok, központosítási jelek, grafikus szimbólumok (például %, \$, &) és betűk. Ezek a megkülönböztető jel funkcióját töltik be, azaz látható, észlelhető formában egy másik, velük nem közvetlenül azonos jelenséget jelenítenek meg. Például a betűk a természetes

4 Prieto, Louis: Messages et signaux (Üzenetek és jelzések). Paris, PUF, 1966.15. – Thomas A. Seboek, minden jelzés esetében „fizikai kiváltó jel”-ről beszél, beviszi a jelzést Peirce elméletébe, Peirce ugyanis nem vett a jelzésről tudomást („La doctrine des signes” [Jeltan], *Anthropologie et société*, 9, 3, 1985, 231–242. p.

5 A jelet itt határozatlan, általános fogalom értelemben használom.

nyelvekből elszigetelhető minimális alapegységekre, a hangokra utalnak, ezeket a minimális egységeket, a hangokat szavak közvetítésével szigetelték el – jobb lenne ugyan fonémát vagy szemémát mondani, de ennek itt nincs nagy jelentősége –; például az *l* fonémát úgy ismerjük fel, ha szembeállítjuk a *li* (le lit = fr. ágy), a *ri* (rit = nevet), a *mi* (a szolmizáló hangsor egy tagja: *mi*), a *pi* (pis = rosszabb), a *fi* (il fit = csinált vagy *fi!* = pfuj), a *si* (a kötőszó = ha kötőszó vagy a szolmizáció része), a *bi* (a bis határozószó = kétszer) stb. fonémával. Az ábécé betűi a szavak megkülönböztető jelei, a középpontozási jelek a szüneteket és a lélegzetvételt érzékeltetik, a mondat szörendje vagy az összefüggő beszéd tagolása alapján. A számjegyek azt a tíz számot jelenítik meg látható alakban, amelyekből kiindulva a legtöbb számot képezzük, ezek a számtan nyelvének alapelemei.

Számítógépes írás és olvasás során a képernyőn betűket, szóközöket és középpontozási jeleket látunk. Általában több jel társul, hogy együtt más jeleket hozzanak létre: ezek az új jelek a szavak. Az informatika (a képernyő és a programok) újra hasznosítja a szavakat. A szavak nyelvi jelek, alapvető fizikai természetük akusztikai jellegű és mint megkülönböztető jelek egy olyan másik jelenség létezését mutatják meg nekünk, amit egyébként nem mindig vennénk észre azonnal.⁶ Ez a jelenség a nyelv, és a szavak (akár olvassuk, akár a képernyőre írjuk őket), ehhez a nyelvhez tartoznak, és a nyelv tartalmazza a szavakat, de nemcsak a szavakat – mert egy nyelv hangokból, szavakból és a hangok és a szavak elrendezéséhez szükséges sokféle szabályból áll. A nyelv az egyedüli olyan jelrendszer, amely képes megmagyarázni és értelmezni önmagát.

A számjegyek vagy magukban állnak, vagy csoportosan alkotnak számokat. Ahogy G. Mounin figyelmeztet bennünket arra, hogy: „Azt, ahogy a számokat felbontjuk számjegyekre nem lehet a szavak fonémákra bontásához hasonlítani, mert a számjegy már magában is mindig jelentésegység.”⁷ A számok a számtan nyelvének, az aritmetikának az elemei: ez egyfajta infranyelv, ami nem képes önmagát megmagyarázni, mert ahhoz, hogy elmondjuk, milyen kapcsolatok vannak a számok között, olyan szimbólumokra van szükségünk, amelyek nem számok, például $2+2=4$,

6 Ezen azt értem, hogy a szavak megkövetelik valami olyannak a létezését, ami C. S. Peirce „értelmező”-jéhez (interprétant) hasonlít.

7 Mounin, Georges: Introduction à la sémiologie. [Bevezetés a szemiólogiába] Paris, Éditions de Minuit, 1970. 27. p., 16. jegyzet.

ehhez szükség van 2-es számjegyre, az „egyenlő” (írott alakja =) nyelvészeti jelre és a + szimbólumra, amit szintén ki lehet fejezni természetes nyelven is (hozzátéve). Mivel a matematikai nyelv nem tudja megmagyarázni önmagát, a számok nem olyan jelek, mint a szavak. Megkülönböztető jelek a számok? Egyes számok kétségtelenül úgy működnek, mint a matematika nyelvének megkülönböztető jelei, de nem mindegyik. Én úgy látom, hogy a közvetlen tapasztalat alapján is felfogható számjegyek önálló egységeknek tekinthetők, és az összetett, a transzcendens vagy a nagy számok (és kétségtelenül még sok más is) más természetűek, és megkülönböztető jelként működnek – de ezt olyan elképzelés, amit csak óvatosan merek javasolni.⁸ Amikor bekapcsoljuk a számítógépet, a képernyőn képek jelennek meg előttünk anélkül, hogy közvetlenül bármit tettünk volna azért, hogy előhívjuk őket: ezek a képek a gép, illetve inkább az ember–gép érintkezési felületének, az interfésznek a részei. Ezeknek az ikonoknak nevezett képeknek többféle funkciójuk is van. Egyrészt szimbólumok, és az a funkciójuk, hogy ábrázolják azt, amivel kapcsolatba kerülünk, például a szövegszerkesztést vagy az egyéb funkciókat, másrészt egyes ikonoknak a statikus informatikai univerzumban is ábrázoló értékük van (például az ollónak az a funkciója, hogy a válogatást leállítsa), más ikonok a hálózatra belépésben vagy a hálózati kapcsolat megteremtésében játszanak szerepet, például a csillagközi tájkép, a Netscape navigátor logója).

Összefoglalva: az informatika a „jelek” egész skáláját vonultatja fel előttünk. A bitet, ami jelzés (signal); a betűket, a központosítási jeleket, a számjegyeket; a nyelvi jeleket: a szavakat; az ikonoknak nevezett szimbólumokat. Ahhoz, hogy az internetről beszélni tudjunk, már csak a csomag (packet – fanciául: paquet) hiányzik.

A csomag bitekből áll, körülbelül 1500 bitből, és a digitális információ folyamatos közegéből kivágott együttes, ehhez az együtteshez még más biteket is tesznek azért, hogy azonosítsák a segítségükkel a csomagot, és keringessék a gépek között. Vajon a csomag olyan komplex jel, ami egyrészt a bitek összegének felel meg, de ugyanakkor egyszerű jelekből, magukból a bitekből épül fel?

---

⁸ Egyébként azt is érdemes megjegyezni, mert nem lényegtelen számunkra, hogy milyen szerepet játszanak a számok Peircenél: részt vesznek jelelméletének megalapozásában, de nem részei, legalábbis én így értelmezem a dolgot, a művei alapján.

Én úgy látom, hogy a csomag a megkülönböztető jelek (indikátor) osztályához áll közel, mert egy másik jelenség, a hálózat létezését, illetve azt mutatja meg nekünk, hogy adatok keringenek a hálózaton. Mitől megy át a csomag jel státusból a megkülönböztető jel státuszába? Vajon az az oka, ami a TCP/IP feladata: a szétdarabolás, megcímzés, ellenőrzés stb. folyamat, összefoglalóan a csomag azonosságának kifejezése? De vajon ez az azonosság nem bitek, tehát jelzések sora-e maga is? Megkockáztatom azt a hipotézist, bár tudom, hogy elég gyenge alapon áll, hogy ezek a bitek nem az információs tartalommal azonos logikai és informatikai szinten helyezkednek el. A csomagot azonosító bitek keretbe foglalják az információs biteket, jelzik a csomag keringését, végeredményben is nagy számokkal van dolgunk – és a nagy számokkal szemben, ahogy erre Philippe Matherat⁹ felhívta a figyelmemet, a gép habozik, annyira, hogy szinte azt mondhatnánk, hogy „gondolkodik” – és itt olyan helyzetről van szó, amiből arra következtetünk, hogy a számok egyes különleges helyzetekben vagy jelzések, vagy jelzések lesznek belőlük.¹⁰ A csomag azonosságának része a keringése is, ez különbözteti meg a csomagot a közönséges jelzéstől. A csomag a hálózaton folyó keringés megkülönböztető jele. De kétségtelenül nagyon sajátos ismertető jel, mert azok, akik a csomag segítségével kommunikálnak egymással, soha nem látják.

Hogyan lehet megérteni az ilyen összefonódásokat és bonyolultságot?

Én megpróbáltam megérteni, mégpedig történelmi alapon, és így kíséreltem meg beilleszteni az internetet a jelek hosszú sorába, kezdve a nyelvek rögzítésének feltalálása, az írás előtti előzményekkel – ezeket Kr. e. 3200–3100 táján Sumerben (Irak) és Szúzában (Irán) pecsétnyomattal ellátott agyaggolyók formájában készítették, és számolásra használták (*calculi*) –, és továbbhaladva a vert pénz feltalálásának első jelein keresztül – ezek Kr. e. 640 táján Lóniában és Lüdiában (a mai Nyugat-Törökországban), súlyszabvány alapján mért és fémjelzéssel ellátott elektron golyócskák formájában készültek.¹¹ Mindent összevetve ez azt jelenti, hogy az

---

9 Akinek itt fejezem ki köszönetemet, hogy ezt megértette velem.

10 Valóban azt hiszem, hogy a számokkal kapcsolatos fogalmaink, ismereteink és ábrázolásmódjaink átalakítására lesz szükség a hálózatra írás következtében, hiszen tudjuk, milyen szoros kapcsolatban állnak a számok az írásmódjukkal.

11 *Écriture, monnaie, réseaux. Inventions des Anciens, inventions des Modernes* [Írás, pénz, hálózatok. Az ókoriak találmányai, a modernek találmányai], *Débat* 106, 1999, 37–65. p.

internet hasznosítja az ókori Kelet-Nyugat emberének összes tapasztalatát,¹² legalábbis az utolsó ötezer év írásjelei szempontjából.

Nézzük most ugyanezeket a dolgokat a jelenben, szinkronikusan. A természetes nyelvek és írásuk szempontjából vizsgálva a kérdést, az internet a következő jellemző vonásokat mutatja: betűk, központosítás, a beszéd mozdulatlaná dermedt folyama – itt nem foglalkozom a zene közvetítésével a hálózaton –; az aritmetika nyelvének szempontjából: számjegyek, számok és a matematikai kódok szimbólumai jellemzik, amelyeknek minden nyelven van nyelvi kifejezésük is; a gépi nyelvek szempontjából nézve pedig: a bináris számolás bitjei.

De a csomag azonosságához hozzátartozik a keringés, a forgalom is. Tehát hozzá kell még tenni, hogy az internetre a vert pénz, sőt a papírpénz tulajdonsága is jellemző: a forgalom, mert minden pénz értéke azzal határozható meg a legjobban, hogy mennyire képes egyik tulajdonostól a másikhoz vándorolni.

Marad a kép: a kép az írás területéhez tartozik a legkevésbé technikai értelemben, ott, ahol keverednek egymással az írás, a nyomok, a lábnyomok, a festés és a rajz – mert mint ahogy A. M. Christin¹³ olyan találóan mondja –, minden azzal kezdődött, mikor az ember felfedezte, hogy létezik a képernyő, az adott esetben a sziklafal, majd az agyagfelület, a vakolt fal vagy kő, a valamilyen anyaggal bevont falfelület stb., ami mind vonzotta, szinte felszólította az embert, hogy nyomot hagyjon rajta. A kép már nagyon régen létezik, és a paleolitikum óta nem is hagyott el minket.

De minden új vizuális jelrendszer, már születése idején is, nemcsak bevonja a képet a rendszer létrehozásába, és nemcsak mint díszítést, környezetet vagy kommentárt veszi be, hanem szerepet ad neki abban is, hogy olvashatóvá, érthetővé tegye magát: a számoláshoz használt golyók friss

---

12 Figyelmeztetnem kell az olvasót, hogy nekem személyes elképzelésem van a Kelet-Nyugat ellentétről: a valódi Keletet az én szememben az jelenti, amit időnként Távol-Keletnek szoktak nevezni (az a terület, ami Afganisztántól Keletre esik). Nyugat felé egy egyre gyengülő folyamatosság rajzolódik ki az afgán Hindu Kushtól az Atlanti-óceánig. Attól függően, hogy milyen kritériumok alapján dolgozunk – grafikus, politikai, vallásos, nyelvészeti, társadalmi és történeti – Irán felel meg a minimális nyugati kritériumoknak és a kelta Írország a maximálisaknak, a középen helyezkednek el az ókori görögök és a középkori ortodox keresztények és a mai kor görögjei és ortodoxai.

13 Christin, Anne-Marie: *L'image écrite ou la déraison graphique* [Az írott kép vagy a grafikus irracionális]. Paris, Flammarion, 1995. 17. p.

agyagján végiggördített hengerpecsét aláírással látta el a dokumentumot, és hamarosan írott dokumentummá változtatta, többé már nem volt közbős agyagtömeg; a kép, ekkor még csak egy vésett pecsét képe, amit akkor ütöttek bele az elektron golyókba (fémjelzés), mikor a fém még forró és lágy volt, megmutatta, hogy milyen városból, milyen hatalomtól származik ez a pénz előtti golyó, tehát hogy milyen értéktartományban helyezkedik el, mi az értékmérője; Ugyanígy az informatika világban az ember–gép érintkezési felületre, az interfacere jellemző ikonok sem esnek az írás világán kívül, hanem ezek is az írás területén helyezkednek el.

Az egyetlen radikális újdonság a bit, a csúcstechnológia segítségével megszelídített fényfolyam egyszerű jelzése. Szinte véletlenségből a binaritás klasszikus formájában, 1 és 0 alakban ábrázolt kifejezése tulajdonképpen bármilyen ellentétpár segítségével ábrázolható a természetes nyelven (igen/nem, jelenlét/távollét vagy hiány, fekete/fehér, élő/halott stb.) A bit jelzés a gépeknek, de nincs jelentése az ember számára, a csomagnak azonban, ami szintén jelzésekből, de tagolt jelzésekből áll, már van jelentése.

Az internetre írás, a hálózatra írás, az írás hosszú történetének harmadik forradalma hivatkozik és támaszkodik a Kelet-Nyugat emberének ősi tapasztalataira, azokra a tapasztalatokra, amelyekre egész intellektuális és társadalmi világunkat építettük. Szemiológiai leveles tészta¹⁴ és ahhoz, hogy létrejöjjön szükség volt a megelőző találmányokra, a találmányok és a szerzett ismeretek, készségek (kép, olvasás, írás, számolás, mértékegységek, fémpenzek, rajzolt papírpénzek) fejlődésére, kibontakozására. Keveredik benne a legősibb és talán a leginkább jelentéshordozó találmány, a kép, a legújabb és látszólag a legkevésbé jelentéshordozó találmánnyal, a bittel.

De ami itt a legfontosabb az én szememben, az az, hogy ha ma még lehet is valami halvány „emlékünk” arról, hogy milyen lehetett a könyvnyomtatás betörése a társadalomba – mivel például még ismerhettünk olyan embereket, akik sem írni, sem olvasni nem tudtak, és akik számára ez a próféták tudását jelentette –, már semmilyen emberi emlékezet nem tud a segítségünkre lenni abban, hogy az internetet be tudjuk helyezni a már megélt, felismert, tehát az ismerős élmények közé.¹⁵

---

14 A francia leveles tészta szó alapjelentése: „ezer levél” (millefeuille) jobban kifejezi a szerző mondanivalóját, mint a magyar leveles tészta fogalom. (A ford.)

15 Itt arról van szó, hogy az írás, számolás, pénz feltalálása milyen hatást váltott ki. (A ford.)

Semmi, amit akár mi, akár a szüleink ismertünk, nem hasonlított ahhoz a jelek világában lejátszódó szemiológiai felforduláshoz és zűrzavarhoz, amit ma élünk át, és nem is érezzük úgy, hogy ez újrakezdés, inkább olyan, mint valami különös újnak a kezdete. Sőt ez az írásjelek terén uralkodó nagy zűrzavar nemcsak a jelekre korlátozódik, hanem megmutatkozik a beszéd- és a csereviszonyokban, hat a személyek, a társadalmi státuszok és a társadalmi rétegek meghatározására, és megújítja a gesztusokat, a kultúrákat és az időt is.

Bár azt nem állíthatjuk, hogy az internet és a hálózatra írás az oka annak a társadalmi felfordulásnak, amit ma átélünk, az azonban világosan látható, hogy ennek a felfordulásnak a jelét mind a két jelenség, az internet és a hálózat is magán viseli, és talán éppen ezek fogják jelenteni a mai zűrzavar lassú, a jövőben várható meghaladásának az útját is.

WEISSBERG, JEAN-LOUIS¹

A SZERZŐ ÉS AZ AMATŐR FOGALMÁNAK BIZONYTALANNÁ VÁLÁSA ÉS EGYBEMOSÓDÁSA A BEFOGADÁS–TERMELÉS–ALKOTÁS ÁLLANDÓ MOZGÁSBAN LÉVŐ FOLYAMATÁBAN²

„[...] a teljes olvasás ezzel szemben azt jelenti, hogy az olvasó nem elégszik meg kevesebbel, mint hogy írjon, átadja magát a nyelv erotikus művelésének. [...] a gazdasági, társadalmi, intézményi feltételek következtében sajnos ma már sehol sem található meg többé a művészetnek és az irodalomnak ez a sajátos művelője, aki régebben az amatőr volt, és aki most is amatőr lehetne egy felszabadult társadalomban.”

(ROLAND BARTHES)

Az internet fejlődése olyan eredeti új és eddig ismeretlen átmeneti formákat hoz létre, amelyek valahol a műalkotások recepciója és a termelése között helyezkednek el. Ezek a formák azzal, hogy főszereplővé teszik az amatőrt, valódi mutációhoz vezetnek a szimbolikus tudás területén. Ez olyan fontos probléma, hogy társadalmunknak már most energikusan hozzá kell fognia a megoldásához, mert arról van szó, hogy milyen lehetőségünk lesz polgárjogaink érvényesítésére a „hipermédiumok köztársaságában (ezt a kifejezést „az irodalom köztársasága,” a „la République des lettres” mintájára használjuk). Ezért azt javasoljuk, hogy mikor azt vizsgáljuk, milyen szerepet

---

1 A szerző az informatika és kommunikáció-tudomány docense a Paris-XIII. Egyetem pedagógiai főiskolai részén (IUT). Elérhető: weissberg@aol.com

2 A cikkhez felhasznált anyagok: a Paris-VIII. Egyetemen tartott Hypertextes et hypermédias: réalisations, outils et méthodes [Hypertextek és hipermédiumok – megvalósítás, eszközök és módszerek], (Paris, 1999, Hermes Sciences, 185–197. p.) című konferencia anyagából a: L'hypermédiation, une mutation des savoir symboliques [A hipermédiumok mint közlési eszközök, a szimbolikus tudás mutációja] című előadást, illetve egy másik konferencia, a „Figures de l'anonymat: médias et société” [A név nélküli alkotás szereplői: a tömegközlési eszközök és a társadalom] alkalmából elhangzott L'auteur en collectif: un concept à construire [A szerző mint egy közösség tagja: egy fogalom, amit még ezután kell megalkotni] című előadást). – A tanulmány címe és megjelenési adatai az eredeti kötetben: L'auteur et l'amateur dans le mouvement de fluidification-réception-production, 73–81. p.

tölt be a szerző a „virtuális” világban, akkor egy olyan szerző-fogalmat vegyünk alapul, aminek az a lényege, hogy a szerző egy alkotóközösség tagja (mert ez szerencsésebb kifejezés, mint a kollektív szerző).

Már az írás és a nyomtatás korában is hirdették azt az utópiát, hogy az „Irodalom köztársaságá”-ban mindenki egyszerre lehet író és olvasó, a digitális hálózatok pedig radikális színezetet adnak ennek az elképzelésnek, mert olyan környezetet alakítanak ki körülöttünk, ami kedvez a két állapot, az író és az olvasó állapota közötti szokatlan átmeneti helyzetek kialakulásának, és az ezzel folytatott kísérleteknek. Hogy rátérjünk a lényegre, azt ajánlom, vizsgáljuk meg azt a köztes állapotot – és igyekezzünk neki konkrétabb formát adni –, ami valahol az író és az olvasó között helyezkedik el, nem olvasás, mert az olvasás nem változtat a szövegen, és nem is írás – mert az író számára is az az eszményi cél, hogy állandó, azaz változatlan maradjon az írása. Ezeknek a fogalmaknak (írás, olvasás) csak egy bizonyos történeti helyzetben van értelmük, nevezetesen akkor, amikor stabil, változatlan a hordozó közegük. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a kérdést, véleményem szerint egyszerűnek és logikusnak tűnik, hogy a kiberkultúra körülményei között a magányos szerző (egy romantikus fogalom, amely a szerző befelé forduló személyiségét hangsúlyozza) átalakuljon olyan alkotóközösséggé, ahol nincs igazi szerző (mert a névtelenség a jellemzője, mert az egyéni teljesítmény közönyössé válik a kollektíva tagjai számára). És ebből következik a másik feltevésem, hogy mindkét véglet, az egyéni és a kollektív jelleg is háttározottabban és egymással párhuzamosan fog kifejezésre jutni, és a szerzőség szokatlan új formái fognak megjelenni, és ez odavezet, hogy kialakul egy új fogalom, az olyan „szerző, aki egy alkotóközösség egyik tagja.”³

A SZERZŐ, AKI EGY ALKOTÓKÖZÖSSÉG TAGJA

A kollektív írás nem teljesen új jelenség.⁴ A kollektív szerzőség fogalma a tudás átadásának egy régebbi rendszeréhez és a közlés régebbi eszközeihez, a kézírathoz és az előszóhoz kötődött. Vajon amikor annak a véleményünknek adunk hangot, hogy a kollektív szerzőség a digitális hálózatok

3 Maga a kifejezés: „L'auteur en collectif”

4 Elisabeth Eisenstein híres könyvében, a *The Printing Press as an Agent of Change*-ben [A könyvnyomtatás mint a változás mozzgója, aktív előidézője], amelyben felhívja a

korának hozadéka, akkor igazából nem egy régiebbi közlés mód értékeit vetítjük-e rá a mai szokatlan helyzetre? Nem, másról van szó. Szeretném hangsúlyozni, hogy az egyéni szerzőség fogalmának elutasítására csak azután és csakis azután kerülhet sor, és csak azután fordulhat elő, hogy az egyetlen név alatt publikáló szerző eltűnését reméljük, csakis olyan helyzetben, ha az egyéni szerző fogalma egyszer már kialakult, sőt megszilárdult, és általánosan elterjedt. E nélkül ugyanis nincs értelme. Vagyis azt látjuk, hogy itt egy már létező jelenséggel szembeni reakcióról van szó. Ez a helyzet pedig alapvetően különbözik a középkori szerzőtől, mert a középkori szerző egy olyan állapotból fejlődött ki, ami megelőzte az egyéni szerző kialakulását, sőt bizonyos értelemben még a középkori szerző helyzete is az egyéni szerzőség előtti állapotnak tekinthető.

A mai szerző egyszerre törekszik arra, hogy egyéniség legyen (mint a könyvnyomtatás korának szerzője), és hogy beilleszkedjen a hipermédia bonyolult környezetébe, ahol egyén és közösség összefonódik. Ezért tekinthetjük a szerzőt egy kollektíva tagjának is, akit egyrészt vonz a közösség, az a jó érzés, amit a hálózaton való együttes jelenlét okoz a közösségnek, másrészt az a vágy fűti, hogy megkülönböztesse magát a többiektől, legyen egyedi jelenség, kiváljon, vagyis más legyen, mint a többiek, különbözzön tőlük. Elég arra gondolni, mi történik a konferenciákon, itt a résztvevők egész közösségére jellemző, hogy mindenki valami eredetit akar nyújtani, ki akar tűnni a többiek közül, vagyis ez kollektív állapot.

A szerzőség mint szerep és helyzet leértékelődése

Szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a szerző mint egy alkotóköziség tagja fogalmán belül két szélsőség létezik, a mű(alkotás) létrehozására törekvő gondos szerkesztőmunka, és az itt és mostnak készülő, efemer al-

---

figyelmet arra, hogy a könyvnyomtatás az újkori ember mentalitása és kultúrája kialakulása szempontjából alapvetően fontos tényező volt, rámutat arra, hogy „a szerzőség (az egyéni szerző) és az irodalmi tulajdon (szerzői jog) fogalmának új értelmezései megrendítették a korábban kialakult és elfogadott nézeteket, a szerzőség kollektívan értelmezett fogalmát, amit ugyanúgy vonatkozott a Bibliára is [itt szerzősége a Biblia-fordítás és -magyarázat értendő], mint a filozófiai, tudományos és a jogi irodalomra”. – A cikk szerzője a mű francia kiadása alapján idéz: *La Révolution de l'imprimé* [A nyomtatás forradalma]. Paris. La Découverte, 1991. 110. p.

kotás, amikor az egyén számára nem lényeges kérdés, hogy személyesen is hozzájáruljon egy alkotási folyamat végeredményéhez, illetve hogy milyen ennek a hozzájárulásnak az értéke (ilyen például egy vitacsoport munkája, egy szöveg feltétele a hálózatra, webhelyek készítése stb., ezek mind kollektív munka eredményei). A két szélsőséget összekötő útnak vannak állomásai, a folyamatnak négy fokozata van, de ezek a valóságban rendszerint keverednek egymással.

Az alkotási folyamat során a szerző feloldódik a közösségben

Gyakran előfordul, hogy egy különböző szövegekből álló együttest, ún. szövegfolyamot⁵ többen tesznek fel a hálózatra úgy, hogy nem nevezik meg az egyes részek szerzőit. Az egyes szerzők ilyenkor nem érznek igazán felelősséget a szövegükért és a műnek sincs igazán szerkesztője. Ha valaki mondjuk kifejti a véleményét, kiad egy dokumentumot vagy részt vesz egy vitában, nem kívánják meg tőle, hogy feltétlenül eredeti legyen, amit mond, hogy szép stílusban írjon, sőt esetleg még azt sem, hogy teljesen helytálló legyen a véleménye. Ennek az az oka, hogy az ilyenfajta közlések – főleg szóbeli formában – nagyon elszaporodtak: a beszélgetések, felszólalások szinte alig többek hangos háttérnél, senki nem szánja maradandónak, amit itt tesz és mond, és ezért egészen más a helyzet, mint az írott, megőrzésre szánt szövegek esetében. A szerző nem erőlteti meg magát annak érdekében, hogy kitűnjön a többiek közül, „beleolvad” a tömegbe.

A szerző eltűnésének megfelel az olyan közlemény, aminek a közönsége megfoghatatlan⁶

Az internet a közlés szempontjából olyan térnek is számít, ahol bárki szólhat az egész világhoz, anélkül, hogy ehhez bármilyen felhatalmazásra lenne szüksége. Ezt többek között az is bizonyítja, milyen gyorsan szaporodik a saját webhelyek és a saját egyéni honlapok száma. Az önkifejezésnek,

---

⁵ flux de textes

⁶ A közönség, akárcsak az előbb a szerző, nem tűnt el igazán, csak nem lehet pontosan tudni, kikhez jut el a szerző műve (A ford.)

magamutogatásnak ez a formája – kiáltás a kibertér sivatagába? –, ami kedvez a személyes elem előtérbe kerülésének és térhódításának, vajon nem áll-e kapcsolatban egyfajta névtelenséggel a másik, a fogadói póluson, mivel nem tudhatjuk, ki lesz a közönségünk. Ezért a hangvétel, mint valami furcsa kollázs, egyrészt a nagyközönséghez szól – ilyenek például a közköz általában szóló vezércikkek –, másrészt a beszélgetés stílusát – ahol a kölcsönösség a fontos –, elegyíti az előző hangvétellel. Tehát mindenki lehet szerző, és ami stratégiai szempontból még fontosabb, mindenki fel van szólítva arra, hogy hallassa hangját a hipermédiában. Erre még visszatérünk.

Időzzünk el egy kicsit azoknál a közleményeknél, amelyeket a szerkesztő közvetítői, vitavezetői szerepéből következően ír.

Amint ezt az École Normale Supérieure internet Műhelyének⁷ a hálózatra feltett munkái is szemléltetik, a tudományos vitákat folytató levelezőcsoportok kedvelik a szerkesztés új formáit, mert ezek alternatívát kínálnak az egyéni cikkel szemben. Az egyéni közléssel szemben annál erősebb ellenszenv alakul ki a kutatókban, minél lassabban jelentetik meg a közleményeket a szakfolyóiratok. A hálózaton publikáló csoport tagjai között közvetlenül folyó vita, az azonnali reagálás kedvez a folyamatos szerkesztésnek, ami szakadatlanul folyik, akár csak a viták, de ezt a folyamatot a téma természetéből fakadó szakaszokra tagolják a szerkesztő gondolatai, aki inkább résztvevője a vitának és koordinátor, mint a szó hagyományos értelmében vett szerző. Sok kérdés merül fel ezeknek az írásoknak a státusával kapcsolatban. Például írhat-e a szerkesztő később cikket abból, ami eredetileg egy vitához való hozzászólás volt? Ezek a hozzászólások általában félúton helyezkednek el a szóbeli vitában elhangzott megjegyzések és a megírásuk után még át is dolgozott cikkek között, vagy a nagy vonalakban kollektív kidolgozás és az egyénileg megfogalmazott végső forma módszere között.

És végül: a nyilvánvalóan szerkesztőmunkának szánt kollektív alkotás

A Linux – egy olyan felhasználói rendszer, amit folyamatosan tökéletesít a világ több millió informatikusa – nagyon találó szimbóluma a szerző mint egy alkotóközösség tagja szituációnak, ebben az esetben a kezdeményező – Linus Torvalds – nevét minden cikkben idézik. A Linux használ-

---

7 Atelier internet <<http://barthes.ens.fr/atelier>> [2005. jún. 10.]

lói program az egyik legjobb példa arra, hogyan lehet a közös alkotás résztvevőinek névtelenségét részlegessé tenni (az egyes szakaszok fejlesztései ugyanis nevesíthetők). Ez a példa egyébként rokonságban van az interneten multimédiás közegben, kollektíven készített alkotásokkal is, ezek szintén részben névtelenül, közös irányítással készülnek. Egy közös terv indítja el a folyamatot, mindenki, akinek kedve van hozzá hozzájárulhat a közös fejlesztéshez, és a vállalkozás így fejlődik és alakul.

A közreműködők listájának népszerűsége

A kollektív munka természetéből következik, hogy nehéz konkrét névhez kapcsolni. Mikor szabadon, ingyenesen használható programok készülnek közös munkában, az egyes egyénektől származó fejlesztéseket a szerzők gyakran szignálják, de nem formálnak rájuk kizárólagos jogot. És ezek a bravúrok teljes mértékben élvezik a társadalom háláját, amit a résztvevők nem pénz, nem tőke, hanem a különleges, szinte művészi tökéletességű szakértelmüknek és ügyességüknek járó elismerés formájában kapnak meg. Persze azt is meg kell említeni, hogy a részvétel egy szabadon használható program fejlesztésében az egyik legfontosabb adatnak számít egy informatikus életrajzában, és majdnem biztos sikerre jogosítja. Ez az egyéni karrier ígéretének szimbóluma. Az, hogy a hálózaton folyó játékoknál „céhek” alakulnak – vagyis olyan csoportok, akik úgy döntenek, hogy összeadják tudásukat és szakértelmüket és így szállnak szembe más „céhekkel” – szintén jól jelzi, hogy a hálózat kedvez a kollektív tevékenységnek. A hálón egymás mellett létezik és jól megfér egymással a valódi együttműködés, nevek feltüntetése nélkül és a „sztárolás,” például a különféle játékok legjobb játékosainak névszerinti rangsorolása az interneten.

Úgy tűnik, az egyén a kiberkultúra korában sincs kevésbé a figyelem központjában, mint amikor a könyvnyomtatás győzelmet aratott a kéziratos kultúra felett, vagy mint a mindenható audiovizuális korszakban volt. A hálózatokat elöntő információáradat, a kibertér egyre nagyobb zsúfoltsága, a linkek egyre sűrűbb szövevénye stratégiai fontosságúvá teszi, hogy egyéni útvonalat válasszunk magunknak, mert csak így tudunk eredeti elképzeléseket kialakítani magunknak, és így leszünk képesek eljutni egy önálló szintézisig. Az viszont egyáltalán nem biztos, hogy ez a szinté-

zis egy hálózat szorosan egymáshoz kapcsolódó láncszemeinek keretében, automatikus programok alapján, egy kollektíván belül fog kialakulni. Sőt a szerző eltűnését sem lehet teljes biztonsággal megjósolni, ez csak prognózis, nem diagnózis.

A közreműködők egyre hosszabb névsorai az audiovizuális közegben és a multimédiában (CD-ROM-ok, webhelyek) azt bizonyítják, hogy nem halt ki az emberekből az igény a teljesítményük elismertetésére, sőt inkább állandóan nő. Az aláírás fontossága – például a tudományos cikkek esetében⁸ egyre nő, és különösen a társadalmi elismerés szempontjából van jelentősége sok foglalkozási ágban (például a könyvszakmában is). Mivel a gyártási kooperáció a Henry Ford utáni társadalom jellegzetes munkamódszerévé vált, ezzel egyenes arányban nő a kiemelkedés, a kiválás, a szakmai siker utáni a vágy is. Azonban oda már mégsem fogunk visszatérni, hogy egyénileg tűnjünk ki, egyénileg különböztessük meg magunkat. A hálózatos környezet láttán inkább azt tartjuk valószínűnek, hogy az egyén nagyon is feltűnő, sőt helyenként túlburjánzóvá vált feltűnési vágya, önmaga megkülönböztetésére irányuló törekvései és a közös, megosztott szerzőség minden elképzelhető változatának erőteljes fejlődése közösen fogják jellemezni a jövőbeli tendenciákat.

A közös szerzőségnek az alábbi formái fejlődhetnek ki:

- a szerző szerint természetes, hogy nem tart igényt szerzőségének elismer(tet)ésére;
- a szerző, időnként álszerénységből, nem hajlandó szerzőségével dicsekedni;
- lehetetlen eldönteni, hogy egy mű szerzősége hogyan oszlik meg a szerzők között;
- kollektív (testületi) szerző,
- testületi szerző, de ennek keretében az egyéni közreműködés a könyv egészében vagy egy részében fel van tüntetve;
- végül az összes szerzők neve fel van tüntetve (a szerzők névsora, a szerzők nevének és adatainak egyre pontosabb és részletesebb felsorolásának példája egyre jobban terjed).

---

8 Ezt az impakt faktor, azaz hogy hányszor idézték egy szerzőt egy bizonyos tudományterületen – kiszámítási eljárásának állandó fejlesztése is alátámasztja.

AZ OTTHONI MULTIMÉDIA, JÁRTASSÁG A MÉDIÁK KEZELÉSÉBEN ÉS ENNEK POLITIKAI TÉTJE

A digitálisan tömörített anyag hálózatra vitele hozzájárul a „szerző mint az alkotóközösség egyik tagja” jelenség kialakulásához. A vágás-összeragasztás-átalakítás-hozzáadás lesz a jövő uralkodó szerkesztési módja.⁹ Ebben a helyzetben a szerzőség fogalma rugalmasabbá, mozgékonyabbá válik, mint amilyen a nyomtatott környezetben. Az anyag elrendezése, az anyag recepciójának/befogadásának és a készítésének összekapcsolódása magától értetődően kollektív jellegű és természetesen nem egy név alatt szerepel a végeredmény sem. A befogadás-készítés egy folyamattá összeolvadását olyan új kifejezésmódnak tekinthetjük, ami mentes a szerzői önimádatától, nem áll a középpontjában egyéni szubjektum, nem törekszik mániákusan arra, hogy műalkotásnak fogadtassa el magát (ez azonban nem jelenti azt, hogy a klasszikus műveket ezért elítéli).

A technozene tökéletes példája a szerző fogalom folyamattá válásának, fluidifikációjának, és ez egy több személyből álló kollektíva tagjai között megoszló zenei produkció keletkezéséhez vezet. Egy inkább ismétlődő, mint szekvenciális jellegű – mert a digitális felvétel szükségszerűen kedvez a zene merevségnek, gépiessé válásának – állandó mozgásban lévő áramlás teszi elevenné a technozene produkcióit. Amint elhangzik egy hangsor, azonnal átalakítják és újraindítják a hálózaton, és így a mű befogadása egyben az újraírása is, a rendelkezésre álló forrásokból természetes módon, szinte magától alakul ki a mű újrakomponálása. Ha ebből a szempontból nézzük a kérdést, akkor az internet nemcsak egyszerűen a művet hordozó és közvetítő közeg, hanem a technozene létrehozásának eszköze is.

A digitális átírás technikája és a különféle, ma már széles körben elterjedt technikai módszerek összekapcsolása előrevetíti annak a lehetőségét is, hogy hamarosan átmenetek fognak kialakulni a zene hallgatása-tanulmányozása, megőrzése (tárolása), idézetnek használása (más műbe beillesztése, valamilyen konkrét célból való felhasználása), a művekből kollázsok készítése, különböző irányokba linkek létesítése és eredeti tartalmak termelése (az alkotás) között. Egy nagyközönség számára készült programkínálat (szoftver) kíséri és segíti a technikák előbb említett összekap-

---

9 Ezt nevezem otthoni multimédiának, az otthoni zenei stúdió analógiájára.

csolását: mindenféle szerszámosládák, hipermédiás közegben való használat számára tervezett programcsomagok, képkézelő szoftverek (ezeket a profik eszközeiről másolt digitális fényképezőgépekkel együtt forgalmazták), mintavételi programok, mintavétel (sampler) stb. Azok az otthoni stúdiók, ahol a másolni-átalakítani-összeragasztani zenei gyakorlatot alkalmazzák (technozene, home music)¹⁰ és a rave-keverékek is azt jelzik, hogy a zene területe érzékenyen reagál valamire, amit már nagyrészt általánosan elterjesztett és még most is népszerűsít a művek befogadását és termelését összekapcsoló hipermédia: és ez a rohamosan terjedő valami egy otthoni multimédia, ami már kiterjed a szöveges, grafikus, képi és hangvilágokra is, és ezeket mind közös keretbe foglalja a kollektív kommunikáció és a részlegesen automatizált dokumentáció. Ha konkrétan leírjuk, hogy például mit is jelent az interneten elkészíteni egy honlapot vagy egy közös webhelyet megcsinálni egy iskolai osztályban, akkor kiderül, hogy az egyes munkafolyamatok területét szakaszokra bontják fel, és ezekben a munkafolyamatokban a keresőgépek és repertóriumok segítségével végzett, automatizált dokumentumkeresés, az idézés, a be nem vallott kölcsönzések, a kollázs, az eredeti források átalakítása fontos helyet foglalnak el.

Természetesen ezeket a munkafolyamatokat kiegészíti egy jó adag eredeti személyes hozzájárulás is és ebben talál magának helyet a hagyományosabb értelemben vett alkotókészség: ilyen például a navigációs útvonal meghatározása, a grafikus interfészek megtervezése és a szövegszerkesztés, ami igazolja, hogy az írástudás továbbra is alapvető fontosságú készség marad a kifejezés új tereiben is. De azt is látjuk, hogy ezek az újabb készségek is egyre fejlődnek, nagykorúsodnak, ahogy a profik világához közelít a mindennapi élet is. De a nevelés és tanulás szemszögéből nézve a dokumentumválogatás és -rendezés, a munkafolyamat első rétegei a különösen értékesek, mert nagyon gazdag tapasztalatokat kínálnak a heurisztika területén.

---

10 Az *Imagina 98* című katalógusának bevezetésében B. Stiegler hasonlóan érvel, szerezte a digitális adás világiparának hatalmát a képek helyi feldolgozása ellensúlyozza: a house video (otthoni videó) valószínűleg gyökeres változásokhoz fog vezetni a fogyasztó (hallgató) viselkedésében (*Actes de L'Imagina 98*, INA, Bry sur Marne, 1998, 5. p.). – Vö. még Pierre Lévy remek kommentárja a techno zenéről a Cybertculture-ben, Paris, Odile Jacob, 1997, 168–172. p.

Legyünk alkotók

A hipermédianyelvek belső fejlődésének arra kellene ösztönöznie az állami közoktatást, hogy határozottan kövesse az otthoni multimédia példáját. Legyünk szerzők–alkotók, ezt a jelmondatot kellene felírni a XX. századi iskola bejárata fölé. Demokratikus utópia marad csak, hogy az új szimbolikus digitális rendszereknek terjedniük kell, ha igaz az, hogy a hipermédiás környezet új kifejezés- és befogadás módokat és gyakorlatot hoz létre. Ebben az értelemben – azaz úgy, ahogyan az otthoni multimédia teszi – az iskolának kellene elvállalnia azt a feladatot, hogy úgy nevelje a gyermekeket, hogy hipermédiát készítve alkotók legyenek belőlük, ahogy például Célestin Freinet vállalta, hogy újságot csinál gyerekekkel együtt, és így neveli őket alkotóvá. Ha tegnap még nem is szólítottunk fel mindenkit arra, hogy írjon újságba és nyomtasson újságot, holnap viszont már mindenki többé-kevésbé rá lesz kényszerülve a tanulásra, mert kénytelen lesz a kiberkultúrában mozogni. És sok franciaországi és a világ egyéb helyeiről származó tapasztalat is bizonyítja már, hogy hasznosak az internetes pedagógiai vállalkozások (például webhelyek közös elkészítése, ami modern változata a régi „iskolai nyomdáknak.”)

Fokozatos készségek

Oszlassunk el most rögtön egy esetleges félreértést. A szerző–állampolgár¹¹ az írott kultúra területén nem lesz kötelezően szerző a szó tudományos és irodalmi értelmében (például újságíró, író, irodalmár vagy tudós stb.). Sőt, a hipermédiával dolgozó szerzőt sem arra akarjuk ösztönözni, hogy sajátítsa el mindenestől az ilyen jellegű szaktudást, ez továbbra is a szakemberek tulajdona, területe marad. De a maga különböző szintjén mindenki rá fog kényszerülni, hogy megtanulja valamilyen, alacsonyabb vagy magasabb szinten használni a fokozatosan egyre bonyolultabbá váló eszközöket, amelyeknek a használata is egyre bonyolultabb lesz. A SCOL nyelv kidolgozása¹² jó pél-

---

11 A citoyen – Az az egyén, aki nem akar állampolgári jogairól lemondani, kiszolgáltatottá válni és ezért lesz alkotó, a multimédia használója (A ford.)

12 Ezt a nyelvet a Cryo társaság fejlesztette ki, és lehetővé teszi például, hogy a segítségével könnyen tudjunk három dimenziós virtuális világokat csinálni, és ott elhelyezzünk egy alakmást is egy fénykép beszkenelése útján. A kitalált színhelyek minden alkotóré-

da arra, milyen egy fokozatosan egyre nehezebb feladatokat megoldó program. Ezt a nyelvet, amely háromdimenziós és interaktív térkonceptiót hoz létre az interneten – és lehetővé teszi a személyes kommunikációs terek kialakítását –, több változatban is kínálják. Ezek bonyolultsági foka különböző és más az ára is aszerint, hogy a nagyközönségnek vagy a hivatásos programozók számára készültek.

Mindenki, aki gyakran internetezik, jól tudja, hogy a hálózat használatával változatos képességeinket és készségeinket mozgósítja, az egyszerű szörfölési képességtől (ami a nyomtatás világában a klasszikus olvasásnak felel meg) a programok távletöltésének elsajátításáig, és annak a nagy információtömegnek a felhasználásáig, amit a keresőgépek és egyéb, kutatásainkat irányító eszközök segítségével gyűjtöttünk és azt is tudjuk, hogy ezeknek a segédeszközöknek a nyelve, aminek a segítségével a kérdéseinket meg kell fogalmaznunk – valósággal meg kell szerkesztenünk –, egyre nehezebb és bonyolultabb lesz aszerint, hogy milyen fokúak a keresési ismereteink. Az interneten a szabályozó és kezelő programok időnként nagyon messzire mennek, szinte a szakemberek tudását megközelítő hozzáértést követelnek (például mikor VRML-ben¹³ írt alkalmazások és egyéb plug-in-ek¹⁴ betöltése is szükséges, vagy multimédiás és folyamatosan adó csatornákat fogunk), ezeket a készségeket mégis sok amatőr tökéletesen el tudja sajátítani.

A KIBERKULTÚRA MINT SZŰRÉS–BEFOGADÁS KIFEJEZÉSMÓD

Ezeknek az összefonódásoknak a következtében a hipermédiák elsajátítása–használatára és készítése egyetlen láncolatot alkot, de elemei mégsem keverednek egymással, ahogy az írás és az olvasás is egy szorosan összetartozó folyamat részei, mégsem keverednek össze, és ahogy a befogadás és kifejezés is összekapcsolódik az informatika segítségével működtetett kör-

---

szére kattintani lehet, és ezek linkek segítségével utalhatnak más helyekre, megjeleníthetik a dokumentumforrásokat vagy alkalmazásokat indíthatnak el.

13 Virtual Reality Markup Language. A virtuális valóságot modellező programnyelven.

14 Az alapprogramhoz csatlakozó, egyes plusz funkciókat működtető programok.

nyezetekben. Ez alaptendencia, és fejlődésre ösztönzi a hálózatnak azokat a használóit, akik hiperdokumentumokat akarnak készíteni. Persze mindjárt bocsássuk előre, hogy senkinek sem kötelező hipermédia-szerkesztővé válni, és a lineáris, papírra írt vagy nyomtatott szövegek sincsenek teljes eltűnésre ítélve. Azaz ma még ez a helyzet, de a két közeg közötti különbség egyre elvontabb lesz, és egyre kevesebb értelme lesz különbséget tenni közöttük, amint az írástudás természetes keveredésbe kezd, hibrideket alkot a hipermédiával. És ha ez bekövetkezik, akkor a dokumentumok készítése és használata gyakran el fog tolódni a hipermédia készítése irányába. Nem hisszük, hogy a hipermédia valamiféle, mindenképpen törvényszerű behatolása mindennapi gyakorlatunkba elavulttá fogja tenni az egyszerű olvasást és navigálást a hálózaton, és azt sem hisszük, hogy a hipermédiásodás el fogja törölni a határokat a közönséges munkafolyamatok és a multimédiakészítő szakértő tevékenysége között. De el tudunk képzelni a két véglet között mindenféle köztes réteget, és ezek már ma is észrevehetőek. Véleményünk szerint még ha a műszaki kultúra fejlődésével a határok el is fognak tolódni a szakértelem irányába, a két pólus és a közöttük helyet foglaló terület is meg fogja őrizni sajátosságait.

Az természetesen az oktatás tétje, és még inkább politikai tét, hogy a hipermédiás élmény- vagy ismeretközvetítés módhoz valamit értsünk, sőt használni is tudjuk. Mindjárt világossá fog ez válni, ha megértjük, hogy ezen a szinten termelődnek a szimbolikus formák, vagyis általában a közösségi élet és különösen a demokrácia kifejező eszközei is. Még voluntarista ösztönző módszerek nélkül is tovább fognak fejlődni az otthon használt multimédiás berendezések, csak lassabban és úgy, hogy nem leszünk tisztában azzal, miért fontosak, mennyire értékesek a számunkra. Azokra hárul tehát a felelősség, akik az oktatáspolitikát alakítják, hogy már most kezdjék el felderíteni – mégpedig a szó legdurvább (katonai) értelmében –, hogy az otthoni multimédiás eszközök használata milyen tényeleges környezetet és feltételeket jelent az állampolgári lét és tudat számára, és az is az ő feladatuk, hogy annak alapján, amit megtudtak, valamiféle oktatáspolitikai koncepciót alakítsanak ki.

És ekkor kiderül, hogy szükség van a kiberkultúra – az ismeretek befogadása és a termelése eszközeinek összehangolt kezelésmódja – logikusan végiggondolt akklimatizálására, még akkor is, ha az írás technikáival ellentétben a hipermédia technikája nagyon gyorsan fejlődik, és ezért nem is ösztönzi semmi arra, hogy egy bizonyos állapotban megálljon, állandósul-

jon, megszilárduljon. De ez az instabilitás, ez az állandó változás talán nem is olyan legyőzhetetlen akadály, mint ahogy általában gondolják, és gyakran hangoztatják is. A felderítésnek a metakifejezés-típusú eszközök használatának elsajátítására kell ösztönöznie, és ezen a területen is a hipermédia logikáját kell követnie, amely spontán módon átvette a régészet módszerét, mert a képek láthatatlan rétegeit vallatja, a háttérben ugyanis ezek a rétegek a multimédiára telepített díszletek vezérlő elvei.

ÖSSZEFOGLALÁS

Könnyen el tudom fogadni Elisabeth Eisenstein gondolatmenetét, aki a Nyomtatás forradalmában¹⁵ elítéli, hogy „az emberek hajlamosak befejezettnek tekinteni a megállás nélkül, folyamatosan előrehaladó történelmet.”¹⁶ Általánosabb szinten pedig rehabilitálja egy makacsul továbbélő felületes dialektikus véleménnyel szemben „azt a lehetőséget, hogy egymásnak alapvetően ellentmondó tendenciák is vég nélkül képesek folytatódni.”¹⁷ „Még nem hagytuk el a nyomdászat birodalmát,” foglalja össze a véleményét. Én is szívesen átveszem ezt a diagnózist, de csak azzal a megszorítással, hogy azonnal hozzáteszem, lehet ugyan, hogy ma még a nyomtatás az elsődleges közlési eszköz, de uralma folyamatosan keveredik, hibridizálódik a hipermédia rendszerével, miközben saját logikáját továbbra is terjeszti. Feltevésem szerint ma keveredés van, és ez azt jelenti, hogy ez a keveredés még arra is képes, hogy megőrizze, sőt néha még meg is erősítse, magasabb színvonalra emelje a nyomtatás régi jellemzőit.¹⁸ A

---

15 *Révolution de l'imprimé* – Angol címe: *The Printing Press as an Agent of Change. Communications and cultural transformations in early-modern Europe.* [A könyvnyomtatás, mint a változás hajtómotorja. Kommunikáció és kulturális átalakulás a kora-újkor Európában.] Cambridge–London–New York–Melbourne, 1979. Cambridge University Press. – E kötetből magyarul már megjelent két fejezet: Eisenstein, Elizabeth: *Evangeliumi igazságok új formában: a nyomtatott Vulgata.* In: *A könyves kultúra XIV–XVII. század I.* Válogatás az angolszász szakirodalomból. Vál., jegyz.: Monok István, Szabó Enéh. Szeged, 1992. Scriptum KFT. 250–276. p. (A szerk.)

16 *Op.cit.* 328. p.

17 *Ibid*

18 A nyomtatás ezt a fejlettebb technikának köszönheti, és ezt a kiberkultúrától kapta. (A ford.)

hipermédiásodás mint intellektuális technika éppen a nyomtatás logikájának radikalizálódását jelenti új összefüggésben, új környezetben, és ennek a folyamatnak a jellemzői az információanyag (adatállományok, adatbázisok anyagának) közvetítését végző hálózatok kialakulása, az információkeresés automatizálódása (keresőgépek) és a gépi indexelés (a tartalom feltárásának gépesítése, ami jelentősen meggyorsítja ezt a műveletet). Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a kérdést, a régi és az új szerzők (mindenféle műfajban alkotók együttesen) beállítottságának, jellemző tulajdonságainak szembenállását általánosnak tekinthetjük ugyan, de a fenti esetet – azt, hogy a hagyományos kultúra eredményeinek terjesztését hatékonyabbá teszi a hipermédia –, úgy értelmezhetjük, hogy ez a távinformatika (teleinformatika) általános kulturális megnyilvánulásainak egy sajátos konkrét esete.

Valójában a mai, az új inkább hozzáadódik a régihez, és nem semmisíti meg azt. Gyakran mai helyzetekben régen elavultnak hitt logikák törnek felszínre – mint ahogy például az egyéni szerző kérdésében láttuk,¹⁹ sőt még egy olyan feltevést is megkockáztathatunk, hogy a távinformatika sokkal nagyobb tisztelettel fogja akklimatizálni a szimbolikus jellegű anyagot, mint ahogy az írás fogadta be a szóbeliség hagyományát, vagy ahogy a nyomtatás lefordította a maga nyelvére a kéziratos anyagot. A régi továbbélésének ezek a példái arra ösztönöznek bennünket, hogy egy olyan helyzetet képzeljünk el, amiben az új technika a régi fölé magasodik, védőn ráhajlik a régre, de nem uralkodik felette, ahol a távinformatika elvei befogadják és saját új környezetükben meghonosítják, életképesé teszik a szóbeliség, az írás, a nyomtatás és a rögzítés, megőrzés egyéb formáinak elveit, anélkül, hogy leigáznák őket, mint ahogy a szerző mint egy közösség tagja is úgy tudja tolmácsolni és képviselni az egyéni szerzőt, hogy nem fosztja meg jogaitól és jelentőségétől.

---

19 Ezekről a kérdésekről ld.: J.-L. Weissberg: *Présences á distance. Déplacement virtuel et réseaux numériques: pourquoi nous ne croyons plus la télévision* [Jelenlét távolból (= távjelenlét). A virtuális helyváltoztatás és a digitális hálózatok: miért nem hiszünk többé a televízióknak]. Paris, Harmattan, 1999.

GUICHARD, ÉRIC¹

A SZERZŐ-KIADÓ-OLVASÓ ÚJ VISZONYA²

Megpróbálom részletesen bemutatni, hogy milyenek az interneten a szerző-kiadó-olvasó új típusú kapcsolatai, és lehetőleg megpróbállok különbséget tenni a változások műszaki, illetve társadalmi okai között. Ez az elemzés a humán tudományok franciaországi viszonyaira korlátozódik. Ebben a szövegben az „éditeur” szót az angol „publisher” (kiadó) értelemben használok, annak ellenére, hogy a szó „editor” (szerkesztő) jelentése is visszanyeri majd jogait ennek a dokumentumnak a vége felé.

A HAGYOMÁNYOS KIADÁS HELYZETE

Franciaországban előfordul, hogy egy történelmi vagy egyéb humán tudományi műből legfeljebb csak 300 példányt adnak el, még akkor is, ha a szerzője híres, és a kiadónak jó terjesztőhálózata van (például G. Noiriel említi, hogy „a Belin kiadónál megjelent sorozatunk több kötete esetében is előfordult, hogy az eladott példányok száma nem volt több 400-nál”). Ha egy humán tudományos műből 800 példányt adnak el, az már nagy kiadói sikernek számít. Megpróbálhatnánk ezt vagy azzal magyarázni, hogy ma valóban túl sok kiadvány jelenik meg, vagy hogy általában csökken az olvasás iránti érdeklődés stb. De én – Philippe Schuwerhez hason-

---

1 A szerző a Réseaux, Savoir et Territoires [Hálózatok, Tudás, Területek] csoport (École Normale Supérieure, Paris) vezetője. Elérhető: eric.guichard@ens.fr

2 A tanulmány eredetileg egy konferencia-hozzászólás, interneten megjelent cikk. Kapcsolódó témája miatt a szerző szíves engedélyével ebben a szöveggyűjteményben közöljük. – A tanulmány eredeti címe és megjelenési adatai: Les nouvelles relations auteur-éditeur-lecteur. Forrás: <http://translatio.ens.fr/miroir-nef/colloque/guichard.htm> [2005. jún. 10.]

lóan (Le grand atlas des littératures [Az irodalmak nagy atlasza]. Encyclopaedia Universalis France, 1990, 398–399 p.) szívesebben hozom kapcsolatba ezt a ténytet a francia kiadásnak már a hetvenes évek óta tartó válságával, azzal, hogy ez a kiadás, miután száz éven keresztül megélt a jövedelméből, hirtelen felfedezte a nemzetközi konkurenciát, és átvette ennek a módszereit: azt, hogy csak rövid ideig terjeszti a megjelent műveket, túlértékeli a sikerkönyveket, szövetséget köt egyéb, tömegtermékeket gyártó iparágakkal, például a sajtóval és az audiovizuális szektorral, gépesíti a terjesztési központokat. Ettől kezdve a könyvek élettartama „évről-évre rövidebb lett.” Például megjelenése után tíz hónappal egy olyan komoly tudományos mű, mint Jean François Chanet „L'école républicaine et les petites patries” (A köztársaság iskolája és a kis hazák. Paris, Aubier, 1996) című könyve már csak egyetlen párizsi könyvesboltban volt kapható.

Ezzel szemben egészen más viszonyban állnak az idővel a folyóiratok és a könyvismertetések: nagyon lassan működik a rendszer, és gyakran előfordul, hogy az ismertetések csak három éves lemaradással követik a bemutatott könyv megjelenését. Tehát a hatékonyságuk nulla, mert vagy akkor fedezzük fel a könyvet, amikor már úgysem lehet megkapni, vagy már elolvastuk a könyvet, és ebben az esetben az ismertetés már nem szolgál mást célt, mint felújítja azt a már elavult szokást, hogy a tudóstársak egymás műveinek ismertetésével adják meg a hivatalos elismerést kollégáik munkásságának. Egyébként, mivel a tudományos folyóiratokat is csak kevesen vásárolják, a tudósok inkább arra törekednek, hogy nagy összefoglaló cikkeket írjanak, ezekből a felhasznált irodalomra, a forrásokra utaló mindenféle hivatkozást eltüntessenek, és a cikkeket olyan könyvismertetések követik, amelyek túl rövidek ahhoz, hogy a mű tartalmának rövid összefoglalását tudományos kritikával is ki lehetne egészíteni. Végül a kiadók és nyomdászok technikai kultúrájának alacsony színvonala szinte lehetetlenné teszi bármiféle színes vagy fekete-fehér ábrákat is tartalmazó dokumentum megjelentetését.

A TECHNIKA SEGÍTI A TUDOMÁNYOS KIADÁSNAK

A kiadás jelenlegi katasztrofális helyzetét könnyen lehetne ellensúlyozni az internet felhasználásával: a forrásoknak, a tanulmányok bibliográfiai

jegyzetapparátusának, sőt teljes dokumentum archívumoknak a kiadását nagy mennyiségben meg lehetne oldani, és egyetlen egerkattintással bárki hozzáférhetne az így kiadott anyaghoz, sőt az így feldolgozott műveknek könnyen lehet kérdéseket is feltenni, és ezzel megoldhatnánk a többféle mutató készítésének a problémáját is. Ezenkívül az a forrásanyag is megjeleníthető, amire a kutató az érvelését építi, így az olvasó ellenőrizhetné a forrásokat, és haszonnal tanulmányozhatná, hogyan halmozta fel és hogyan szerkesztette meg, milyen formába rendezte anyagát a tudós. (Ld.: <http://barthes.ens.fr/nro>, <http://barthes.ens.fr/cliio/tableaux>)

A vizuális jellegű, képes dokumentumok kiadásának kérdését is jelentősen leegyszerűsíti az internet. És még hangzó- vagy videokivonatokat is csatolhatunk hozzájuk, amire a nyomtatott (papír-alapú) információhordozók esetében nincs mód. Azonban ne feledkezzünk meg az internet természetéből eredő korlátokról sem, ha a lap formátumát tudjuk is rögzíteni (pdf-formátumban), a képernyők sokfélesége a színek kibontakozását már megnehezíti (például a grafikus térképek esetében nem lehet a színek egyenletes jó minőségét mindenütt biztosítani.) Felmerül viszont egy másik lehetőség, főleg a térképészet területén: néhány összefoglaló és alapos kommentárokkal ellátott térkép kivételével ráhagyhatjuk az olvasóra, hogy annyi térképet csináljon magának, amennyit csak akar, az érdeklődési körének megfelelően. Ezek a dinamikus atlaszok ugyanazt jelentik a térképek esetében, mint a szövegkorpuszokban való keresést segítő programok a szövegek esetében.³ Az, hogy az anyagi jellegű papír adathordozóról a kiadvány átköltözik a számítógépek kemény lemezére, és a kamionnal való könyvszállítás helyett a hálózatra bízuk a terjesztést, kedvez egy másik kiadásmódnak is, a folyóirat kiadásnak, itt a cikkek többé nincsenek kitéve olyan kellemetlenségeknek, mint a nagyon késedelmes megjelenés vagy a terjedelemlimitáció a kiadvány kötött lapszáma és a helyhiány miatt. És a javítások és korszerűsítések még a megjelenés után is sokkal egyszerűbbek így, mint a nyomtatott folyóiratok esetében.

---

3 Ezek forradalmasították a szövegnyelvészet különböző ágait. – Ld. <<http://barthes.ens.fr/atlascliio>, <http://barthes.ens.fr/carto/era>> és ezt vessük még össze a <<http://barthes.ens.fr/atelier/actuel/France-oct99.gif>> és a <<http://barthes.ens.fr/atelier.acctuel/Monde-oct.99.gif>> linkekkel.

A FOLYÓIRAT-SZERKESZTÉS ÚJ MÓDSZEREI

Az internet megjelenésével már nem ugyanazt a kiadványt szerkesztjük, és nem ugyanazokból az elemekből mint régen, mert a kiadvány átalakult: a folyóiratból cikk, adatbázis vagy kérdező program lett. És a műszaki kultúra is folyton fejlődik: a nyomtatásról áttértünk a html-lapok szerkesztésére és a képek konvertálására. Kik a mai szerkesztők? Annak alapján, amit az ismerős szerkesztőkről tudok, hajlamos vagyok azt gondolni, hogy azok, akik elsőnek készítettek elektronikus kiadványokat a humán tudományok területén, úttörők, és eltökélt szándékuk, hogy kapcsolatot kereszenek és szövetséget kössenek saját tudományterületük kutatóival; mivel állandó korlátokat állít eléjük a kiadás és az egyetem mai működésének módja (mert ez a két intézmény sajnos nagyon is szolidáris egymással), és ezért az internetet használják fel arra, hogy intézményi kereteken és lehetőségeken kívül – amelyekhez egyébként gyakran nem is tudnak hozzájutni – szervezzék meg vállalkozásaikat. Majd a történelem eldönti, hogy akkor is hivatottak lettek volna-e a szerkesztésre, ha nem létezne az internet. Én hajlamos vagyok azt gondolni, hogy igen. Tehát inkább a rendelkezésre álló lehetőségek és eszközök hiánya, és vállalkozó szellemük volt az, nem pedig az internet technika természetéből következő adottságok, ami arra ösztönözte őket, hogy elvállalják a szerző és szerkesztő kettős feladatát. Csak azért engedélyeztem magamnak ezt a közbevetett megjegyzést, mert szerintem a szociológiai környezet mindig fontosabb szerepet játszik a technikai újítások átvételéhez való dinamikus hozzáállásban, mint a műszaki innováció ösztönző hatása, és jobb magyarázatot is tud rá adni.

AZ OLVASÓVAL VALÓ KAPCSOLAT

Először is ne feledkezzünk meg arról, hogy az írók és a humán tudományos művek szerzői általában maguk is sokat olvasnak, „nagy olvasók”, de ma már a nyomtatott művek mellett weblapokat is kell olvasniuk. És Franciaországban a humán tudományos folyóiratok olvasói szintén nem a tipikus egyének közül kerülnek ki, mert érdekli őket a Világháló. Ezért az ilyen olvasók majdnem bizonyosan írók is, html-lapokat is írnak. Ez a sajátos helyzet azzal függ össze, hogy francia területen az internet szocializációja szűk területre korlátozódik az oktatás és kutatás területén.

Saját tapasztalataink azt mutatják, hogy a szerzők és olvasók között még gyengék a kétoldalú kapcsolatok, pedig az internet interaktivitása adna erre lehetőséget. Még abban az esetben is ritkán alakulnak ki ilyen kapcsolatok, amikor a megadott e-mail cím szintén segítené a kapcsolatfelvételt és a levelezés megindulását. De a kutatók úgy okoskodnak, hogy az internet interaktivitása mégis hasznos, mert ahogy Philippe Rygiel elmagyarázta nekem, az elektromos kiadványokat terjesztő szervergép „mágnesként” vonzza a többi francia és külföldi kutatót, ajánlkoznak munkatársnak, hajlandók együttműködni a kutatócsoporttal, és az így szövődő kapcsolatok sokszor nagyon gyümölcsözőek.

A hálózat segítségével az olvasókról is kapunk információt, mert az elektronikus folyóirat log-fájlja archiválja, hogy mit csinálnak az olvasók a gépen, és ebből a szerzők is, a szerkesztő is sokféle következtetést vonhatnak le: a navigáció módjára, egy adott weblapra való bejutás módjára vonatkozóan (például hogy a használó az indexelő program segítségével találta-e meg a webhelyet, a honlapon keresztül lépett-e be, vagy közvetlenül egy bizonyos oldalt keresett, vagy feliratkozott a különféle értesítési lehetőségekre [abonnement] stb.). Ezek a használói szokások használói profilokat rajzolnak ki, ha ismételődnek a látogatások. Ugyanis nem igazán tudjuk, ki is az olvasó, csak a gép azonosítóját ismerjük, és ami még nehezíti a helyzetet, a tájékozódás csak akkor lesz kétirányú, ha cookiekat (sütit) telepítünk, és ha ezeket nem fogadják el (például a szolgáltatók modemjei), akkor a kapcsolat egyirányú marad.

Olvasóink szokásainak mérése vezethet olyan eredményhez is, ami jogosan nyugtalaníthatja a szerkesztőket: például az már látható, hogy az újítások nem igazán népszerűek, nem értékelik az olvasók, ellenőriztük, és az eredmény ellenünk szólt, például mikor a bevándorlást ábrázoló interaktív atlaszunk nagyon kis látogatottságát tapasztaltuk (<http://barthes.ens.fr/atlasclio>). Ez kezdetben havi 60 látogatás volt, egy évvel ezelőtt, ma havi 800 látogatás, de ezt úgy kell értékelni, hogy 25 000 látogatóból csak ennyien voltak az atlaszra kíváncsiak; vagy mikor azt láttuk, hogy a közleményekbe beillesztett dokumentumarchívumokat (vagyis a forrásokat) nem kedvelik, pedig ez alapvetően fontos forrás a kutatók számára (<http://barthes.ens.fr/clio/illusref/a.gif>) egészen a g.gif-ig.

Az olvasói szokások vizsgálata akár arra is ösztönözhetne bennünket, hogy inkább rövid szövegeket adjunk ki, mint hosszabbakat, mert az öt oldalnál hosszabb közleményeket láthatóan kevesen olvassák. Az ilyen

elemzések azonban igazából tévesek: a nem-olvasott lapok gyakran azok a lapok, amelyeket nem lát az olvasó. Ugyanis gyakran megfigyeljük arról, hogy az olvasótábor legalább fele gép, első becsléseink alapján, amibe egyébként a belső átmeneti tároló memóriák (cache memory) aránya egyáltalán nincs beszámítva, az látható, hogy a látogatások legalább fele az indexelők (a keresőgépek) közvetítésével történik, ezek lépnek be a <http://barthes.ens.fr> webhelyre.

És itt az internet lapok népszerűsítése-recepciója kérdésének egy lényeges jelenségéhez érkeztünk. Valójában két módszer van arra, hogy egy szervert megismertessünk a közönséggel: az első a közvetlen beszélgetések („bouche à l'oreille” szó szerint „szájról fülbe”) mindenféle – tehát elektronikus – fajtáját is tartalmazza: például a kollektív e-mailek küldését, a vita-fórumokat (vagy ezek vezetését) stb. A másik az önálló olvasóra támaszkodik, aki a keresőgépek segítségével próbál bizonyos meghatározott információkhoz jutni. Ehhez pedig az szükséges, hogy a szerverünket rendszeresen számon tartsák a keresőgépek (három hónap után már hajlamosak arra, hogy „megfeledkezzenek” egy-egy webhelyről, és többé ne látogassák), és hogy a weblapokat úgy szerkesszük meg, hogy megfeleljenek a keresőgép algoritmusának: igazából a legtöbb keresőgép csak a dokumentum első lapjának felén végez indexelést (keresi a megadott fogalmakat), és ez a kulcsszavakra (keywords) is vonatkozik. Ez azt jelenti, hogy egy tízlapos szöveg szavainak 95 százalékát egyáltalán nem indexelik a gépek.

És ekkor már világosan látjuk, hogy új szerkesztői gyakorlatra van szükség, vagyis találó kulcsszavakat kell választani, a szerzőket arra kell kérni, hogy írjanak összefoglalást a szövegük elé, és a keresőgépek sajátosságaihoz kell hozzáigazítani egy webhely nemcsak új, hanem régi weblapjait is, sőt még fizetni is tanácsos azért, hogy a lapjaink jó helyen szerepeljenek az ajánlott webhelyek listáin.⁴ Szóval ahhoz, hogy megismertessük magunkat az olvasókkal, feltétlenül szükséges mindent megtenni, amit az előbb felsoroltam.

---

4 Nem szabad elkövetni azt a hibát, hogy olyan dinamikus lapokat készítsünk, amelyekre nem lehet hivatkozni. ld. O[dile] Jacob [neves francia ismeretterjesztő kiadó] webhelyét, például ilyen szövegeket nem lehet keresni semmilyen keresőgépen, mint „Charles Goldfinger nemzetközi konzulens a stratégia terén” ... <<http://www.odilejacob.fr/index.asp>> [2005. jún. 10.]. – A felsorolásból jól látszik, hogy a szerző a weblapok optimalizálására céloz. (A szerk.)

A SZERZŐ

A szerző tevékenysége három fő irányban bontakozhat ki:

1. A hagyományos irányban, ami azt jelenti, hogy követi a cikkek, novel-lák, regények szerzőinek módszereit. Érdekes megemlíteni, hogy egy tudományos folyóirat vagy tudományos mű esetében a hipertextualitás gyenge formája kevés változást okoz a hagyományos módszerekhez képest: ugyanis a hagyományos kiadók is már több mint tíz éve megkövetelik a szerzőktől, hogy kötött formában, egy bizonyos megadott program segítségével írják műveiket (gyakran még a PostScriptet sem fogadják el, legalábbis abban az esetben, ha csak egyedül ezt használják a szerzők), és megadott – főleg a jegyzetek számára és elhelyezésére vonatkozó – előírásoknak megfelelő jegyzet-rendszert használnak. Ezért elképzelhető, hogy egy olyan gondolkodásmód szerint, ami kiterjeszti a szerkesztői gyakorlatot a szerzőkre is – mivel ez a kiterjesztés nemcsak az internet és az informatika jellemzője –, az elektronikus kiadvány szerkesztője szintén megkövetelheti a szerzőktől, hogy a cikk összefoglalójának megírásán kívül még állítsák össze a kulcsszavak listáját is, ami valójában már létező gyakorlat az egzakt tudományok területén, és a szöveget egy bizonyos megadott minimális szerkezet szerint rendezzék el, ami lehetővé teszi, hogy az internetező számára láthatatlan markereket helyezzenek el benne, mert ezek nagyon hasznosak akkor, ha adatbázisba szánják a szöveget (például XMI, cgi-bin a tároló memória hatások kompenzálására stb.). Vagyis a gyakorlatban már maga az írásmód is átalakulóban van.
2. Programozás. Úgy érzem, hogy a programok, az adatbázisokat kérdező keresőgépek szerkesztői a szó irodalmi értelmében is írók, alkotók. Ha ezt elfogadjuk, akkor azt is el kell ismerni, hogy ez nemcsak az internetre, hanem az informatikára általában is jellemző, akár tisztán algoritmusokra támaszkodik, akár multimédia irányultságú. Az első bizonyíték erre, hogy milyen elégedettséget érez egy programozó, mikor elkészít egy programot. Ez az öröm az alkotás öröméhez hasonlít. A második bizonyíték, hogy mennyivel hatékonyabbak azok a humán tudományos webhelyek, ahol meg tudtak nyerni munkatársuknak egy olyan hivatásos informatikust, aki megérti a csoport sajátos problémáit is. Az eredmény gyakran látványos. A harmadik bizonyíték azzal kapcsolatos, hogy a weblapok állandóan fejlődnek, ami teljesen nyilvánvaló például

a linkek dokumentálása esetében. Aki linkgyűjteményeket állít össze, az a modern kor bibliográfusa, a modern bibliográfia megtervezője, és szerkesztői tevékenységet végez, a szó hagyományos (szerkesztő) és angolszász értelmében (kiadó) is. De indexelő tevékenysége, lehetőleg olyan részletes magyarázatokkal együtt, amelyek az ajánlott webhelyek színvonalát is feltűntetik, és előnyeit is részletezik, már a programok készítőihez és az adatbázisok kezelőihez is hasonlatossá teszik az összeállítót. Ha másért nem, akkor azért, mert nagyon gyorsan megérti, miért fontos a lapokat szerkezetbe rendezni: téma, altéma, URL, a lapok felelős személyei, minőség, a kínált dokumentumok típusa stb. alapján. Egyébként a mi emberi erőforrásokban annyira szegény körünkben a szakembereknek rendkívül fontos link-gyűjtemények és az ilyen jellegű weblapok szerkesztői a korábbi enciklopédistáknak és szótárszerkesztőknek felelnek meg, egy kicsit úgy, mint azok a tudósok, például a szótáríró Littré⁵, akik valódi műalkotást, életművet hoztak létre, mikor meghatározták, elrendezték, csoportosították a szavakat, az általános nyelvhasználatból, a művelt emberek és a tudósok nyelvhasználatából kiindulva.

3. Az erős hipertextualitás esete. A szerzőségnek ez az oldala minden másnál inkább a modern idők igazi kalandja. Mert ez a koncepció az építészet mintájára képzei el az írást, a szöveg formálása építkezés, de közben mindig olvashatónak és érthetőnek kell maradnia, a sok utalás ellenére, a szervernek szóló belső és a külső utalások ellenére is (a külső utalások az olvasót kötik össze a szerzővel, a legfontosabbnak tartott kapcsolatával), ez a koncepció azonban ma még nagyon kevésbé van elterjedve, és túl kevésbé vált a közösségi/társas kapcsolatok részévé ahhoz, hogy átfogó értékelést tudjunk adni róla. Én legalábbis, mivel még nagyon kevés tapasztalatot szereztem ezen a téren, nem tartom magam képesnek ilyen értékelésre, bár azt már érzem, hogy ma a hipertext szerzőjének képesnek kell lennie arra, hogy több dimenzióban képzelje el a szövegét, mielőtt tollat fogna, mint ahogy Georges Perec esetében történt.

---

⁵ Paul-Émile Littré (1801–1881) „Dictionnaire de la langue française” (Paris. Hachette, 1872.) című művéről van szó. (A szerk.)

Azzal fejezem be írásomat, hogy hangsúlyozom, a kiadás és a tudomány területén uralkodó társadalmi és gazdasági hagyományok és viszonyok nagyon fontos szerepet játszanak abban, hogy a dinamikus kutató szükségesnek tartja elsajátítani a mai technikákat, méghezzá hatékony szinten: egy megbénult világban az internet technikai menedéket kínál, és ez különösen vonzó azoknak a kutatóknak a számára, akik nagyon hamar felismerték az írás mai letéteményesei működésének kirekesztő törekvéseit. Azóta, hogy ezt megértették, ezek a kutatók az internet segítségével táplálják a kutatást, és teremtenek maguknak az interneten kis zugokat a szakértelmük segítségével, mert erre a szakértelemre, a hagyományos human kultúrájukat kiegészítő technikai ismeretek elsajátítására, az új technikában való jártasságra feltétlenül szükség van. De nem kételkedem abban sem, hogy a kiadók (publishers) újra szövetséget fognak kiépíteni a szerkesztőkkel (editors), az újakkal is, nemcsak a régiekkel, hogy visszahódíthassák maguknak a tudományos folyóiratok kiadásának terepét, és még monopolisztikusabban uralkodhassanak felette.

**ISMERETSZERZÉS
(TANULÁS, TÁJÉKOZTATÁS)**

PERRIAULT, JACQUES¹

ISMERETSZERZÉS A SZÁMÍTÓGÉPES HÁLÓZAT KÖZVETÍTÉSÉVEL: HÁROM MEGJEGYZÉS

Ahogy fokozatosan felfedezzük magunknak az internetet, egyre inkább úgy érezzük, hogy nagyon keveset tudunk a világról, amikor annyi minden különöset látunk a hálózaton. A bonyolult jelenségek, a mindenfelől jövő kezdeményezések, a számunkra teljesen ismeretlen szokások: a török kávézók, a riói favelák, a dakari nyomornegyedek (bádogvárosok, bidonvillek) vagy azoknak az indiánoknak a lakóhelyei, akik négyezer méter magasságban a Titicaca-tó fűzfafonadékból készült szigetein élnek, azaz a sok új benyomás hatására egyre inkább úgy érezzük, nem szabad nagy általánosságban beszélni arról, hogyan és mire használják a különböző társadalmak a digitális hálózatokat. Ha viszont olyan szemmel nézzük a hálózatot, mint egy földrajzi felfedező vagy egy néprajzkutató, akkor azt látjuk, hogy mennyi minden újdonság van még a világon, ami tanulmányozásra vár, és azt is észrevesszük, hogy a digitális technika segítségével régi sémák költöztek át a külvilágból a hálózatra, és új közösségek szerveződnek a hálózaton különféle gyakorlati célok vagy tevékenységek köré.

Amikor kutatócsoportunk ilyen felfedező munkát végzett a hálózaton, közelebbről a hálózat közvetítésével folyó ismeretszerzés területén, különösen három kérdést tartottunk érdemesnek végiggondolni:

- 1) hogyan talál és alakít ki magának a hálózaton egy kis saját „zug”-ot, ahová befészkelheti magát egy olyan digitális szolgáltatás, amire már az internet megjelenése előtt, a hálózaton kívüli világban is volt igény, de idáig hiányzott a megvalósításához szükséges technika,

---

1 A szerző az Université de Paris-X. Nanterre oktatója. Elérhető: Jacques.Perrault@u-paris10.fr – A tanulmány címe és megjelenési adatai az eredeti kötetben: *Trois observations sur l'accès en ligne au savoir*, 125–129. p.

- 2) milyen ellentétet látunk aközött a két jelenség között, hogy régi mód-szerek és szokások helyeződnek át az új digitális közegbe, de közben a hálózaton a gyakorlatban új szokások és új típusú tevékenységek is kialakulnak, és végül még
- 3) bizonyos szemiotikai hatásokról is beszélünk.

A HÁLÓZATON FOKOZATOSAN ALAKULNAK KI AZ INTERNETHASZNÁLAT SAJÁT KIS „ZUGAI”

Már három éve látjuk, hogy a Hálózaton egyre több úgynevezett „virtuális egyetem”-et alapítanak.² A virtuális egyetem olyan webhely, ahol felsőfokú képzést kínálnak távoktatás keretében tanuló hallgatóknak. Ezeket a webhelyeket különféle szervezetek hozzák létre: egyetemi konzorciumok, vállalati belső hálózatok, távegységek, városok. Ebben a sajátos világban az utolsónak érkezett városokon kívül is vannak még új jövevények. A virtuális egyetemek találékonyságának jele, hogy nincs ún. back office-uk³, pedig ez rendszerint jellemző a távoktatásra, azaz működésük nem támaszkodik egy olyan kifejezetten a távoktatásra jellemző adminisztrációs szolgáltatás együttesre: (telefonközpontok, telefonos vagy e-mail kapcsolattartás a hallgatók és a konzultációra kijelölt tanárok (tuteur) között, a csoportok bizonyos időnkénti átrendezése stb.), ami általában a távoktatás-távta-

---

2 Magyarországon az UNIWORLD program (<http://www.uniworld.hu>) keretében 1997-től folynak a virtuális egyetemi kísérletek az MTA támogatásával. E kutatásokat az információs társadalom elkötelezettjeként is ismert Nyíri Kristóf professzor vezeti, aki kísérleti virtuális egyetemet is alapított. E kezdeményezéseket, valamint a virtuális egyetem problematikáját elemző külföldi és hazai szakirodalmat mutatja be az alábbi kötet: Nyíri Kristóf – Kovács Gábor szerk.: Virtuális egyetem Magyarországon. Bp., 2003. Typotex Elektronikus Kiadó. 546 p. – A téma igen gazdag magyar nyelvű internetes szakirodalmából érdemes megismerni még: Nyíri Kristóf: A virtuális egyetem felé http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/kmfil/kutatas/nyiri/vil_yu.htm; Uő: Az európai egyetem funkcióváltásai XII. A virtuális egyetem felé II. <http://www.magvarfelsooktatasi.hu/99.10/40.html>; A virtuális egyetem filozófiájához http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/kmfil/kutatas/nyiri/ve_fil.htm; és az egyetem: <http://www.phil-inst.hu> [2004. aug. 28.] – Külföldi virtuális egyetem: Franciaország – könyvtártudományi: <http://georges.turroques.free.fr/liens/bookiut.html> (A szerk.)

3 A működési hátteret biztosító adminisztráció, külön erre a célra szakosodott szolgáltató cégek az intézmény teljes adminisztrációjának intézését átvállalják.

nulás előfeltétele. Érdekes közelebbről megvizsgálni, milyen kényszerítő körülmények ösztönözhatték a távegyszemeket arra, hogy kifejlesszék a back office digitális utódját. És akkor felfedezzük, hogy ez a folyamat már sokkal korábban, úgy tizenöt évvel korábban elkezdődött, az angol Open University⁴, a francia CNED⁵ és a legtöbb hasonló észak-amerikai és európai intézmény akkor kezdett ilyen szolgáltatásokat kialakítani.

Ezekben az országokban a nyolcvanas évek végén kezdtek tanulmányokat írni a távhallgatók viselkedéséről.⁶ A hallgatók viselkedésének főbb jellemzői ezek szerint a tanulmányok szerint a következők: a hallgató viselkedése egyre kevésbé hasonlít a távhallgatókra korábban általánosan jellemző magatartáshoz, inkább olyan, mint egy fogyasztói kultúrában szocializálódott vevőé. Kezd minőségi szolgáltatásokat követelni, pedig korábban elfogadta azt a helyzetet, ami a közvélemény szerint ezt az oktatási formát megillette, vagyis elfogadta a második esélyt kapott hallgatónak járó körülményeket.

Ezért személyre szóló képzést követel, és nem elégszik meg a „konfekció”-val.

Ezzel a magatartással különösen a vállalatok esetében találkozunk, és volt alkalmam látni is erre egy példát a CNED-ben, 1986-tól kezdve. A bretagne-i élelmiszeripari kis- és középvállalatok (PME) azt kívánták a CNED rennes-i intézetétől, hogy biotechnológiai képzést dolgozzon ki kifejezetten nekik, az ő igényeiknek megfelelően, mert ilyen képzés akkoriban még nem folyt az egyetemeken. A megrendelő kívánalmait tartalmazó jegyzékben⁷ olyan magas követelményeket találtunk, hogy még a korszak szakirodalma is külön felhívta rá a figyelmet, nevezetesen:

- a képzés tartalmának állandó, a kutatás fejlődésével lépést tartó korszerűsítése, naprakésszé tétele. Több csoport is dolgozott ebben a korszakban a „just in time learning”-en;

---

4 Open University: <<http://www.open.ac.uk/>> [2005. jún. 10.]

5 CNED = Centre Nationale d'Éducation á Distance [Országos Távoktatási Központ] <<http://www.cned.fr/>>

6 Vö. Perriault, Jacques dir.: „Usages de l'enseignement á distance. Usagers de machines á communiquer”. [Hogyan használják a távoktatást. Az interaktív gépek felhasználási lehetőségei.] actes de séminaire 1989–1990, CNED, Paris. 1991.

7 Ez az ún. cahier des charges, a „kikötéseket tartalmazó füzet”. A nyugati országokban szokásos, az ügyfél vagy vevő jogait rögzítő és utólagos vita esetén perdöntő dokumentum. (A ford.)

- a képzés fogalmának mélységében történő meghatározása a képzésben résztvevők⁸ igényei alapján, a képzésnek a naprakész tartalmak mellett és az előbbi pontban található kikötések mellett még a biotechnológia környezetére, összefüggéseire vonatkozó információkat (például az ezzel kapcsolatos európai törvényeket) és szükség esetén egy szakértővel való személyes kapcsolattartást és konzultációkat is tartalmaznia kellett;
- a hallgató elfogadja, hogy távtanuló, de megköveteli, hogy a képzést egészítsék ki személyes részvételét is biztosító munka-összejövetelek szervezésével is. A CNAM⁹ így lett a Loire völgyi régióban úttörő azzal, hogy terminálokkal felszerelt távoktatási központokat szervezett egy tucat francia középvárosban.

A hallgatók mentalitásának fokozatos fejlődése, átalakulása, amire néhány egyetemi oktató, illetve a folyamatos továbbtanulásban (permanens oktatásban) résztvevő jó szemű kolléga is felhívta a figyelmet, arra enged következtetni, hogy maga a társadalom alakította ki fokozatosan magának ezt a helyet, ezt a saját kis „zugot” a hálózaton¹⁰, és az internet csak beleköltözött ide, és valószínűleg ezért is tudott ilyen gyorsan betelepedni erre a helyre, mert az emberek számára már nem volt idegen. Ezzel a témával kapcsolatban még két megjegyzés kívánczik ide: azokat a mechanizmusokat, amelyek segítségével egy ilyen kis saját „zug” fokozatos kialakul a hálózaton a durkheimi szociológia segítségével kellene vizsgálni, mert ez valószínűleg figyelembe venné annak a tényezőnek a szerepét is, amit én jobb híján és ideiglenesen „fogyasztási kultúra”-nak nevezek, és aminek a hatására egy új társadalmi funkció, a fogyasztás alakult ki a nyugati társadalomban; ez a magyarázat végre megszabadíthatna bennünket az internet hatalomra jutásáról és varázsserejéről szóló lelkendező vagy baljóslatú szónoklatoktól.

---

8 Főként a munkatársaikat taníttató cégek

9 CNAM = Conservatoire National des Arts et Métiers [Országos Technológiai és Szabadalmi Hivatal]

10 Ennek a kifejezésnek a használatát először az alábbi könyvemben javasoltam: J. Perriault, *La logique de l'usage. Essai sur les machiens à communiquer*. [A használat logikája. Tanulmány az interaktív gépekről.]. Préface de P. Schaeffer. Paris, Flammarion, 1989.

RÉGI SZOKÁSOK ÁTKÖLTÖZÉSE AZ ÚJ KÖZEGBE ÉS EZZEL PÁRHUZAMOS ÚJÍTÓ VISELKEDÉSMÓDOK, GYAKORLATI CÉLOK MEGJELENÉSE AZ ÚJ HELYEN

A technikátörténet tanúsága szerint amikor egy új technika az előző helyébe lép, az első időkben hajlamosak vagyunk a régi sablonokat alkalmazni az új jövevényre is. Ezért hasonlítottak az első vasúti kocsik a postakocsikra, és az első autók a lovas kocsikra, ezt nevezik a franciák „postakocsi effektus”-nak, ennek a módszernek a segítségével lehet még egy ideig késleltetni a már idejétmúlt, de megszokott jelenségek eltűnését. Jelenleg is hasonló helyzetben vagyunk, mert az internet széles körű terjedése Franciaországban 1995 óta – ami valószínűleg annak köszönhető, hogy a helye már régóta elő volt készítve¹¹ – egyre inkább arra enged következtetni, hogy valódi szakítás történt a múlttal a technikában. Az igazságot egyelőre még elfedi előlünk az a tény, hogy a számítógépek már az internetet megelőzően is itt voltak¹², de akármit mutat is a látszat, mégis alapvetően fontos különbség van egy hálózatba kötött számítógép és egy nem hálózatos számítógép között. Megfigyelési területünkön két jelenséget tapasztalunk.

Bizonyos szereplők esetében eltérítő akciók és módszerek megjelenését figyelhetjük meg. Ez teljesen nyilvánvaló például az elektronikus könyv esetében. Speciális célra készült felmérések adataira támaszkodva és különösen, mivel Stephen King művei gyakorlatilag eladhatatlanok voltak a hálózaton, a „The Wall Street Journal” egyik újságírója a következő címmel írt cikket: „Az e-book még nem kész arra, hogy a nyomtatott könyv helyére lépjen.”¹³ Ez még igaz is lehet, ha az internetre is magunkkal viszzük a könyvkiadás klasszikus eljárásait, és folyton csak a múltra figyelve alkalmazunk régi stratégiákat. Mi viszont találtunk egy frappáns ellenpéldát is. A Mobipocket társaság a francia irodalom népes olvasótáborát fedezte fel (hat hónap alatt harmincezer letöltés), sőt nem akármilyen francia irodalom, hanem olyan írók olvasóit mint Flaubert (aki a listavezető), Rimbaud, La Fontaine, Jules Verne, Pierre Louÿs stb. a Palm Pilot-típusú

---

11 A szerző a Minitelre céloz, és Franciaországról beszél (A ford.)

12 Sőt, a Minitel már a távinformatika egy bizonyos, terminálos formáját jelentette (A ford.)

13 Rose, M.: Courrier international, 2000. no.521, 26 octobre–1er novembre, 62. p.

elektronikus organizátorok (olvasógép) tulajdonosai között. Itt eltérítő akcióról, méghozzá teljesen váratlan eltéréstől van szó, mert senki nem gondolta volna 1) hogy hat centi széles képernyőről is lehet könyvet olvasni, 2) hogy ezen a képernyőn Flaubert-t fognak olvasni. 180 fokra találjuk magunkat az előző stratégiától, a postakocsi effektustól. Itt előreszaladunk az időben, nem visszafelé. Nem a legújabbban megjelenő könyvet olvassák a legmodernebb technikával, hanem a francia klasszikusokat.

Az elektronikus folyóiratok – jelenleg is folyó – vizsgálata során azt tapasztaljuk, hogy az olvasó egyre aktívabban vesz részt a rendszeresen látogatott webhelyek életében, beleszól a vitafórumok és a levelező csoportok (newsgroup) tevékenységébe, annyira, hogy egyre több folyóirat csatol fórumot is a kiadványa internetes változatához. Több kutató is jelezte, hogy hibridizálódnak a szerepek: J.-L. Weissberg például a „lect-acteur”¹⁴ fogalmat javasolja annak érzékeltetésére, hogy az olvasók beavatkoznak a meglátogatott webhelyek tartalmába is.

Ebben az esetben a hipotézisem a következő: gyakorlati célból szerveződő közösségek jelennek meg az interneten, és aktívan kezdeményező szerepet vállalnak, mert új elképzeléseket akarnak megvalósítani, ez történhet úgy is, hogy egyes gyakorlati tevékenységfajtákat egyik közegből a másikba helyeznek át, de főleg azt látjuk, hogy találékony fantáziával eltérítik az internet egyes felhasználási módjait régebbi céljaitól, és új hasznosítási módot találnak nekik. A postakocsi effektus azt mutatja, hogy még ma is áthatják a gondolkodásunkat az előző technikai rendszerben, egy olyan rendszerben, amiből még csak most megyünk kifelé, kialakított sémák. Ha azonban a jövőre vonatkozó hasznos információkat szeretnénk szerezni, akkor jobb, ha megpróbálunk ilyen gyakorlati célból szerveződő konkrét közösségeket azonosítani a hálózaton, és ezek ismeretszerzési módszereit és fejlődését tanulmányozzuk a következő években, hogy megtudjuk, hogyan fog alakulni az ismeretszerzés paradigmája. Ezt ma még korai lenne meghatározni, bár azt természetesen már most is elismerjük, hogy a kezdeményezés fontos szerepet tölt be minden működő társadalmi logikában.

---

14 lect-acteur = olvasó-szereplő = cselekvő olvasó

A SZERENCÉS VÉLETLEN FELFEDEZÉSEK ÉS AZ ABDUKTÍV KÖVETKEZTETÉS

Bár fenntartásaink vannak az internettel általában foglalkozó szövegekkel szemben, G. Shank¹⁵ elemzését elfogadhatónak tartjuk. Shank szemében az internet hálózat egy szemiotikai gép, és nemcsak azt a jelentést hordozza, amit a funkciójából következően közvetítenie kell, hanem még egy saját belső jelentést is teremt magának. Ezt úgy tudja elérni, hogy a régebbi kommunikációs eszközöknél kedvezőbb feltételeket teremt az ember számára, hogy a következő két funkcióját gyakorolni tudja:

- egy kognitív funkciót, az ún. abduktív következtetést.¹⁶ Ennek a következtetésmódnak a segítségével tudja az ember a jelenségeket a rendelkezésére álló elemekből kiindulva megmagyarázni, és Peirce szerint ez az új felfedezések logikája. Shank szórakoztató példákat mond erre a webhelyén; például a szerencsés véletlen felfedezést;
- a másik az úgynevezett serendipity-t, amit P. van Adel és D. Bourcier¹⁷ úgy határoz meg, hogy olyan képesség, aminek a segítségével észre tudunk venni, fel tudunk találni, meg tudunk alkotni vagy el tudunk képzelni valami jelentős dolgot, anélkül, hogy erre tudatosan

15 Shank, Gary: Abductive multiloguing. The semiotic dynamics of navigating the Net. [Abduktív beszélgetés sok résztvevővel. A Hálózaton navigálás szemiotikai dinamizmusa.] The Arachnet Electronic Journal on Virtual Culture, 22, 1993, vol.1; <<http://www.infomotions.com/serials/aejvc/aejvc-v101-shank-abduction.txt>> – A folyóirat szabadon elérhető az interneten. Az egész folyóirat érdekes nyelvészeti fejtegetés. URL címe: <<http://www.infomotions.com/serials/aejvc/>> [2005. jún. 10.] (A szerk.) – Id. még Cattelin, S.: „L'enquête et le labyrinthe dans la littérature et la fiction. Une approche sociocognitive et communicationnelle des dispositifs interactifs” [A nyomozás és a labirintus az irodalomban általában és különösen a regényben Az interaktív eszközök társadalmi-kognitív és kommunikációs szempontból való megközelítése. Doktori disszertáció, Université de Paris-X, Nanterre, 2000.

16 A neve Peirce-től származik és ő is írta le. – A Charles Sander Peirce Gateway: <<http://members.door.net/arisbe/arisbe.htm>> személyi oldala <<http://peirce.org>> és a Stanford Egyetem róla szóló honlapja <<http://plato.stanford.edu/entries/peirce/>> A Peirce Telecommunity Project bőséges információt nyújt a szerző eredeti elképzelésének megértéséhez. [2005. jún. 10.] (A szerk.)

17 Adel, Pek van-Bourcier, Danièle: „Peut-on programmer la sérendipité? L'ordinateur, le droit et l'interprétation de l'inattendu” [Programozható-e a szerencsés véletlen felfedezés? A számítógép, a jog és a váratlan elem értelmezése]. <<http://sos-net.eu.org/red&s/communic:idl/serendip.htm>> [2005. jún. 10.]

törekedtünk volna, véletlenül. A tehetség ott mutatkozik meg, ha valaki megérti, mit ér a felfedezése, ez különbözteti meg az oktatót, akik elmennek a felfedezés mellett anélkül, hogy felfognák, mit találtak.

Ennek a gondolatmenetnek a logikáját követjük, mikor azt mondjuk, hogy nem elég áthelyezni a digitális hálózatra a kulturális szervezetek, például a kiadás, a dokumentáció, a tudományos tájékoztatás és az oktatás hagyományos funkcióit, ekkor még nem lehetünk biztosak abban, hogy a használók valóban használni is fogják a hálózatot, ez csak akkor történik meg, ha a használók magatartása és szokásai is megváltoznak, nemcsak a rutínokat veszik át, hanem a logikát is, mert e nélkül nem tudják alkotó módon használni a hálózatot.

Itt is azt jegyezzük meg, amit előzőleg már a távoktatással kapcsolatban elmondtunk: azok a fiatalok, akik szeretnek videojátékokat játszani már jó húsz éve gyakorolják az „abduktív következtetés” módszerét, és sok alkalomuk is van erre. P. Mark Greenfield, a UCLA¹⁸ antropológusa, aki sokat tanulmányozta ezeket a módszereket, már 1984-ben megjelent művében felfigyelt erre.¹⁹

Tehát a társadalom és különösen a fiatal generáció már bizonyos mértékig fel van készítve a megismerés területén arra, hogy meg tudja tanulni ennek az abdukcióra különösen ösztönző eszköznek, az internetnek a használatát.

ÖSSZEFOGLALÁS

A fent vázolt jelenségek felhívják a figyelmet arra, hogy érdemes lenne közelebbről is tanulmányozni a gyakorlati célok érdekében szerveződött internetes közösségeket, és azt is, hogy ezek a közösségek milyen logika alapján használják az internetet, mert ezekből az elemekből helyi vi-

---

18 UCLA = University of California Los Angeles

19 Greenfield, P. Mark: *Mind and Media* [A tudat és a tömegközlési eszközök]. London, Fontana, 1984.

szonylatban is érvényes elméleteket alkothatunk az internet fejlődésére és az internetes ismeretszerzésre vonatkozóan. Bizonyára nagyon sok ilyen közösség van. Ezek a csoportok új típusú vizsgálati alanyok, és változatos módszerekkel kell felderíteni, hogy hol találhatók. Eleinte valószínűleg az informatikával valamilyen kapcsolatban álló tárgyak²⁰ lesznek a segítőink abban, hogy a nyomukra tudjunk bukkanni, a vizsgálat második szakaszában pedig már a szükségleteiknek megfelelő eszközöket is tudunk nekik adni.

De szerencsére ez olyan téma, ami sok kutatót és sokféle intézményt érdekel, és a hasznosságát majd azon tudjuk lemérni, hogy milyen interdiszciplináris együttműködésre fogja ösztönözni a kutatókat.

---

20 Artefacts: mesterséges tárgyak (A ford.)

MATHIAS, PAUL¹

A BŐSÉG ANATÓMIÁJA

Az 1990-es évek közepén az internet népszerűsítésével párhuzamosan, még mielőtt valamiféle határozott fogalmunk alakulhatott volna ki a hálózatról, hogy milyen is ez a hálózat, és milyennek kellene lennie, elkezdtek terjedni róla az értékelések, az értelmezések és az értékítéletek. Ezek a vélemények divatnak kiáltották ki és megbélyegezték az internetet – magát a jelenséget és a számítógépes távhálózat használatát is –, a megrendszabályozott Minitel semmirevaló utódát látták benne, bírálták, és az egész jelenséget csak gyorsan és felületesen írták le: egyrészt túlságosan leegyszerűsítették, másrészt nagyon lebecsülték. Az internet az ő szemükben az egész világ angolszász műszaki és kulturális megszállásának logikus következménye volt. Eszerint az elképzelés szerint az egész világ, és különösen Franciaország ki volt szolgáltatva a kultúrája és nyelve ellen irányuló nem kívánatos és folytonosan újrakezdődő amerikanizálási kísérleteknek. Ma már lényegtelen, hogy jogos volt-e ez a nyugtalanság. Azt viszont érdemes megvizsgálni, hogy mi volt az az intellektuális alap és koncepció, amiből kibontakozott az internet kritikája a kezdeti időszakban, mert ennek az utórezgése is még mindig érzékelhető a francia hivatalos hatóságoknak az internethez való bizalmatlan hozzáállásában, ami ma is megköveteli az internet szigorú törvényes ellenőrzését.

Kétség nem fér ahhoz, hogy véleményt tudjunk mondani az internetről, először ki kellett dolgozni magunknak egy olyan semleges, minden önkényes hermeneutikai irányultság nélküli forgalmi rendszert, amely egysze-

---

¹ A szerző a párizsi Lycée Henri-IV. (IV. Henrik általános gimnázium) filozófia tanára, a „Hálózatok, Tudások és Területek” kutatócsoport tagja. Elérhető: *pmat@ens.fr* – A tanulmány címe és megjelenési adatai az eredeti kötetben: *Anatomie d'une abondance*, 130–138. p.

rően csak az objektív valóságot közvetíti, és az igazságnak megfelelően mutatja be ezt a valóságot. És ekkor el kell ismerni, hogy az internet valóban mindent megszállt. De ahhoz, hogy képes legyen így megszállni bennünket, arra is szükség volt, hogy kezelhetetlenül hatalmas tömegű információ zúduljon ránk, és vad terjesztési módszerek uralkodjanak a hálózaton, és végül az esztétika és a nemzeti nyelv is belefulladjon a közönségeség és a kulturális nivótlanság óceánjába. Ennek pedig az az oka, hogy a hálózatra válogatás nélkül mindent és mindenféle szöveget felvisznek. Másképpen, talán egy kissé fellengzősen megfogalmazva, kimondhatjuk: valószínű, hogy a túlságosan nagy információbőség és a káosz együttesen a civilizált kultúra irányított megszállásának „objektíve” ugyan azonosítható, de mégis alattomos fegyverei.

A TÚLZOTTAN BŐSÉGES KÍNÁLAT

Ritkán fordul elő, hogy amikor keresünk valamit a hálózaton, ne szerezzünk személyes tapasztalatot is erről a túlkínálatról. Például: 1999. november 14-én a voila.fr keresőgép francia nyelvű hálózatán² 3465 találatot kaptunk a Platón névre, december 2-án – ugyanezre a kérdéseinkre – 4684 válasz adódott. Nehéz elképzelni, hogy két-három hét alatt a Platón-kutatás terén ekkora fejlődés történt volna. És ezek között a válaszok között, sőt az első helyekre rangsorolva nemcsak a „Platón és dialógusai”-t találtuk, azaz egy Platón életével és munkásságával foglalkozó ismeretterjesztő webhelyet. A második hely fő témája már a Phaedra volt, és csak azért került erre a kiemelt helyre, mert utal az amerikai Tuft(s) Egyetem Perseus Projectjére³ is. Az ötödik helyen a „biographie.net”⁴ állt, ahonnan mindent megtudhatunk az egész világ hírességeiről: „Platónról a Spice Girlsig” (sic!). Tegyük fel, hogy a Platónra vonatkozó kérdéseket nem mind filológus vagy filozófus szaktudósok teszik fel, de még ebben az esetben is kénytelenek vagyunk

---

2 A [voila](http://voila.fr) francia nyelvű változata közismerten sokkal kevesebb anyagot tartalmaz, mint az angol nyelvű. URL címe: <<http://www.voila.fr>> [2005. jún. 10.]

3 A Perseus Project egy amerikai klasszika-filológiai, főleg képanyaga miatt híres enciklopédikus adatbázis, ahol nyilván bőségesen található Platónról is anyag. URL címe: <www.perseus.tufts.edu> [2005. jún. 10.]

4 Egy többnyelvű, nemzetközi életrajzi adatbázis, aminek francia változata is van. URL címe: <<http://www.biographie.net>> [2005. jún. 10.]

megállapítani, hogy nagyon különböző tudásrétegekbe és értéktartományokba tartozó információk kerültek itt nemcsak egy helyre, hanem egy szintre is, és ezek az információk magukban semmilyen segítséget nem adnak egy tájékozatlan használonak ahhoz, hogy történeti korok vagy egyes fogalmak szerint szét tudja válogatni őket, és különbséget tudjon tenni közöttük. Másképpen fogalmazva, a tájékoztatás mennyiségi szempontját (azaz a keresőgépek elsődleges szempontját) nem kíséri megfelelő minőségi válogatás, az információ nincs se megszűrve, se elrendezve, sem egyetlen válogatási alapelv, sem több szempont alapján. Ezeknek a minőségi szűrőelveknek tehát valahol másutt kell lenniük, mert a szűrés hiánya azzal a veszéllyel jár, hogy esetleg cserben hagy vagy becsap bennünket a hálózat.

A hálózat weblapjainak „intelligens” indexelése kétségtelenül hatékonyan enyhíti az információs túlterhelést, annál is inkább, mert a túlterhelés az információ semlegességére épül, ami nemcsak egy szintre hozza, hanem szó szerint le is értékeli ezt az egész ömlesztett információtömeget. Ezzel azt akarjuk mondani, hogy a keresőgépek abból az alapelvből indulnak ki, hogy minden információ egyformán értékes, és minden egyes információ egyformán megérdemli, hogy terjedjen, kizárólag csak azért, mert információ. A keresőgép csak egy szempontból enyhít a helyzeten, és ebben is csak annyi az értelmes momentum, hogy legalább valahogy osztályozza az információkat, de nem képes sem az információk értékelésére, sem a valódi, átgondolt válogatásra. Ha az értelmes válogatás szempontjából vizsgáljuk a kérdést, akkor a weboldalak tartalmát leíró „metacímkek”-en (meta-tags) alapuló értékelés talán egy kicsit jobb webhely rangsorolást tesz lehetővé, de még ennek az értéke is vitatható. Ugyanis a kapott eredmény azon a „leírás”-on alapul, amit az egyes webhelyek tervezői készítenek, és azokra a kifejezésekre támaszkodik, amelyek szerintük a weboldalaikra jellemzőek. Semmilyen biztosíték nincs arra, hogy egy ilyen leírás elég világos, valóban megfelelő fogalmakat használ-e, sőt hogy valóban becsületes-e, hiszen teljesen formális, és ki van szolgáltatva a rendszergazdák tetszés szerinti döntéseinek.

KÁOSZ

Mikor idáig eljutottunk, akkor megértjük, miért van ránk az internet olyan hatással, hogy a hálózaton található túlságos információbőséget káosznak

nevezzük, és a káosz fogalmával próbáljuk jellemezni. 1996-ban „Az új technikák a könyvtárakban” című cikkében David Aymonin ezt írta: „ma az internet egy meglehetősen alaktalan és rendezetlen információtartály: nem készült még a tartalmáról részletes repertórium, és különben is az a tény, hogy az információnak ilyen sok különböző formája van, már magában is lehetetlenné teszi – legalábbis jelenleg –, hogy egy ilyen repertóriumot tudjunk készíteni” (http://www-scd-ulp.u-strasbg.fr/urfist/IST_Internet/ist3.htm). Három évvel ezután már azt is hozzátehetjük, hogy mai tudásunk szerint egy ilyen repertórium elkészítése még hosszú ideig, sőt valószínűleg végleg lehetetlen, ha csak nem ragad el annyira a fantáziánk, hogy egy szédítő, J. L. Borges látomására⁵ támaszkodó, bábelien soknyelvű internetes könyvtárat képzelünk el magunknak. Ma, a tapasztalataink alapján természetes dolog azt gondolni, hogy lehetetlen a hálózatra feltett információóceán mélységeibe lehatolni, és ugyanolyan természetes ebből mindjárt azt a következtetést is levonni, hogy a hálózat használója képtelen tájékozódni a hálózaton, és hogy ezen nem is lehet segíteni.

A PROBLÉMA

Azonban írásunkban – minden várakozás ellenére – mégis annak a hipotézisnek szeretnénk hangot adni, hogy a hálózatról és a megszervezéséről még a korai időkben, a káosz és a túlkínálat alapján készült leírás sem volt soha ideológiailag semleges, hanem mindig, kezdettől fogva és többé-kevésbé nyíltan egy olyan irányzat részének tekinthető, ami tudatosan törekszik az internetes tájékozódási és ismeretszerzési szokások leértékelésére.

1996. május 10-i számában a *Libération* napilap, új könyve megjelenése alkalmából megjelentetett egy interjút Paul Virilio-val,⁶ és ebben az interjúban a szerző azt nyilatkozta, hogy „az elektronikus autósztádák vagy az internet kitalálása óriási kockázatot jelent” és ezt utólag már éppen úgy nem lehet jóvátenni; mint ahogy semmilyen más „ideológiai” jelenséget

5 Utalás Borges, Jorge Louis: Bábeli könyvtár c. művére, amely magyarul Boglár Lajos fordításában az alábbi címen olvasható: http://olvasoterem.uw.hu/disp.php?entry=kszn/jorge_luis_borges/babeli_konyvtar.txt [2005. jún. 10.] (A szerk.)

6 Cybermonde, la politique du pire [Kibervilág, a legrosszabb politikája] <http://www.liberation.com/livres/96mai/virilio100596.html> [2005. jún. 10.]

sem tudunk már megállítani, ha működésbe hoztuk, és ez a kockázat egyrészt „társadalmi katasztrófa”, másrészt egy „másik totalitarizmus” kockázata, sőt még azoknál a totalitarizmusoknál is rosszabb, amelyek ellen ezt az eszközt kifejlesztették az 1940-es évektől kezdve.

Ugyanebben a hangnemben, 1996. március 18-án Jean Baudrillard (a francia posztmodern irányzat egyik ismert ideológusa) azt írta, szintén a *Libération*-ban, a „Rebonds” krónikában, hogy „a minden és mindegy, hogy micsoda világméretű terjesztése a hálózaton pornográfia”. Ez elég szellemes és meglehetősen vonzónak tűnő mondás. Mert az, aki azzal vádolja az internetet és a dinamikáját, hogy a bujaság és a negédeskedés terjesztésének modern moztatórugója, az elhatárolja magát a hagyományos moralizálástól. Amikor újra definiálja a pornográfia terét azért, hogy beletelepíthesse ezt a szövegkáoszt, Baudrillard ennek a csúsztatásnak a szokatlanságával, szinte illetlenségével akar bennünket meggyőzni, és tudatosan számít erre a hatásra, mikor megbélyegzi az internet nagy közönségnek szóló, legelterjedtebb használatát.

Anélkül, hogy akár helyeselnénk, akár vitatnánk ezeket az véleményeket, egyszerűen csak megjegyezzük, hogy milyen „véletlen” egybeesés, koincidencia figyelhető meg a leírás nyelvi regisztere („elektronikus autósztádák”, „világméretű terjedés”) és axiológiai regisztere között, ahová ezek az értéktételek betelepednek („óriási kockázat”, „pornográfia”). És elcsodálkozunk, hogy ez az egybeesés mennyire hozzájárul ahhoz, hogy ezek az ítéletek „spontánul” rátelepedjenek a látásmódunkra, arra, ahogy a valóságot megítéljük, sőt végül a helyébe is lépnek. Pontosan ez a csúsztatás az, ami problémás, sőt több, mint problémás, mert mindez a legcsekélyebb kritikai távolságtartás nélkül történik, és a szerző semmilyen kísérletet sem tett arra, hogy egy kicsit „felfejtse”, közelebből is megvizsgálja azt a valóságot, ami ellen ilyen kétes módszerekkel hadakozik.

HÁLÓZATI TAPASZTALATOK

A hálózaton szerzett tényleges tapasztalatok nagyon eltérnek attól, amit a pánikkeltő és reakciós szövegek sugallnak. Kétségtelen, hogy mi is tapasztaljuk, milyen rendkívüli nagy az információbőség és a sokféleség az interneten, az is kétségtelen, hogy ez zavarba ejtő, és az ember egészen elveszettnek érzi tőle magát. De éppen ez a lényeg: az internet alapvetően maga a

sokféleség, és megmutatja azt a sok, egymástól rendkívül különböző szokást, kérést, használati módot, azt a rendkívüli sokszínűséget, ami – a hálózat korszerűsítését szorgalmazó kérésekre és a korszerűsítést elősegítő új programokra támaszkodva – állandóan alakítja, átalakítja és megújítja a hálózatot. Ez pedig azt jelenti, hogy az internetet nem úgy kell meghatározni, mintha valamiféle hordozó közeg vagy a hálózatra feltett és az internethez hozzákapsolódó és alkalmazkodó aktivitás virtuális tere lenne, hanem mint ezeknek a tevékenységeknek, találkozásuknak és fejlődésüknek a csomópontját, egyrészt már korábban is létező hálózaton kívüli tevékenységfajtának a hasonmását, másrészt mint ami rendkívüli módon kiszélesíti és bővíti ezek körét, és nagyon változatossá teszi őket. Bármilyen ellentmondásosnak is tűnhet, el kell ismerni, hogy az internet magában véve nem az eszközt jelenti, hanem azt, hogy a hálózaton speciális célokra kifejlesztett eszközöket a használók találékonyan kisajátítják saját céljaikra, olyan sokféle és gyorsan változó próteuszi formában, mint amilyen gyorsan változnak és sokféle az internet használatának módjai is, amiket ezek a formák alakítanak ki, kristályosítanak ki maguknak. Ahogy az internethasználat folyamatosan „íródik”, úgy együtt is fejlődik az idő múlásával, és hogy továbbsszójuk a metaforát, az internet olyan, mint a tollvonás, a toll leírja a szöveget, de nem érti és nem is sejtí, és nem is látja előre, hogy a jelek, amiknek a körvonalait megrajzolja, jelentést hordoznak, hogy a leírt szövegnek jelentése van.

EGY PÉLDA

A „The New York Times” 1997. május 7-i számában az amerikai FIND/SVP megjelentette azt a statisztikai tanulmányát, amely az internet használatával foglalkozott. Ekkoriban megfigyelhettük, hogy „a használók főleg az információk, a szabadidő, az utazások iránt érdeklődtek, de azt is kijelentették, hogy szándékukban áll a közlejtővőben kipróbálni az internetnek a távolsági bankszolgáltatások, a szakképzés, az egészségügy és a gyógyítás, a beruházás és az utazás terén nyújtott szolgáltatásait is”. Másképpen megfogalmazva: az 1997. február 1-je és április 15-e között végzett felmérés megmutatta, hogy a használók – sőt még a nem-használók is – át akarják vinni a külvilágból az internetre is mindennapi életük legfontosabb „kulturális” vagy gazdasági jellegű gyakorlati tennivalóit, hogy megkettőzzék a mindennapjaikat egy fajta kommunikációs rizómával, a mindennapi élet egyáltalán

nem virtuális allegóriájával, ami pontosan olyan, mint a valóságban, és ami már nagyon mélyen gyökerezik az olyan témák iránti felszínesen komoly érdeklődésben, mint a „kultúra”, a „szabadidő”, a „kereskedelem” stb.

Jacques Lajoie, a québeci egyetem kutatója is hasonló gondolatmenetet követ, mint amiről az én előadásom szól, bár kutatási területe más jellegű, az ő írásai is bemutatják, hogy milyen rendkívül sokfélék a keresőgépeken végzett keresések, és hogy igazából nem is lehet ezeket a kérdéseket osztályozni, mert nagyon sok közöttük a kifejezetten csak egyszeri, egyetlen alkalommal végzett keresés (hapax). Vagyis megfogalmazhatjuk ezt úgy is, hogy ha az internetnek olyan helynek kell lennie, ahol „élni lehet”, akkor olyan hely, ahol nem jobb híján, hanem természetüknél fogva szervezetlenül és rendezetlenül találkoznak és fonódnak össze egymással szövegek, vélemények, az élet értékei, és ezeknek az a közös alapvető tulajdonságuk, hogy különbözőek, mindegyik más, mint a többi.

KÉT TANULSÁG

A fentiekből először is egy technikai jellegű tanulságot vonhatunk le azzal kapcsolatban, hogy milyen módszerek segítségével sajátítjuk ki magunknak az internetet, és hogy mit jelent ez a számunkra. A túlságosan bő információkínálat és a káosz spontán módon rákényszerít bennünket, hogy azért keressünk az interneten, hogy ne tévedjünk el, és a keresésben két tényezőre támaszkodunk, egyrészt gépekre, azaz informatikai eszközökre, másrészt emberekre, azokra, akik a keresőgépek működéséhez szükséges algoritmusokat tervezik, és az internet használóira is, akiktől az ún. közelségi effektus miatt is tanácsot kérünk (valamilyen levelezési listán vagy sorstársaktól). Másképpen megfogalmazva, hogy áttérjünk az anglicizmusokról a barbarizmusokra is, nemcsak hardware-re és software-re van szükségünk, azaz gépekre és programokra, hanem legalább annyira szükséges tényező a humanware is, azok az emberek, akikkel „együtt kísérletezik” a internet.

Csakhogyan ez még nem minden: a túlságosan sok információ és a káosz miatt az állandó kognitív deficit állapotába kerülünk, nincs megfelelő képünk az internetről és a tartalmáról, azaz strukturális, és nem technikai hiányosság lép fel, ami ellen – még ha sok tennivalónk is lesz az alkalmazott kutatások és a programozás szintjén –, nem sokat tudunk tenni az olyan területen, mint a tudás, illetve azon a téren, hogy hogyan ábrázoljuk vagy érté-

keljük az interneten található tudásokat. És ez nem jelentéktelen probléma. Fontos, hogy megértsük, hogy az internet esetében nem az információbőség egyszerű jelenségével van dolgunk, hanem éppen ellenkezőleg, tartós, sőt folytonos információhiányról vagy intellektuális szegénységről van szó, ami igazából annak a jelenségnek a másik arca, hogy túlságosan nagy a tudásszükségletünk a természetes adottságaink miatt korlátozott információfeldolgozó képességünkhöz képest. Bizonyos mértékben mi emberek valamennyien „infoszegények” vagyunk, és nem azért, mint akiket így nevezünk, mert nem tudjuk megvenni az informatikai eszközöket magunknak, hanem mert egy valódi szövegvilág került a kezünkbe, mert nem csak egy bizonyos meghatározott mennyiségű információ áll a rendelkezésünkre, hanem egy egész információvilág, aminek a körvonalait még nem is tudjuk igazán kivenni, és ez ellen nem tehetünk semmit. Nem arról van szó, hogy az internet homályos értelmű vagy rosszul működik. Az internet alapvetően arról tanúskodik, hogy az az információ, aminek a szállítására és feldolgozására a hálózat már képes, elérhetetlen a számunkra, mert született korlátaink miatt nem vagyunk képesek hozzáférni, és nem is tudjuk teljesen kihasználni azt a sokféle lehetőséget, amit az internet technikai formában megtestesít a számunkra. Másképpen fogalmazva az internet intellektuális alázatra ítél bennünket, de ennek a velejárója nem a tudatlanság, hanem a másokkal, a mások érdeklődésével és tudásával való találkozás, és ez megtanít bennünket arra, hogy milyen hasznos lehet nekünk, ha nem folyton egymás között vagyunk, a mieink között, a kollégáink között, a saját szakmai testületünkben vagy a saját szakmánk kérdéseivel foglalkozó konferenciákon, hanem a legnyilvánvalóbb kölcsönös másság és ismeretlenség körülményei közé kerülünk, és megtanít arra is, hogy milyen hasznunk származik abból, ha nem folyton azokkal vagyunk együtt, akikkel mindenben egyetértünk, hanem olyanokkal is találkozunk, akikkel ugyan nem értünk egyet, de mégis visszhangot keltünk egymásban, mert ez változást hoz az életünkbe, kimozdulást a megszokott környezetből, és mert általában szembe találjuk magunkat a tartalmak készítésének és terjesztésének sokféle változatával.

AZ INTERNETHASZNÁLAT MOZAIKJA

És ekkor nyilvánvalóvá válik, hogy a túlságos információbőség és a kaosz nem jelent törést az információ körforgásában, hanem egy olyan döntő

fontosságú pillanat, amikor valóban megfogalmazódik, hogy ez probléma. Mert az a tény, hogy az internet alkalmazkodott a használata sokféleségéhez, ehhez a mozaikhoz lehetetlenné teszi, hogy ezentúl mennyiségi és kumulatív alapon ábrázoljuk, mintha csak egy óriási tudás- és információtartályról lenne szó, ahol nagy mennyiségben halmozódnak az ismeretek. A hálózat tartalma nem válik áttekinthetővé, ha kizárólag „produktivista” módon kezeljük,⁷ ha állandóan felsoroljuk, hogy mennyi weblap és adatbázis található benne, hogy a végén egy kutatásra már alkalmatlan, áttekinthetetlen információforrást csináljunk belőle. Az információ alapján véve nem passzívan egymás mellett létező tömbökben található az interneten, hanem ezek a tartalmak interaktívak, kapcsolatok vannak közöttük, illetve kialakultak a kölcsönös együttműködés kisebb-nagyobb területei is.

Az internet lehet egyszerűen játékos (gondoljunk csak például a chatroomokra, a „társalgókra”), vagy kielégíthet szakmai szükségleteket is. De menjünk tovább, és vizsgáljuk meg a paradigmája alapján, hogy mi egy levelező lista: a világ különböző részeiről származó emberek találkoznak egymással, hogy valamilyen kérdésekkel foglalkozzanak egy általában vitatérnek nevezett helyen. De egy levelező lista igazából több, mint a vita tere, és több azoknak a kérdéseknek az gyűjteményénél is, amivel a tagok foglalkoznak vagy foglalkoztak. Egy ilyen lista igazában csak akkor létezik, amikor vita folyik rajta, a jelenben, a feltett kérdésekből alakul ki, és csak addig tart, amíg elmondják őket, mert a kérdések csak egy bizonyos meghatározott időt kapnak, ezért van az, hogy minden levelező lista állandóan a magas színvonal és a felesleges szószaporítás közötti ingadozás állapotában kel új életre, színvonalas, mert egy lista nem más, mint a kérdések találkozása, és a kérdések pontos és többé-kevésbé azonnali megválaszolása, de gyakran szószaporító is, mert egyes témák és kérdések időnként újra meg újra felmerülhetnek, azonos vagy megváltozott formában, nem azért, mert előzőleg elvesztek – a levelező listákat archiválják és az archívumoknak lehet kérdéseket is feltenni és visszakéreshetünk régebbi anyagot is –, hanem mert a közönsége megújul, és alapján véve egy listának nincs más valósága, csak a tagjai, vagyis azok az internetezők, akikből egy adott időpontban ténylegesen áll.

---

7 Mennyiségi szempontból vizsgáljuk, azaz azt nézzük, hogy mennyit termelt.

Ez pedig három dolgot jelent:

- az a modell, aminek az alapján az internetet a maga valóságában próbáljuk megérteni és értelmezni nem a felhalmozás (tezaurálás) modellje, és nem a mennyiségi felhalmozás, azaz az információnak és a tudásnak az informatikai eszköz közvetítésével, a technika segítségével történő felhalmozása a lényege. Hogy újra elővegyünk és a saját területéről, összefüggéseiből kiemeljünk egy régi fogalmat – inkább a „teremtő fejlődés” (Bergson *évolution créatrice*-e) egy formáját valósítja meg folyamatosan ez a kísérlet, aminek a célja a megismerés, a tudás és ismeretszerzés, és aminek a szerkezetét a saját ismétlődése, különböző irányokba való eltolódása, és folytonos megújulása alakítja ki, illetve igazából inkább a szétválaszthatatlannul összefonódó, egyes elemekre le nem egyszerűsíthető használati módok, kérdések és nézőpontok találkozása formálja ezt a struktúrát;
- az internet használatát nem úgy kell elképzelni, hogy kategóriákra oszlik, hanem a különbözőség és az ismétlődés elve alapján, hogy ismét néhány már szentesített fogalmat vegyünk elő, és úgy kell leírni mint a kis variációk végtelen sorozatát, kifejezetten „differenciálszámítási” és nem számtani modell alapján. Itt az okozza a nehézséget, hogy a variációk úgy keletkeznek, hogy nem tudjuk megállapítani, mi szabályozza ezt a folyamatot, és az interneten a variáció a mozdulatlan hordozóközege nélkül – az immanenciában van jelen, nincs három dimenziós, architektonikus modellje;
- az internet archívumai sok korábbi használat emlékét őrzik „kövület” formájában, és ami még fontosabb, az internet fejlődését egy kettős törvény, a terjeszkedés és az autoreflexió, ön maga visszatükrözése biztosítja. Ez is nagyon fontos probléma. Nem okoz nehézséget, hogy az internetet egy folytonosan terjeszkedő világnak képzeljük el, mert használóinak száma folyamatosan és exponenciálisan nő, és a használók számbeli növekedésével egyenes arányban sokszorozódik meg a tartalom⁸ termelése a hálózaton. De az archiválás problémája már nem egészen a hálózat fejlődésének kérdése. Az a tény, hogy a feltett kérdések ismétlődnek, lehetővé teszi, hogy a kö-

---

8 A tartalom, vagyis az információ termeléséről van szó

vetkező hipotézist fogalmazzunk meg: mivel adva van egy bizonyos mennyiségű információ, a lehetséges kérdések és az ezekre a kérdésekre adható lehetséges felek formájában, az internet jelenlegi állapota egyszerűen csak állandó, folyamatos mozgásnak tekinthető egy kezdeti időpontban ajándékba kapott világméretű potenciális információalap területén, ahol egyik pontról a másikra, kérdésről kérdésre vagy használatól használig vándorol. Ez a megjegyzés elég furcsának tűnhet, és nincs is rá bizonyítékunk. Mindenesetre ez a feltevésünk arra ösztönöz, hogy figyelmes szkepticizmussal értékeljük azt olyan jelenségeket, mint például amikor valamilyen információ kivirágzik a hálózaton, és mindjárt az újdonság igényével lép fel, és arra is figyelmeztet, hogy tegyük fel magunknak a kérdést: vajon a problémákon való töprengés nem ugyanolyan egyetemes törvénye-e az internetnek, mint az alkotás.

LEHETETLEN AZ EXEGÉZIS?⁹

És most elérkeztünk arra a pontra, ahonnan kezdve már nem biztos, hogy az internet hermeneutikájának és használatának különféle irányai tökéletesen összeegyeztethetők egymással, vagy hogy nincs-e közöttük bizonyos mértékű ellentmondás. Mindenesetre az ezekből a megjegyzésekből levonható tanulságok főleg annak a túlságosan sok információnak a fogalma szempontjából érdekesekek, amire az internet ítél bennünket.

A helyzet, amivel szembe kell néznünk nem egyszerűen a túlkínálat és az ebből következő zűrzavar. Ezek a fogalmak igazából csak azért kényelmesek, mert a segítségükkel a hálózat iránti ellenséges érzület le tud üledni lapos meggyőződések formájában, és mert megnyitják előttünk a hálózat állandóan változó alakjának, sokféleségének vizsgálatához vezető utat. De az igazi probléma nem ez, hanem hogy lehetetlen teljes bizonyossággal értékelni a hálózaton levő szövegek tartalmát, mert nem tudunk megbizonyosodni arról, hogy mi az, ami ezek közül pontosan megfelel a mi saját szándékainknak és kéréseinknek, olyan ez a helyzet, mintha rend-

---

9 A szövegeiben élő internet magyarázata, amit a szerző ugyanolyan homályos értelműnek gondol, mint a Biblia-kommentátorok, az exegéták a bibliai szövegeket (A ford.)

szeresen meg kellene elégednünk azzal, hogy csak körülbelül jutottunk el ahhoz az eredményhez, amire számítottunk. Ebben az értelemben van a túlságosan sok információ jelenségében valami jövátetetlenül hatástalan, és pontosan emiatt vagyunk végső soron ismét magunkra utalva, azaz nem az informatikai eszközre, hanem a saját ismereteinkre. Ezek kétségtelenül nem mérhetők a hálózaton található óriási tudástömeghez, és mégis, a tudásunk hiányosságai ellenére is alapjában véve a saját ítélőképességünkre, a saját eszünkre kell támaszkodnunk, és magunknak kell dönteni, szabadon, mert végső soron csak a saját kreativitásunktól várhatunk segítséget. Ebből arra következtethetünk, hogy az információ túlságos bősége végül is nem vezet az Én, a szubjektum elmerüléséhez, lefokozódásához vagy felbomlásához, hanem felszólít bennünket arra, hogy szedjük össze magunkat úgy, hogy legyünk pontosak és következetesek, és legyenek abszolút felelősségteljesek a saját gondolataink és beszédünk: ez a felelősségtudat egyrészt a használó mint információterjesztő felelősségét jelenti, és ebbe beleértendő maga a terjesztés mozzanata is, másrészt a használó mint információbefogadó felelőssége is ide tartozik. Ennek része az is, hogy a fogadó felelős a hálózaton gyűjtött információért éppúgy, mint a felhasználásáért. Az a kockázat, amivel ebben a helyzetben szembetalálkozunk, azaz a nyelv hatástalansága azt követeli tőlünk, hogy tanuljunk meg újra saját erőnkre támaszkodni, egyedül lenni és egyedül maradni. Ez elsősorban nem a tudás tehetetlenségét bizonyítja, hanem a magányosság óriási erejét.

Ha ezután már az internetben a magányosságunk tudatát erősítő nevelő eszközt fogunk látni, ezzel egy időben azt is észre fogjuk venni, hogy ez az eszköz kiválóan megvéd bennünket a hatalom illúziója ellen is. Mert az a teremtő erő, ami bennünk az internet sokkhatása következtében felszabadul, vezet el bennünket ahhoz a felfedezéshez is, hogy átmenetileg mennyire ingatag a helyzetünk a gyakorlatban is, és a megismerés, az ismeret- és tudásszerzés területén is. Az emberek hagyományosan szeretik azt hinni, hogy a technika mindenütt növeli a hatékonyságot, a gondolkodás és a cselekvés területén is – ezt nevezi a mai gazdaságcentrikus szemlélet termelékenységnak, és ezt a fogalmat ugyanúgy használja, ha fogyasztási javak gyártásáról van szó, mint amikor embereket értékel, például oktatási feladatok megoldásával kapcsolatban. Az internet esetében azonban az információ termelése és kezelése növekvő hatékonyságának kísérő jelensége az internet hatástalanságának a látványa is, és azt is tudjuk, hogy a szö-

veg az interneten csak azért tud állandósulni, mert ismétlődik, átalakul, zavaros módokon (esetleg az eredeti céljával ellenkezően) kisajátítják, sőt egyik oka lehet még a tiszta, pusztá, felesleges bőbeszédűség, a redundancia is.

Bár ez egyáltalában nem elegáns megfogalmazás, ebben az értelemben az internet csak a saját „jelene megjelenítése.”¹⁰ nincs se anyaga, se határa, azaz a túlságosan nagy információbőség egy olyan jelen tulajdonsága, ami csak az internethasználat hirtelen fellobbanásainak szűk időhatárain belül létezik, akkor, amikor a használók ezt a jelent életre keltik. És ezután már a mi dolgunk, hogy eltöprengjünk azon a jelenségen, hogy ez az információgazdagság azzal, hogy még gondolatban is megtiltja magának, hogy visszatérjen a múltjába, és elgondolkozzon ezen a múlton, azt éri el, hogy tökéletesen állandósul az ideiglenesség, illetve még pontosabban az a hiányos jelleg, töredékesség, ami minden internetes szövegre jellemző. Az internet nem a fokozatos eltűnés, és nem is az eltűnés működés közben észlelhető folyamata, nem a mulandóság, és nem is egy másik régi problémakör, a rohanó idő, az állandó változás, a jövő felé való megállás nélküli, szakadatlan haladás egy új formája, sokkal inkább kelti az állandósult jelen benyomását, vagy más szemszögből nézve azt mutatja meg nekünk, hogy milyen elszántan törekszünk mi emberek mindent összegyűjteni, felhalmozni, mert valahol a szívünk mélyén tiltakozunk a felejtés ellen, és ezért az internet állandóan ismétlődő kitörései úgy jelennek meg a szemünk előtt, mint egy felfoghatatlanul, elképzelhetetlenül jelenlévő valami – ami részleges és hiányos –, de ezzel szemben tehetetlenek vagyunk, és bár ez a valami az egymástól teljesen megkülönböztethetetlen egyedi internethasználatok képét ölti magára, alapjában véve csak azt jelenti, és semmi mást, hogy az élő szöveg szakadatlanul versenyt fut sajátmagával, és ebben a magával folytatott versenyben megelőzi, de le is hagyja, sőt legyőzi önmagát.¹¹

---

¹⁰ *présentification*

¹¹ *se dépasse* = úgy tör előre, hogy közben ő az is, aki lemarad, sőt kiesik (A ford.)

HOGYAN HASZNÁLJUK AZ INTERNETET: A »HÁLÓZATBAN GONDOLKODÁS« ÉS A »DIGITÁLIS KULTÚRA« ELSAJÁTÍTÁSA²

Az internetjelenség hatására ma újra felvetődik néhány, már korábban is megfogalmazott kérdés és probléma, például hogy milyen kapcsolatban áll egymással a kommunikációs technikák fejlődése és a demokratikus társadalmakban folyó politikai viták jellege, vagy milyen változások várhatók a pedagógiai gyakorlatban egy olyan környezetben, ahová új oktatási technikákat telepítenek. Talán éppen ezen az úton hatol be az internet mélyen a társadalom szövetébe; ezzel azt akarom mondani, hogy az internet nem közvetlenül alakítja át a társadalmi kapcsolatok jellegét, hanem úgy, hogy állandóan és újra meg újra fontos társadalmi kérdések vetődnek fel vele kapcsolatban. Ez a fajta problémafelvetés nem esik a technikai determinizmus csapdájába, ami a technikát teszi meg a társadalmi-történelmi változások mozgató erejének. Ez pedig félrevezető, mert a technikáról legfeljebb csak azt gondolhatjuk, hogy ha bizonyos technikákat ismételten felhasználunk, akkor ez esetleg felszínre hozhatja, megmutathatja a társadalmi gyakorlat átalakulásának lehetőségét. De még ebben az esetben is keresztezésre – vagy még inkább szinergiára – lenne szükség az új technikai lehetőség és az átalakulás egyéb feltételei között ahhoz, hogy jelentős változások jelenjenek meg az olyan egyének magatartásában, tetteiben, megismerési módjában vagy, végső esetben, társadalmi kapcsolatainak formájában, akik a személyes és a társadalmi párbeszédeiket is az interneten keresztül folytatják.

---

1 A szerző címzetes egyetemi tanár az Université de Québec, Montréal kommunikáció tanszékén és a médiakutató csoport vezetője. Elérhető: proulx.serge@uqam.ca

2 A tanulmány címe és megjelenési adatai az eredeti kötetben: *Usages de l'Internet: la „pensée-réseaux” et l'appropriation d'une culture numérique*, 139–145. p.

ÚJRA MEGJELENIK A »HÁLÓZATBAN GONDOLKODÁS«

Ahhoz, hogy jelentős társadalmi változás következzen be az emberek szokásaiban, nem elég egyedül az internetet használni, még akkor sem, ha ez az internethasználat nagyon intenzív. Ennek az intenzív használatnak kereszteződnie kell még egyéb tényezőkkel is ahhoz, hogy átalakuláshoz tudjon vezetni. Mik ezek az egyéb feltételek? Ezzel kapcsolatban szeretném itt megemlíteni azt a hipotézisemet, hogy újra megjelent a hálózatban gondolkodás, különösen azoknak a körében, akiknek a feladata az internet népszerűsítése a társadalomban.

Igazából mit is jelent a „hálózatban gondolkodás”? Ebben a kifejezésben a „hálózat” fogalmát nem technikai értelemben használom. A hálózatban gondolkodás esetében főleg társadalmi hálózatról van szó, barátok, jó barátok, kollégák, sőt még olyan egymást nem is ismerő személyek hálózatát is jelentheti, akik habozás nélkül hajlandóak másoknak segíteni, mikor erre kéri őket. Olyan fogalomról van szó, aminek a fénykora még az ellenkultúra idejére, a hatvanas és hetvenes évekre esett. Ez a kölcsönös segítség, a barátság, az együttműködés kultúrája és ez az igény egy olyan világban jelentkezett újra, ahol már szembetűnők a konkurenciaharc jelei, egy olyan világban, amely a piacgazdaság és alternatíva nélküli filozófiája uralma alatt áll.

A „hálózatban gondolkodás” közeli rokonságban áll egy kibernetikai fogalommal, a heterarchiával, ez a fogalom a hierarchia ellentéte. Egy heterarchikus hálózatban a hatáskörök és a vezetés nem kapcsolódnak állandó jelleggel egyes személyekhez, hanem szabadon keringenek a hálózat tagjai között, ahogy az igények és szükségletek megkívánják. A hálózatnak nincsenek olyan uralkodó vezetői, akik uralmukat rákényszerítik a társadalom minden területére. A hálózat minden tagját felkéri, hogy játsszon ideiglenes vezető szerepet egy meghatározott, átmeneti időpontban, mikor a hálózat egy másik tagjának a véleményére, a segítségére, a szakértelmére van szüksége. A tekintély alapja a kognitív készség, a világ megértésére és a tanulásra való alkalmasság és a kommunikációs készségek. A heterarchia metaforikus ideáltípusában a hálózat tagjai közötti kommunikáció dinamizmusát nem fékezi semmilyen rájuk kényszerített hierarchikus struktúra. A közlésben a közösség minden tagja részt vehet, és az értelmet³ is meg-

---

3 Az intelligenciát és a közös tudást (A ford.)

osztják egymással a tagok a hálózaton, mindenki részesedhet a többiek tudásából.

A „hálózatban gondolkodás” hipotézise tehát egy megosztott, közös megismerés és ismeretszerzés. Ez úgy történik, hogy az ismereteket a hálózat tagjai megosztják egymással, és így a hálózat minden tagjának ismeretei az emberiség közkincsévé válnak. Ez az elméleti és módszertani elképzelés a kognitív tudományok keretében alakult ki, a kutatók főleg azt vizsgálták, hogyan lehet meghaladni az individualizmust, a megismerési (kognitív) folyamatok internalizálását, a szerzett tudás kizárólag saját tudatunkban való elraktározását.⁴ Ez a fogalom szoros kapcsolatban áll az értelem, az értelmes emberek együttműködésének gondolatával, olyan elgondolásokkal, mint például tervek közös kidolgozása vagy hálózat keretében való együttműködés komplex feladatok elvégzése céljából. A megosztott ismeretszerzés felveti azt a gondolatot, hogy szükség van egy, a közösség keretében felhalmozódott ismeretek megosztására és kicserélésére a különféle feladatok eredményes megoldása érdekében. Az ismeretszerzés folyamata így több cselekvő között oszlik meg azon a helyen, ahol a feladatot végzik. Ilyen például egy per a bíróság előtt, ahol a szerepek (vádott, ügyvédek, bíró) világosan ki vannak osztva. Feltételezik ugyanis, hogy jobb igazságot szolgáltatnak egy olyan környezetben, ahol az igazság megismerése több szereplő között oszlik meg – például védő, vádló, bíró és vádlott, aki még ártatlan is lehet. Egyébként még konfliktushelyzetben is létrejöhet a kognitív együttműködés (kis csoportban, szervezetben, közösségben, országos szinten). A megosztott ismeretszerzés lép működésbe, mikor több cselekvő megoszt egy közös kognitív erőforráskészletet (formális vagy informális ismereteket, folyamatokat, terveket, célokat stb.) azért, hogy olyan feladatokat végezzenek el, amire egy cselekvő egyén, illetve a csoport egyes tagjai magukban, külön-külön nem lennének képesek.

A „hálózatban gondolkodás” másik alapja az „ajándék kultúrája”-ba vetett hit, és az a meggyőződés, hogy ez a kultúra fogja meghatározni az új kognitív vagy információs gazdaság szerkezetét, ahol a nem haszonelvű csere a gazdasági gyakorlat fontos része lesz. Sőt éppen az a gondolat, hogy az információ is vagyon (az információvagyon fogalma) vezet a nem

---

4 Hutchins, Edwin: *Cognition in the Wild*. [Megismerés a vadság állapotában?] Cambridge, Ma, MIT Press, 1995.

haszonelvű csereelmélet, egy olyan elmélet fontosságának hangsúlyozásához, ami az utilitárius irányultságú, haszonelvű cserék hagyományos elméletének pontosan az ellentéte. Az a tény, hogy oda tudok adni egy vagyontárgyat úgy, hogy közben meg is örööm – mivel könnyen és a végtelenségig sokszorosítható, és szinte semmibe sem kerül – paradigmaváltáshoz vezet a közgazdaságban. Marcel Mauss volt az első, aki felfigyelt erre az archaikus társadalmakban már meglévő jelenségre, az ajándékozáshoz, és tanulmányozta a gyakorlatban is⁵ és ennek alapján fogalmazta meg az „ajándék ideológiája” tételét. Eszerint az ajándék hibrid fogalom, és a teljesen ingyenes szolgáltatás és a pusztán haszonelvű csere között félúton, a kettőtől egyenlő távolságra helyezkedik el.⁶ Maussnál jóval később, a közelmúltban québeci kollégám, Jacques T. Godbout⁷ szociológus hívta fel a figyelmet arra, hogy ez a jelenség egy átfogóbb problémakör része, közelebbről hogy hogyan fejlődnek a társadalmi kapcsolatok olyan társadalmi környezetben, ahol nem a militarizmus vagy a konkurencia erőviszonyai az uralkodóak. Jacques T. Godbout és szerzőtársa, Alain Caillé szerint „minden társadalom az ajándékból él, és szüksége van erre a kegyelemre, ez tartja fenn az életet a társadalom hálózataiban.”

EGY »DIGITÁLIS KULTÚRA« ELSAJÁTÍTÁSA

Most pedig szeretnék rátérni a „technikai” kultúra elsajátításának kérdésére, ez nem tévesztendő össze az előbb tárgyalt „hálózatban gondolkodás”-sal, bár azt sem mondhatjuk, hogy a kettő nem áll kapcsolatban egymással. Franciaországban az 1970-es és 1980-as években szinte már társadalmi mozgalommá fejlődött a technikai-műszaki kultúra ossztársadal-

---

⁵ A primitív társadalmakban

⁶ Mauss, Marcel: „Essai sur le don: forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques” [Tanulmány az ajándékról: a csere formái és értelme az archaikus társadalmakban. In: *Sociologie et anthropologie*. Paris, PUF, 1950, 2. éd. pp. 143–279. – Mauss legjelentősebb műveit letölthető formában összegyűjtötte egy kanadai webhely: <www.uqac.quebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/classiques/mauss_marcel/mauss_marcel.html> [2005. jún. 10.] (A szerk.)

⁷ Godbout, T. Jacques – Caillé, Alain: *L'Esprit du don* (Az ajándék szelleme). Paris, La Découverte, 1992.

mi hasznosításának kísérlete. Gondoljunk csak például az „Informatikát mindenkinek” elnevezésű politikai kampányra, a CNRS-en és az egyetemi körökön belül szerveződő „Tudományok, technikák és társadalmak”⁸ programra, a „Műszaki Kultúra”⁹ című folyóirat hivatalos alapítására és terjesztésére és a „Kiáltvány egy műszaki kultúra érdekében”¹⁰ című kiadványra. Ennek a műszaki kultúra népszerűsítése céljából indított franciaországi társadalmi mozgalomnak egyik első leírása egyébként mostanában jelent meg Jacques Perriault tollából, a Médiatudományi füzetek¹¹ című folyóiratban.¹²

Az 1980-as években az Atlanti Óceánnak azon a partján, ahol én élek¹³ tanulmányoztam, hogy milyen különböző formákban jelentek meg azok a stratégiák és egyéni taktikák, amit a québeci társadalmi csoportok egy informatizálódóban lévő társadalom egyfajta informatikai kultúrájának – így neveztem ezt én is és mások is – elsajátítása érdekében alakítottak ki maguknak.¹⁴ A mikroinformatika, azaz a személyi számítógép behatolása a társadalomba ekkor még éppen csak hogy elkezdődött. Lehet, hogy éppen ez volt az oka, hogy az a munka, amit ekkor még csak néhány kutató végzett (én is köztük voltam) az informatikai kultúra elterjesztése érdekében, nem tudott akkora társadalmi visszhangot kelteni, mint amekkorát megérdemelt volna, legalábbis én így éreztem. Pedig a társadalom szempontjából fontos és a társadalmat közelről érintő kérdés volt akkor is és ma is az, hogy világosan kifejtsük, milyen feltételei vannak az új technika ösztársadalmi elsajátításának.

8 STS = Sciences, Techniques et Sociétés programra, a Culture technique (Műszaki kultúra) című folyóirat hivatalos alapítására és terjesztésére, és a Manifeste pour une culture technique (Kiáltvány egy műszaki kultúra érdekében)

9 Culture technique

10 Manifeste pour une culture technique

11 Cahiers de médiologie

12 Perriault, Jacques: „Culture technique. Éléments pour une histoire d’une décennie singulière 1975–1985” [Műszaki kultúra. Adalékok egy különös évtized, 1975–1985 történetéhez]. Les Cahiers de médiologie, 6. 1999. 197–214. p. – A folyóirat címe: <<http://www.médiologie.org>>, de közvetve elérhető a Gallimard Kiadó webhelyéről is – <<http://www.gallimard.fr>> (A szerk.)

13 A szerző kanadai (A ford.)

14 Proulx, Serge (éd.): Vivre avec l’ordinateur: les usagers de la micro-informatique. [Együttélés a számítógéppel: a mikroinformatika használói]. Montréal, Éditions G. Vermette Inc. 1988.

És ezután, amikor az 1980-as években figyeltem, hogy a számítógépgyártók és a programtervezők milyen tervekkel szórakoztattak bennünket, arra a következtetésre jutottam – talán egy kicsit elhamarkodottan – hogy a jövő számítógépei és programjai egyre inkább felhasználóbarátok lesznek, azaz a használatukat annyira le fogják egyszerűsíteni, hogy a használóknak a számítógépes munkákhoz nem lesz szükségük különösebb műszaki szakértelemre. Egy kicsit annak a mintájára, hogy aki autót akar vezetni, annak nem kell az autó mechanikáját részletesen ismerni, és nem kell értenie az autószereléshez sem, azt hittem – kétségtelenül helytelenül, és korai volt az öröm –, hogy a számítógépekbe és programokba is be lesz építve az összes olyan műszaki információ, ami a hatékony és szakszerű használatukhoz szükséges.

De ahogy megjelent az internet és a számítógép hálózat, kénytelen voltam belátni, hogy a használóknak még minimális, alapfokú távinformatikai műszaki ismereteik sincsenek, mert ez a jelenség annyira feltűnő volt. Gondoljunk csak a modemek és a kommunikációs programok installálására, és főleg a sok kódra és szabványra, vagyis protokollra. A számítógépes rendszerek működtetéséhez feltétlenül szükséges, hogy ezeket tudjuk használni. A számítógépesített elektronikus közlésre vonatkozó elméleti ismereteket és a rendszer gyakorlati használatához szükséges szakértelmet nevezem „digitális kultúra”-nak. Egy technika elsajátítása pedig az én meghatározásom szerint legalábbis minimális szintű kognitív tudást és technikai szakértelmet jelent, azaz, hogy megértjük a technika működésének alapelveit, és rendelkezünk alapvető műszaki ismeretekkel és gyakorlati szakértelemmel. Csak ezeknek az ismereteknek az elsajátítása segítségével lehet ez a technika fontos része az egyének és a közösség mindennapi életének, és tud majd alkotó módon beilleszkedni az egyének és a társadalom életébe.

Hely hiányában itt most nem tudom bemutatni a technika elsajátítása folyamatának teljes elméleti modelljét. Ellenben hangsúlyozni szeretném a kérdésnek egy olyan vonatkozását, ami az én szememben az elsajátítási folyamat alapvetően fontos része: ez a szempont a használóknak a műszaki tárgyakról kialakult *elképzelése, képe*. Egy technika társadalmi elsajátítása, megismerése és megértése, a kognitív és a műszaki elsajátítás is mindig ennek a képnek a közvetítésével történik, először elfogadjuk, belülről is – és nemcsak hatalmi vagy megélhetési kényszer hatására – az adott technikát a technikáról kialakított kép, elképzelés segítségével.

Az az út, amit az egyén a tanulás során megtesz, a műszaki tudás és a gyakorlati szakértelem fejlődése – a folyamatokkal való megismerkedés, a műszaki kultúra logikájának elsajátítása – szoros kapcsolatban áll azzal, hat arra, hogy milyen képet alakít ki magának ez az egyén a használt műszaki tárgyairól, rendszerekről és a működésükről. Itt most arra gondolok, amit az ergonómiai szakemberek a műszaki tárgyak működéséről kialakult „mentális modell”-nek neveznek.¹⁵ Ezek az egyéni tanulás alapján kialakult kognitív képek sok tényezővel állnak kapcsolatban: a használó-szubsztjektum személyes előéletével, azzal, hogy milyen előzetes tapasztalatokat szerzett a műszaki cikkekről, mi ösztönzi a technika használatára, mi ezzel a célja, és milyen konkrét körülmények között használja a technikát. Az egyéni elképzelések kapcsolatban állnak még a technikáknak a társadalomban kialakult képével is, azzal, hogy a technika társadalmi ábrázolásából, az egyéni elképzelések és a hivatalos minták együtteséből milyen összkép alakult ki és létezik az új technikáról egy adott társadalomban, egy adott korban. Ezek a technikáról alkotott képek elterjednek, forgalomban vannak a társadalomban: a tudományos és műszaki nyelvben és szövegekben, a politikusok szövegeiben, a népszerű sajtóban, a hirdetésekben, egyes olyan használók beszédében, akik magukat vagy a közvélemény irányítóinak tekintik, vagy olyan embereknek, akik elősegítik az új információs és kommunikációs technikák¹⁶ elfogadtatását, és ezek a képek mind táplálják egy adott kor társadalmának képzeletvilágát.

A tisztán hasznossági funkción túl a műszaki eszköz tehát szimbolikus beruházás tárgya is, alkalmat ad arra, hogy kikristályosodjanak körülötte azok a társadalmi és egyéni elképzelések, amiket a használó a műszaki tárgyhoz társít és kivetít rá. Ha a használó pozitív társadalmi elképzeléseket vesz át és illeszt be a saját gondolatvilágába, ez kedvez a technika elsajátításának, viszont a negatív társadalmi elképzelések – amelyek előíté-

---

15 Thatcher, Andrew–Greyling, Michael: „Mental Models of the internet” [Az internet mentális modelljei], *International Journal of Industrial Economics*, 22, 1998, 299–305. p. Köszönetet mondok Florence Millerand, szigorlatra készülő hallgatónak, akinek egyik témavezetője vagyok, hogy ennek a problémának, a műszaki tárgyak működéséről az agyunkban kialakult mentális modelleknek a nyomára vezetett.

16 Az egyik a TIC (techniques de l’information et de communication), vagyis kommunikációs-információs technikák, ismertebb formájában NTIC (nouvelles techniques de l’information et de communication), vagyis új kommunikációs-információs technikák.

leteken vagy félelmeken alapulnak – késleltetik a technika elsajátítását, mert ellenállást váltanak ki vele szemben: például félelmet válhat ki, hogy a technikai haladás olyan gyors, vagy úgy fel fog gyorsulni, hogy az ember nem képes vele lépést tartani, és nagyon lemarad mögötte, és a számítógépesítés negatív hatásai¹⁷ is elriasztja a potenciális használókat, szorongást kelt, hogy mihez kezdünk, ha nem működik vagy rosszul működik a gép, félünk attól, hogy felfedező útra induljunk a technikai környezet ismeretlen zónáiban, attól tartunk, hogy csak pazaroljuk az időnket a technika megtanulására, mégsem leszünk képesek megérteni stb.¹⁸ Minden egyén elsajátít magának egy ilyen vagy olyan színvonalú műszaki tudást – és kialakul az az érzése is, hogy valamilyen fokon „ért a technikához” – ez teszi lehetővé a számára, hogy több-kevesebb rugalmassággal tudjon közlekedni a számítógépek közvetítésével létrehozott és működő informatikai környezetekben.

EGY FOLYAMATBAN LÉVŐ KUTATÁS PROGRAMJA

Egy québeci kutatókból álló interdiszciplináris csapattal együtt több részes kutatási programot dolgozunk ki, hogy megvizsgáljuk, vajon az internet hálózat intenzív használata komolyabb változásokhoz vezet-e egyrészt abból a szempontból, hogy a magán és közös ismeretszerzésnek és a megszerzett tudás hasznosításának új formái jelennek meg, másrészt a mindennapi élet egyes területein (család, oktatás, közlés, fogyasztás, munka, szabadidő) kialakuló társadalmi kapcsolatokban.¹⁹

Kutatási programunk célja az internetet intenzíven használók – akiket 6 korcsoportba soroltunk: 3–5 éves, 6–11 éves, 12–17 éves, 18–29 éves, 30–54 éves, 55 év feletti –, szokásainak alapos tanulmányozása, amit majd összehasonlítunk az internetet egyáltalán nem használók vagy a használat

---

17 Például a munkanélküliség

18 Proulx, Serge – Tahon, Marie-Blanche: „La machine infernale: l'expression des peurs chez des usagers de micro-informatique” [A pokoli masina: mitől félnek a személyi számítógép-használói], Technologies de l'information et société [Az információs és társadalmi technikák]. Montréal, 1989. 71–92. p.

19 A kísérletet különböző generációk tagjaiból álló mintákon végeztük.

elsajátításának még csak a kezdeti szakaszában tartó egyedek vizsgálatából nyert adatokkal. Ez a leíró munka jelenti a kutatási program első szakaszát, és ezt követi majd egy második előrejelző szakasz, ami az első szakaszban összeállított adatokra és egy szintén az első szakaszban készített tanulmányra épül. Ez a tanulmány a jövő számára hasznos törekvésekkel foglalkozik, és olyan tényeket is figyelembe vesz, amelyekre különböző szakemberek már korábban is felhívták a figyelmet. Ebben a szakaszban majd megkíséreljük egy olyan forgatókönyv körvonalait is felfedezni az adataink alapján, ami előrejelzi, milyen lehetséges irányokban fejlődhetnek tovább az internet gyakorlati alkalmazásai, és ezzel esetleg segíthetünk a döntéshozóknak is megfogalmazni egy olyan állami politikát, ami egy tudásra épülő gazdaságban alkalmas lehet a társadalmi közösségek irányítására. Az utolsó szakaszban fogjuk a felmérésünk eredményei alapján megfogalmazott elgondolásokat népszerűsíteni és megvitatni, szeretnénk konferenciákat és különböző szemináriumokat szervezni, hogy a döntéshozók és a társadalmi–gazdasági körök képviselői és a társadalmi közösségek is elmondhassák véleményüket forgatókönyveinkről, amelyekben megpróbáltunk előrejelzést készíteni a jövőről, és vita alakuljon ki a különböző elképzelésekről.

Hipotézisünket – amit még nem próbáltunk ki a gyakorlatban, helyességét még ezután kell kutatási programunknak igazolnia – a következőképpen fogalmazom meg: ha az internetet intenzíven használó egyéneknél a használat fokozatosan kialakítja a hálózatban gondolkodást, akkor az internet intenzív használata és a hálózatban gondolkodás közötti kölcsönhatás (szinergia) változást idézhet elő náluk a tudás elsajátításának, a tanulásnak és a szerzett tudás hasznosításának, gyakorlati alkalmazásának módjában és társadalmi kapcsolataik bizonyos formáiban is, különösen a mindennapi kommunikációs kapcsolatokban, és hatással lehet arra is, hogy milyen gyakorlati együttműködés alakul ki az iskolai és a tudományos és műszaki szakmai közösségek tagjai között.

ÖSSZEFOGLALÁS KÉRDÉS FORMÁJÁBAN

A most bejelentett kutatási program alapján így fogalmazom meg kutatásunk legfontosabb kérdését: mondhatjuk-e, reális-e azt állítani, hogy egy információra és tudásra támaszkodó társadalom alapvetően arra fog épül-

ni, hogy tagjainak nagy többsége alapos műszaki ismereteket szerez, elsajátítja az informatikai kultúrát, illetve a digitális kultúrát, ami egyben az internethálózat kiépülésének az alapja is? Vagy ellenkezőleg: az új „hálózatban gondolkodás” teljesen független lesz még a műszaki kultúra alap-elemeinek a társadalmi méretű elsajátításától is?

Amennyiben egy minimális műszaki kultúra megszerzése a tudásgazdaság kötelező állomása, akkor a műszaki kultúra egyéni és kollektív elsajátítási lehetőségeinek és feltételeinek tisztázása alapvetően fontos társadalmi érdek, különösen azért, mert különben kicsúszhat a kezünkől a jövő társadalmi rendszere feletti demokratikus ellenőrzés.

AZ INTERNET VÁLTOZATOS GYAKORLATI ALKALMAZÁSA

AZ INTERNET KIALAKULÓBAN LÉVŐ HASZNÁLATÁNAK ELEMZÉSE: NÉHÁNY MÓDSZERTANI KÉRDÉS²

Ma már nem kezdetjük el a még csak most alakuló internet használat elemzését anélkül, hogy előbb ne tekintenénk át, hogyan kezelik hivatalos szinten³, már húsz éve a távinformatika-használat és az ezzel összefüggő jelenségek problémakörét, és hogyan alakult a távinformatikára vonatkozó hivatalos álláspont ezalatt az idő alatt.

Az új információs és kommunikációs technikák használatának kutatása során nagy mennyiségű empirikus adat halmozódott fel, és ezekhez az adatokhoz sok kommentárt is fűztek, az elemzések eredménye azonban általában vagy nem volt elég „konkrét”, vagy – éppen ellenkezőleg –, nem volt eléggé általánosítható. Már magában az is eléggé figyelemre méltó jelenség, hogy milyen sokat vártak a kutatásoktól, vagy hogy mennyire nem voltak egyértelműek ezek az elvárások, és ez időnként nagyon ellentmondásos helyzeteket teremtett. Az új technika saját szakterületükön való fejlesztésében érdekelt magán- és közintézmények folyamatosan adnak anyagi támogatást olyan mérleg típusú esettanulmányok készítéséhez, aminek a keretében a kutatók rendszerint valamilyen konkrét eszközökkel, hellyel, valaminek a működésével, egy bizonyos közösséggel foglalkoznak, és eredményeik bizonyos gyakorlatok, szokások világméretű alakulásának előrejelzésére alkalmasak. Viszont a hosszú távú kutatásokat nagyon ritkán támogatják, sőt nem is igen terveznek ilyen kutatásokat, mivel a kidolgozás szakasza szükségszerűen sok elemből tevődik össze, és a

---

1 A szerző a lille-i Charles de Gaulle Egyetem (Lille-III.) oktatója, a GERICO munkatársa. Elérhető: joelle.le-marec@wanadoo.fr

2 A tanulmány címe és megjelenési adatai az eredeti kötetben: *L'analyse des usages en construction: quelques points de méthode*, 146–155. p.

3 Vagyis Franciaországban.

kutatás jellegéből következően nem is várhatók tőle elég pontos konkrét eredmények.

EGY KUTATÁSI KERET, AMI AZ EREDMÉNYEK ELLEN HATHAT

A húsz év alatt felhalmozódott kutatási eredmények és az elemzett adatok rendkívüli változatossága hatására a technika használatának fogalma fokozatosan el tudott szakadni attól a korábban általánosan elfogadott és magától értetődőnek tartott jelentésétől, hogy a műszaki tárgyak kezelésének, használatának megtanulása a lényege.

Ezért az új információs és kommunikációs technikák használatának kutatása egyre szorosabb kapcsolatot alakított ki azzal a jelenséggel, hogy hogyan fogadják a tömegközlelési eszközök ezeket a technikákat, hogy milyen képet terjesztenek róluk, milyen társadalmi logikák, kulturális gyakorlatok társulnak hozzájuk, és kialakultak a használat logikáinak és jelentéseinek fogalmai is, és ezeknek a tartalmára már hatással volt az a felismerés is, hogy milyen bonyolultak a technikával kialakult kapcsolatba beavatkozó kulturális és társadalmi tényezők. Ezek az eredmények nagyon erősen befolyásolták, hogy milyen kép alakuljon ki a társadalomban az új technika használatáról és az ezzel kapcsolatos jelenségekről, minden területen, és folyamatosan újabb részletekkel tették egyre árnyaltabbá ezt a képet.⁴ A Minitelről, az otthoni mikroinformatikáról, a CD-ROM-okról és újabban a számítógépes hálózatról – a fenti sorrendben – készült kutatások segítségével egyre jobban megismerjük az új technikák használatának logikáját, és ezek a kutatások lassan teljesen kiszorítják az olyan vizsgálatokat, amelyek elsősorban azt szeretnék kideríteni, hogyan illeszkednek be a

---

4 Perriault, Jacques: *La logique de l'usage. Essai sur les machines à communiquer*. [A használat logikája. Tanulmány az interaktív gépekről.] Paris, Flammarion, 1989.; Toussaint, Yves – Mallein, Philippe: „Diffusion, médiation et usages des TIC” [Az Információs és Kommunikációs Technikák terjesztése, közvetítése és használata], *Culture technique*, 24, 1992; Jouet Josiane: *Usages et pratiques de nouveaux outils de communication*. [Az új kommunikációs eszközök használata és gyakorlati alkalmazásai]. In: Sfez, Lucien dir.: *Dictionnaire critique de la communication* [A kommunikáció kisenciklopédiája – igazából a Kommunikáció értelmező szótára], Paris, PUF, 1993.

technikai újítások a társadalomba, a társadalom gyakorlatába. Az újabb kérdéseket már nem abból a szempontból teszik fel, hogy hogyan tanulják meg az emberek az új technikákat, milyen ellenállást tanúsítanak az újításokkal szemben, milyen tényezők könnyítik meg vagy korlátozzák ezeknek az eszközöknek a kulturális beilleszkedését az egyén és a társadalmi csoportok életébe, a különböző szinteken. Természetesen még ma is előfordul a szakirodalomban, hogy az emberek magatartását az újításokkal szembeni ellenállás vagy az újításokhoz való alkalmazkodás szempontjából értelmezik,⁵ de ma már a társadalmi–technikai folyamatok szimbolikus dimenziója alkotja az új információs és kommunikációs eszközök kutatásának gerincét.

Ennek ellenére azt tapasztaljuk, hogy a kutatások dinamikája mégis folyamatosan függ az új műszaki cikkek piaci megjelenésétől. Jó példa erre, ahogy az internettel foglalkozó kiadványok elárasztották az új technikákról szóló irodalmat; tehát ez azt mutatja, hogy a kutatás egy józan, köznap gondolkodással is megérthető, empirikus valóságot erősít, pedig állandóan éppen ez ellen akar küzdeni, hiszen állandóan azt hangsúlyozza és egy olyan kép elfogadtatására törekszik, ami szerint igazából azért fontos megérteni, hogyan kell használni a technikát, mert csak ekkor lesz csak képes a társadalom a technika állandó fejlődése miatt rákényszerített újításokhoz alkalmazkodni, erre pedig azért van szükség, mert csak így, össztársadalmi alkalmazkodás segítségével tudnak ezek az újítások a társadalmi logika szerkezetét formáló tényezőkké válni. Jelentősen hozzájárul az új technikák kutatása annak az elképzelésnek az elterjesztéséhez is, hogy a használat fogalma főleg azért érdekes, mert ebből megtudjuk, hogy az új műszaki cikkek használatának mindig a kezdeti szakaszában dőlnek el a legfontosabb kérdések, azaz, hogy kinek az [anyagi] érdekei érvényesülnek a versenyben, és a kutatás is ekkor jut hozzá a legtöbb új adathoz. Ezzel hallgatólagosan megerősítenek egy szinte „természetes” időbeli egymásutániségot, mindig van egy dinamikus kezdeti szakasz, ek-

---

5 Eveno, Emmanuel–Iribane, Alain d': „Les utilisateurs comme co-concepteurs de services multimédias interactifs, le projet „Ville numérisée” á Parthenay” [A használók mint az interaktív multimédiás szolgáltatások társszerzői, a „Digitális város” terv Parthenayben]. – Actes du colloque de l'ADERA: Penser les usages. [Az ADERA Konferencia Közleményei: Gondolkodjunk el a közlési technikák használatán]. Bordeaux, 27 au 27 mai 1997.

kor folyik az építkezés, és egy későbbi szakasz, amikor a dolgok már vagy egyszer s mindenkorra eldőlték, vagy bekövetkezik a hanyatlás, mert megjelent már egy versenytárs, egy másik tárgy, és ez a szakasz mindenféleképpen sokkal kevésbé „érdekes”, mint az előző.

Például vegyük a múzeumokban használt technikák esetét, az a kép, ami szinte spontán módon bontakozik ki a szemünk előtt nagyon könnyen a híres technikai haladás lineáris vonalának tűnhet, és ezt az egyenes vonalú előrehaladást konkrét, kézzelfogható formában az időrendben egymás után következő és egyre nagyobb teljesítményű eszközök sora testesíti meg:

1. A nyolcvanas években a nyilvános helyeken felállított interaktív Miniteles terminálok, az ún. „borne”-ok⁶ amelyek a hely jellegének megfelelő tájékoztatást nyújtottak,⁷
2. A kilencvenes évektől kereskedelmi forgalomban árult CD-ROM-ok,⁸
3. Az utóbbi három évben a számítógépes hálózatok és a múzeumok interneten létesített webhelyei. Eszerint a logika szerint a számítógépes hálózatok megjelenése miatt a CD-ROM-oknak mára már el kellett volna avulniuk, míg korábban a CD-ROM-ok megjelenése miatt kellett volna a nagyközönség számára készült nyilvános termináloknak elavulttá válniuk, és az elavulás tényét meg kellene erősítenie például egy olyan jelenségnek, hogy már semmilyen irodalom nem foglalkozna a CD-ROM-okkal, és még kevésbé törődnének az interaktív nyilvános terminálokkal. Valójában azonban az a gondolkodásmód, amit a Tudomány és Technika Városa (La Villette) kiállítása is tükröz az új technikák használatával kapcsolatban, és amit egyébként maga az ipar is átvett, világosan megmutatja, hogy itt egy olyan törésről van szó, ami nem felel meg az evolucionista logikának, és nem is ezt tükrözi: a hálózat ugyanis lehetővé teszi, hogy tökéletesítsük, meghosszabbítsuk és kiszélesítsük az interaktív miniteles terminálokkal végzett kísérleteket, vagyis továbbfejleszti a korábbi formákat, még akkor is, ha a CD-ROM a múzeumi kínálatot másfajta logi-

---

6 Eredeti jelentése mérőöldkő (A ford.)

7 A múzeumokon kívül pályaudvarokon, idegenforgalmi irodákban, áruházakban, lemezboltokban, bankokban stb. állítottak még fel ilyen terminálokat, és az első típusok egyszerű kézi érintésre működtek (A ford.)

8 Ezek alkalmasak voltak múzeumi gyűjtemények bemutatására is, például egy-egy kép részleteiben való bemutatását tekinthették meg rajta a látogatók. (A ford.)

ka szerint rendezí struktúrába, mint az interaktív terminál, mert nem ugyanazokat a programkészítőket érdekelte a kétféle megoldás, és így az új technika, a CD-ROM egyáltalán nem lépett a forgatókönyvszerűen szerkesztett (múzeumi) borne-ok helyére.⁹ Azonban az új információs és kommunikációs eszközökkel foglalkozó irodalom tanulságait a múzeumok nem tudják eléggé figyelembe venni, mert hasznosításának részben korlátokat szab, hogy a múzeumoknak alkalmazkodniuk kell olyan eseményekhez és kiadványokhoz, amelyek az időrend logikáját részesítik előnyben: először jönnek az interaktív terminálok, azután a CD-ROM, és utána a hálózatok.

Az a tény, hogy a kutatások dinamikája a technikai újítások piacra dobásának ritmusához igazodik, valószínűleg hozzájárul annak a józan ész számára logikusnak tűnő gondolatnak az elfogadtatásához is, hogy a termelés elválnak a használattól, amit megelőz, és aminek a feltételeit mindenféleképpen megszabja, bármilyen engedményeket is tesz utólag a technika használatának a termelési folyamat „rejtélyes felsége”. Az egyenes vonalban, lineárisan előrehaladó időbeliséget a kutatások úgy ábrázolják, hogy állandóan ismétlődik, újakezdődik, vagyis eszerint a logika szerint minden egyes újítás esetében a nulláról indul a termelés és használat ciklusa, és ezzel párhuzamosan a legújabb eszközök is ilyen lineáris időrendben követik egymást, így jelenítik meg szemléletesen a fejlődés egyenes vonalú előrehaladását, ami állítólag tökéletesen összeolvad a termelés „egyszerű” és „természetes” dinamikájával.

Azonban az egész kommunikációkutatás, és különösen annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy hogyan és mire használja a társadalom a technikát, a társadalmi és a műszaki logikák közötti kapcsolatok bonyolultságára helyezi a fő hangsúlyt, és ami még ennél is fontosabb, kétségbe vonja a

---

9 Davallon, Jean – Le Marec, Joëlle: „L’usage et son contexte. Sur les usages des interactifs et des CD-ROM de musées” [A használat és környezete. Mire használhatók a múzeumi interaktív terminálok és CD-ROM-ok], Réseaux, 101, 2000; Davallon, Jean – Gottesdiener, H. – Le Marec, Joëlle: Premiers usages des CD-ROM des musées [Mire használták kezdetben a múzeumok CD-ROM-jait], Dijon, OCIM, 2000; Helfrich, P. M.: „Problématique des réseaux: de la conception à l’utilisation” [A hálózatok problémái a tervezéstől a hasznosításig] in Schiele, Bernard – Koster, Emlyn dir.: La Révolution de la muséologie des sciences: vers les musées du XXIe siècle? [A természettudományok muzeológiájának forradalma, a XXI. század múzeuma felé haladunk?] Lyon, PUL, 1998.

társadalmi és technikai elem különállását. Mégis minden úgy folytatódik továbbra is, mintha a termelés és a használat közötti kétirányú mozgás kérdésében látszólag könnyen kialakult konszenzus nem egy olyan vitathatatlan elvből indulna ki, hogy végül is a kétirányú mozgás a termeléssel kezdődött, vagy ami talán még jobban kifejezi a lényegét, mintha az empirikus kutatások tárgyát képező terméknek nagyon is nem szimmetrikus lenne a kapcsolata a két pólussal, a termeléssel és a fogyasztással, hanem a termeléssel való kapcsolata inkább „műszaki” jellegű lenne, a használati oldallal pedig inkább „társadalmi és szimbolikus” jellegű kapcsolatot alakított volna ki.

Tehát szakadás, hiátus van a technika társadalmi használata kutatásának elméleti tanulságai és a kutatási eredmények gyakorlati felhasználása között, pedig gyakran a felhasználás gyakorlati körülményei határozzák meg, hogy milyen társadalmi környezetben fogadják be a felhasználók a kutatásokat.

Véleményünk szerint ezt a szakadást két tényező magyarázza. Az első tényező egyrészt azzal áll kapcsolatban, hogy a kutatás intézményes keretek között folyik, és másrészt főleg azzal függ össze, hogy a legújabb technikák megjelenésének hatására nagyon gyorsan cserélődnek a kutatási programok, rövid ciklusokban, hamar követik egymást. A második tényező módszertani, és ebben az összefüggésben arról van szó, hogy a kutatók számára az egyes műszaki cikkek használatának megfigyelése az a „kapu”, amin keresztül be tudnak lépni a technika felhasználásának világába.

Az első esetben az intézmény azért támogatja a technikahasználat vizsgálatát, mert az újítások iránt nagy az érdeklődés. Minden új technikai eszköz megjelenése nyomán tanulmányok özöne jelenik meg a témáról, amiben nincs semmi különös, de ami már furcsább, ezzel párhuzamosan a kutatók fokozatosan elpártolnak azoktól a műszaki cikkektől, amelyekért korábban ugyanígy lelkesedtek. Az így kialakuló helyzet, akár akarjuk, akár nem, kötelezően odavezet, hogy a technikai témájú cikkek nagyon hamar elavulnak, ami egyébként automatikusan be van programozva a rendszerbe, mivel témájukból nagyon hamar olyan technika lesz, ami már teljesen elveszítette politikai, gazdasági vagy kulturális jelentőségét. Még a tudományos közlemények (kiadás, tudományos rendezvények) is sokkal kevesebbet törődnek az új eredményekkel – tekintet nélkül a tudományos értékükre –, ha nem az éppen aktuális technikai mutációval foglalkoznak, és így olyan látszat ala-

kul ki, hogy ezek az írások is csupán amiatt a bizonyos technika miatt voltak érdekesek, aminek a kedvéért korábban figyeltek rájuk.

A kutatás mint intézmény, az intézmény működése végül is vetélkedni kezd magával a kutatással mint szellemi tevékenységgel, mivel a tudományos intézmények a közéletnek a politika irányvonalával szoros kapcsolatban álló szereplői. A politikusok pedig már régóta a technikai fejlődés segítségével fenntartott és fenntartható haladás – folyamatosan a konkrét körülményekhez igazított – metaforáját használják arra, hogy alátámasz-
szak és elfogadtassák a saját politikájukat. A politikusok világa a technikai fejlődést tartja a kívánatos változások mozgatójának egy olyan társadalomban, amelyet viszont a változásnak ellenálló, visszahúzó erőnek tekint. A kutatás tehát versengeni kezd működésének intézményi jellegével, egy olyan politikai feszültségekkel és érdekeltségekkel terhelt területen, mint az új információs és kommunikációs technikák.

A második esetben az a módszertani szempont, hogy az anyagi jellegű tárgyak kézzelfogható valóságára kell támaszkodni, ami a használat logikájának tanulmányozása közben egyfajta „objektív” fizikai alapot biztosít a kutatás számára, mert ezen az anyagi szinten keletkeznek a megfigyelhető jelenségek, és mivel ezek a jelenségek függenek a használat körülményeitől, ez tudományos jelleget ad a használatukról készült tanulmányoknak. És akkor tanulmányozzák a mobil telefon, a CD-ROM, a videomagnó stb. használatát. Mivel ezek az eszközök mind bizonyos konkrét célokra használhatók, kényelmes gyakorlatias keretet biztosítanak az adatgyűjtés számára, azonban eléggé merev korlátokat szabnak az értelmezésnek, mert azt a szerkezetet, amelybe a kutatók a jelenségeket rendezik, alapjában véve az empirikus valóság szabja meg.

Ez a választás szoros kapcsolatban áll azzal az állásponttal, ami az új technika használatát vizsgáló empirikus eljárásban ma nagyon elterjedt: eszerint eleve (a priori) tiszteletben kell tartani, hogy a nézők szemszöge egyfajta olyan keretet jelent, ami kiemeli a társadalmi valóság egy darabját az egészből, mintha egy kivágott kép lenne, de később, mikor a kép értelmezésére kerül a sor, akkor majd újra vissza kell állítani a régi, a tudományos kutatásban használt szerkezetet. Ebben az esetben tehát nem olyan jellegű tudományos naivitásról van szó, mint amikor a szerző úgy fogadtat el egy látszólag „természetes” valóságot, hogy maga sem veszi észre, mennyire nem természetes ez a „valóság”, hanem társadalmi erede-

tű; itt inkább az empirikus eljárás egyik feltételéről van szó, amire azért van szükség, mert különben a vizsgált tárgyakat már előzetesen túlságosan meghatároznák az elméleti keretek és a tudományos fogalmak. Ez a módszer teszi lehetővé, hogy a kutatók az élet jelenségeit utólag egy olyan logika szemszögéből is megvizsgálják, ami különbözik attól a logikától, aminek az alapján megfigyelték őket.

Egy olyan dilemma kellős közepén találjuk magunkat, ami messze túlmutat még a mennyiségi és minőségi, sőt a makroszociális és mikroszociális közötti különbségeken is. Vannak olyan tudományágak, például az etnográfia, ahol az empirikus eljárásnak ezt a feltételét feltétlenül alkalmazni kell, és ennek a tudományágnak az esetében a kutatókat azzal sem lehet gyanúsítani, hogy gyenge az elméleti felkészültségük, ha egy ceremóniát vagy technikát tanulmányoznak. Az igaz, hogy a hozzánk, a mi civilizációnkhoz közelebb eső jelenségek etnológiájában állandó vita folyik az empirikus eljárás használatának feltételeiről, mert egyre nehezebb valamilyen koncepció alapján szabályozni a kutató és a kutatás tárgya közötti távolságot, egy olyan távolságot, amit már nem határoz meg olyan erősen a kulturális vagy földrajzi távolság, mint korábban. Ennek ellenére ma már a kutatóhoz, a civilizációjához közeli jelenségek etnológiájában is egyre szélesebb körre terjesztik ki az egzotikumnak fenntartott területet annak a végtelen sok variációnak a tanulmányozása céljából, ami a társadalmi, generációs, regionális, szakmai stb. csoportok közötti különbségekből adódik, és jól látható.

Véleményünk szerint a kommunikációtudományban az is megnehezíti az empirikus eljárás új koncepciójának kialakítását, hogy a kutatás érdeke és a gazdasági és politikai prioritások ugyanazon a közös területen vetélkednek egymással. A helyzet nyilvánvalóan teljesen más, amikor van bizonyos távolság az élet eseményei és a tudományos közösségnek ugyanezekről az eseményekről készített értékelése között, és ez viszonylagos önállóságot biztosít a két területnek. Az a tény, hogy az új információs és kommunikációs technikák kérdésében milyen gyakran szólnak meg kutatók, újságírók, ideológusok, nagy ipari vállalatok vezetői, politikusok ugyanazokban a kiadványokban jól mutatja, hogy még a kutatók is, bár-hogy is tagadják, fontosabbnak érzik a hatalomnak az új technikák terjedéséhez fűződő érdekeit, mint az új eszközök használatára építhető tudást és az ezzel kapcsolatos prioritásokat. Sok kommunikációkutató tudja azonban mozgósítani a használat fogalmát, anélkül, hogy előzőleg valamilyen

fogalmi keretet alakított volna ki magának a területéhez tartozó jelenségekről szerzett ismeretei alapján, bár az ilyen keret mindig bonyolult, és csak részleges képet ad. Egy bizonyos ideológiai óvatosság nevében, amelyet még az is fokoz, hogy a technikák gyors avulása miatt a kutatóknak gyorsan kell dolgozniuk, láthatólag szaporodnak a mozgósító beszédek, főleg az olyan kutatók részéről, akik visszaélnék az elkötelezett értelmiségi helyzetével. Szerintünk ezeknek a kutatóknak, mikor az új technikák használatáról beszélnek, az lenne az érdekük, hogy utaljanak a hatalom logikájától való függésükre is, és ne csak egyszerűen leírják a témájukhoz tartozó jelenségeket. Végső soron többet ér, ha megpróbáljuk már előre elképzelni, milyen lesz a technika hatalmi logikának alávetett felhasználása, azért, hogy jobban tudjunk küzdeni ezek ellen a klasszikus és nagyon is konkrét logikák ellen.

A jelenlegi helyzetben a használat és a hatalom viszonyáról szóló vita középpontjában éppen azok az empirikus keretek állnak, amit a társadalmi szereplők már előre kiépítettek.

A társadalmi szereplők között áradó viták és konfliktusok tárgya az a kérdés, mennyire nehéz a kutató számára, hogy soha ne felejtse el, milyen helyzetet teremt a számára, ha a valóságból egy egyéni tapasztalatokra épülő rész kivágását és kiemelését megszervező empirikus keretet használ (azaz hogy ne feledkezzen el arról a tényről, hogy egy konkrét tárgy¹⁰ létezése teszi lehetővé a tényleges magatartásoknak – mint a használattal kapcsolatos jelenségek alapjának – a megfigyelését), és hogy erre a keretre azért van szükség, mert feltehetően kedvez egy olyan módszertani alap kialakításának, aminek a segítségével elkerülheti, hogy a tudományos módszer már előre meghatározza az eredményt. Ezek a vitatkozó szereplők alakítják ki azokat a körülményeket, amelyek között egy bizonyos tárgy úgy kényszeríti rá magát egy társadalom minden tagjára, hogy egy mindenki számára megkerülhetetlen valóság lesz belőle. Az „új” tárgyak esetében tehát a kutatónak képesnek kell lennie arra, hogy megkülönböztesse egymástól a kétféle empirikus valóságot, mert mind a kettőnek fontos szerepe van a technika felhasználásához asszociálódó jelenségek kialakulásában: egyrészt egy olyan valóságot, amit „várnak” és amiktől „várnak” valamit, ebben az esetben a műszaki cikk használata olyan magatar-

---

10 Az új technika (A ford.)

tás, aminek a segítségével a használók mint egy ajtón keresztül be akarnak lépni a konkrét cikk használatához asszociálódó jelenségek új világába, másrészt egy olyan valóságot, amit azok a szövegek teremtenek meg, amelyek az új technikai eszközök használatáról terjednek a társadalomban, azonban ezeknek az eszközöknek a tényleges használatától viszonylag függetlenek. Ha mindezt figyelembe vesszük, akkor ez a javasolt megkülönböztetés eredményes lehet: például az olyan felmérések esetében, ahol keveredik egymással a megfigyelés és az interjú, nagyon érdekes dolog eleve szétválasztani a két valóságot, nem az egzotikum kedvéért, ami mindig el tud kápráztatni minket azzal, hogy valamilyen eltérést mutat ki a használók szavai és tettei között, hanem mert ezzel elismerjük az új technikákra és a használatukra vonatkozó szövegekről, még a név nélkül mondott szövegekről is, hogy ezek is mind teljes jogú részei a valóságnak. Az új technikák használatával összefüggő jelenségek kutatásának egyik fontos szempontja éppen az lehet, hogy milyen a használatukra vonatkozó szövegek és a használatukhoz kapcsolódó jelenségek közötti viszony. De egyáltalán nem arról van szó, hogy összehasonlítsuk, mekkora különbség van a szavak és a használók viselkedése között, mert ez csak az új információs és kommunikációs eszközökről folyó vitában gyakran alkalmazott, preconcepciókra épülő logika érvelését támasztaná alá, és csak akadályozná, hogy a használat fogalmát a használók szempontjából alakítsuk ki. Arról van szó, hogy érdemes lenne az empirikus kutatásnak ezen a területén felmerülő egyre nagyobb nehézségeket arra felhasználni, hogy sokkal alaposabban, a kérdés mély rétegeibe behatolva vizsgáljuk meg a használat fogalmát, különös tekintettel a technika felhasználási módjai és az ezekkel kapcsolatban kialakult társadalmi elképzelések közötti kapcsolatokra.

A HÁLÓZATOK MEGJELENÉSE ÉS FONTOSSÁGUK AZ ÚJ TECHNIKÁK HASZNÁLATÁNAK FOGALMA SZEMPONTJÁBÓL

A hálózatok megjelenése érdekes helyzetet teremtett ezekkel az ellentmondásokkal és kérdőjelekkel kapcsolatban: mert az internetet még az új információs és kommunikációs eszközök közül is a legkorszerűbb újjításnak tartják, és sokkal korszerűbbnek számít, mint korábban bármelyik

technika. Sőt nemcsak csúcstechnikát látnak benne, hanem a társadalmi és kulturális változásokat döntő módon befolyásoló technikai forradalomnak a jelképévé is vált, és a haladás modelljében az internet testesíti meg a technika és a társadalom között kialakult kapcsolatok hierarchiájának csúcspontját. Sokkal több a kísérőszöveg is, mint a korábbi technikák esetében, az is, ami az internet ártalmas és az is, ami az életünket gazdagító hatásával foglalkozik, mintha valamiféle hallgatólagos megegyezés alakult volna ki abban a kérdésben, hogy az internet tényleges használatának vizsgálata ebben a kezdeti, túlságosan kiegyensúlyozatlan időszakban még nem kötelező, sőt még nem is lehet illúzióktól mentes, bár a szövegeket már ekkor úgy fogalmazzák meg, hogy az internet tömeges használatára buzdítsák az embereket.

Így a terepen végzett esettanulmányok könnyen abba a helyzetbe kerülhetnek, hogy újra olyan jelentéktelen, alternatív, rokonszenves és megnyugtató, de viszonylag ártalmatlan jellegűek lesznek, mint amilyenek tízenöt évvel ezelőtt voltak, mikor még senki, se kutató, se kereskedő, se politikus nem érdeklődött túlságosan a használók kreativitása iránt, és nem is találta fontosnak, hogy kifejezésre juttassa az iránta érzett lelkesedését, akkor azonban egészen más oka volt ennek a szürkeségnek, mint ma. Azonban ennek az új technikai eszköznek a természete mégis arra kényszerít bennünket, sőt még inkább, mint korábban bármikor, hogy kétértelműségeink is legyenek, főleg azzal kapcsolatban, hogy ennek a bizonyos új technikának, amiről most éppen annyi szó esik, még mindig ugyanaz a kezdeti, könnyen kezelhető technika lenne a hordozó közege, mint régen. Bár még ma is csak billentyűzet és képernyő segítségével használjuk az internetet, az még a hétköznapi, józanul gondolkodó nem szakember számára is teljesen nyilvánvaló, hogy nem a legjobb módszer, ha azt vizsgáljuk, mit csinálnak az emberek a képernyőjükkel és billentyűzetükkel, mikor rákapcsolódnak a hálózatra, ha azt akarjuk kideríteni, hogy mit is csinálnak igazából az internet használói a hálózaton.¹¹ Egyébként, még ha ez az eszköz valóban képes is elérni, hogy sokan és gyakran használják, és

---

11 Ld. Deshayes, Sophie – Le Marec, Joëlle – Pouts-Lajus, Serge – Tiévant, Sophie: *Observation et analyse d'usages des réseaux* [A hálózat használatának megfigyelése és elemzése]. Paris, Ministère de la Culture et de la Communication, 1998. – A cikk az interneten is megtalálható: <<http://www.culture.gouv.fr/culture/mrt/bibliotheque/ddf/ddf.htm>> [2005. jún. 10.] (A szerk.)

nagyjából azonos szintű is legyen ez a használat, ami persze attól is függ, hogy milyen szinten képesek az emberek megtanulni az internet használatát, akkor is nagyon nehéz megmondani, hogy pontosan melyik is az a bizonyos konkrét műszaki tárgy vagy eszköz, aminek a használatát a legfontosabb lenne elsajátítani, ha eredményesen akarjuk használni a hálózatot. A GERICO-nak egy jelenleg a Lille-III. Egyetemen folyó kutatása¹² azt mutatja, hogy a hallgatók szemében az internet technikai oldala nem szükségszerűen azonos a „számítógép” kezelésével, pedig ez a tendencia valóban megfelel az internet mint technika egyik (gyakorlati) elsajátítási módjának¹³, mert a nem kötelező, csak választható informatika órák a DEUG¹⁴ megszerzésére készülő hallgatók számára is adnak bevezetést az internet használatába. És az informatika jól elkülöníthető a különböző technikák együttesének világán belül.¹⁵

A hálózat esetében az a helyzet, hogy még a nem szakember józan esze is különbséget tesz az internet használata és az internettel mint műszaki tárggyal, eszközzel való pusztán kapcsolat között, többnek tartja ennél. Lehet, hogy most is egy olyan jelenséggel állunk szemben, ami tipikusan jellemző a technikai úton közvetített kommunikációra, csak még sokkal radikálisabb formában jelentkezik, mint korábban, a nem hálózatos informatika esetében, vagyis azt tapasztaljuk, hogy a valóság legjobban látható része és a legjobban megfigyelhető jelenségek forrása már nem magának az internetnek mint tárgynak, hanem inkább a használatáról kialakult kép és elképzelések világa. Sőt, az internet esetében még az új információs és kommunikációs technika használatához kapcsolódó jelenségek hagyományos struktúrája, azaz egy olyan struktúra, ami kedvez annak a koncepciónak, hogy a névtelenek a viselkedésük miatt érdekesek, a kutatók és a politikusok pedig azért, amit mondanak, is érvényét veszíti, és már nem lehet sokáig fenntartani.

---

12 Fichez, Elisabeth – Combes, Yolande: „Dispositifs techniques et médiations dans le processus de formation” [Technikai eszközök és a technika segítségével történő (ismeret)közvetítés a képzés folyamatában], Actes du dixième congrès national des sciences de l’information et de la communication. [Az információ- és kommunikációtudomány X. országos kongresszusának közleményei]. Grenoble Echirolles, 14–15–16 novembre 1996.

13 Például a lille-i egyetemen.

14 DEUG = Diplôme d’Etudes Universitaires Générales – alapfokú diploma.

15 Ibid.

Mára olyan helyzetbe kerültünk, ami felé már régóta halad a technika felhasználásának kutatása, az objektív jelenségek és a róluk alkotott képünk közötti viszony a korábbinak pontosan az ellenkezője lett, önmaga ellentétébe csapott át, még abban az esetben is, amikor azt a keretet, amibe ezeket a jelenségeket beillesztjük a józan eszünk és a saját tapasztalataink alapján alkotjuk meg. Vagyis ez azt jelenti, hogy még a névtelen egyszerű emberek esetében is nemcsak az objektív jelenségek jelentik az empirikus valóságot, ami azután hivatkozási alappá válik, hanem az ezekről a jelenségekről kialakult elképzelések, képek világa is, ami értelmet ad ezeknek a jelenségeknek, de ez nem feltétlenül egy rejtett folyamat eredménye (mint a híres „rugók” vagy társadalmi mechanizmusok, amik még saját maguk elől is rejtve maradnak), és nem is eleve csak az értelmiség és a hatalmasok számára érthető bonyolult okoskodás, hanem csak egy nagyon egyoldalú kampány, ami az internet lehetséges köznapi felhasználásának csak egyetlen dimenzióját népszerűsíti, és azt is nagyon leegyszerűsített formában. Ezek az internetről kialakult nagyrészt kiszámíthatatlan és nehezen megragadható elképzelések jelentik azt a „valóság”-ot, amin ma az internethasználatra vonatkozó hivatkozások alapulnak. Ezek az elképzelések különféle alakzatokba rendeződő, heterogén jelenségek formájában jutnak kifejezésre, többek között sok különböző magatartásban és különféle színvonalú szövegekben, például a használóknak a számítógéphez való viszonyát tükröző magatartásokban, de olyan gyakorlati tevékenységekhez (kommunikáció, fogyasztás, munka, önképzés, szabadidő, kultúra, egyéni kedvenc időtöltések stb.) való hozzáállásban is, aminek a számítógép csak része, és olyan szövegekben mint például a használók nyilatkozatai az internettel való viszonyukról, sőt még az internet jelenséget kísérelő szövegekkel foglalkozó tudományos véleményekben is, mert annyira igaz, hogy ezek a szövegek már önállósultak, magukban is használhatók, kutathatók, tehát naiv dolog lenne ezeket összetéveszteni az emberek véleményével, vagyis azzal, hogy mit gondolnak az emberek az internetről általában.

Egyébként a kétoldalú kapcsolat, a kétirányú közlekedés az internet gyártása és használata között, sőt a két pólus, a termelés és a használat egymástól való elszakadásának újrafogalmazása, átértelmezése is mára már olyan mindennapi valósággá vált, amit valamennyien átélünk bizonyos hálózathoz kötődő folyamatok esetében, például amikor a használók módosítanak egyes hálózati szabványokat, protokollokat és technikai funkciókat anélkül, hogy emiatt elveszne a szabványok eredeti értelme, vagy ezzel eltérítenék eredeti céljuktól a funkciók használatát.

A HASZNÁLAT MINT A KOMPLEXITÁS EGYSÉGE

Ennek a hozzászólásnak a keretében befejezésül még csak egy példát említünk röviden annak a szemléltetésére, hogy milyen körülményeket teremtetek a hálózatok az új technikák és különösen a használatuk még alaposabb kutatása számára. Más publikációkra is utalunk, ahol részletesebben is ki van fejtve, milyen kutatások folynak a hálózatok használatával kapcsolatban, különféle környezetekben.¹⁶

A hálózat használatára vonatkozó adatok gyűjtésével kapcsolatban ma úgy érezzük, hogy azoknak a véleményeknek az összegyűjtésére van a legnagyobb szükség, amelyek alkalmasak a használói álláspont konkrét formában való bemutatására és egy használói nézőpont megalkotására. Azt, hogy milyen is ez a használói nézőpont ma két síkon fogalmazzák meg, egyrészt a „klasszikus” értelmezés síkján, ezt a használói nézőpontot a kutató alakítja ki, olyan vizsgálati alanyok nevében, akiknek a véleményét a kutatása témájáról, bizonyos tárgyakról, műszaki cikkekről megkérdezte, a másik a „nyilvánosságban” – a tömegközlés szintjén – terjedő használói nézőpont, ezt a tömegközlési eszközök tulajdonítják a használónak, és nagyon leegyszerűsített formában népszerűsítik és terjesztik, és mikor az interjúalanyukat a saját gyakorlati tapasztalatairól kérdezik, akkor ő is elismeri, hogy az internet használó is egy lehetséges társadalmi alak (szerep), abban az értelemben, mint például az olvasó vagy a könyvtárlátogató. Az a követelmény, hogy legyen internethasználói kultúra már nagyon világosan megjelenik azokban az előtanulmányokban, amelyek megalapozták az öt évvel ezelőtt megnyílt, az új hálózatokat és ezek új képét bemutató kiállítás koncepcióját. Csak az összehasonlítás kedvéért említjük, hogy néhány évvel korábban, egy informatikai kiállítás koncepciója számára készült előtanulmányokban ez az álláspont, a használó álláspontja még nem volt a gyakorlatban felvázolva. A használó alakját a felmérés első és második lépcsőfokán felhasználhatjuk arra, hogy a megkérdezettek játsszanak vele, anélkül, hogy közvetlenül, személy szerint is el kellene kötelezniük magukat, amikor a használók nevében nyilatkoznak. A kutató kénytelen elgondolkodni az új követelményeken, mert különben nem tudná felelősséggel kiválasztani azokat a követelményeket,

---

16 Ld: Davallon, Jean – Le Marec, Joëlle: id. cikke.

amelyek a legtöbb esélyt kínálják az internet használata és a használatról kialakult társadalmi elképzelések közötti kapcsolat elmélyítésére. Most pedig négy vitaindító megjegyzéssel zárjuk a hozzászólásunkat:

- Nehéz mindazt, amit a használó nézőpontjának megalkotása érdekében összegyűjtöttünk újra hasznosítani akkor, mikor közben a használó képe már kialakult az emberekben, és már ismerős környezetben létezik a számukra, mert ez arra ösztönzi őket, hogy távolról is beavatkozzanak és módosítani próbálják ezt a nézőpontot, anélkül hogy feltétlenül szükséges lenne betölteniük azt a szerepet, amiről nyilatkoznak.
- Mégsem tehetjük meg, hogy teljesen érvénytelennek tekintsük azokat az „értelmiségi” szövegeket, amikről felfedeztük, hogy nem hi-telesek, vagy egyszerűen csak átveszik vagy visszhangozzák a tömegközlésnek az új technikákat kísérő, mindenhová behatoló szövegeit, vagy csak olyan eszközök az egyén számára, aminek a segítségével általánosságokba menekül, hogy ne kelljen személyesen is állást foglalnia.
- Igazából mindig fennáll az a veszély, hogy kísértést érzünk a használat logikájára vonatkozó eredmények eredetiségének vagy furcsaságának a „túlhangsúlyozás”-ára, különösen a kutatás elején, vagy hogy szembeszálljunk azokkal az általánosan elfogadott elképzelésekkel, amelyek ellen a kutatásaink széles körben harcoltak, sokat közülük meg is ingattak, de ami még ennél is sokkal veszélyesebb, hogy növeljük a különbséget az „ők”, a használók és a „mi” vagy a „mások” között, és így egy kicsit előmozdítuk azt az ügyet, hogy az új technikák használatát kulturális jelenségnek lehessen tekintetni, olyan jelenségnek, ami nem csak azért érdekes, mert például el lehet terjeszteni róla, hogy általában segíti a technikai fejlődést. Mindig létezik egyfajta kísértés, hogy a használattal kapcsolatban a furcsát és a szembetűnőt hangsúlyozzuk azért, hogy a varázserejét sokszorosán megnöveljük. De akkor fennáll annak a veszélye is, hogy egy olyan egzotikus társadalmi viselkedésformát alakítunk ki¹⁷ ami az egyént állandó jelleggel abba a táborba száműzi, ahol más logika szerint gondolkodnak, mint az értelmiség, a kereskedők vagy a politikusok.

---

17 A vizsgálati alanyok számára (A ford.)

- Kétségtelenül hasznosítani kell azt a jelenséget is, hogy az internet használók kisajátítják a saját céljaikra az új technika felhasználásáról terjedő szentesített szövegeket (a „Vulgatá”-t), és azután ez a jelenség is számos újabb nyelvi megnyilatkozás és a társadalmi ismeretalkotás forrása lesz.

Valójában a tömegközlés képe a használóról ma már csak egy álláspont a sok közül az új információs és kommunikációs technikák fejlődését kísérő nyilvános vitában, és ez a vita lassanként, folyamatosan kialakítja az új technikák kutatásának egy olyan alternatív, konkrét, empirikus keretét, ami már nemcsak a nyilvánosan megszólalók véleményét foglalja magában, hanem a „magánjellegű” állásfoglalásokat is.

HUSSHERR, FRANCOIS-XAVIER¹

HAVI 600 PERC AZ INTERNETEN... MIRE HASZNÁLJA FEL EZT AZ IDŐT A NAGYKÖZÖNSÉG?²

Franciaországban az egyik legnagyobb internetszolgáltatónak, a Voilának³ félmillió használója volt 1998 októberében, egy évvel később ez a szám 1,8 millióra emelkedett. Bár az egyes használók számának mérése viszonylag könnyű és nem jelent problémát, sokkal nehezebb azt megtudni, mire használja a közönség az internetet.

Franciaországban öt éve van internet, ez alatt az idő alatt mindenhová behatolt, és ma már mindenütt megtalálható. Minden lehetséges a hálózatok hálózatának köszönhetően. Az internet francia használója megtudhatja, a város webcamjeinek segítségével, hogy hány óra van Sydneyben, beléphet sok könyvtár katalógusába, közvetlenül beszélgethet egy japán internautával, könyveket vásárolhat az Egyesült Államokból, mikrohullámú sütőt rendelhet a hálózaton keresztül, és három napon belül szállítják is. Mennyi felhasználási lehetőség van potenciálisan!

A használók természetesen nem ülnek állandóan a képernyő előtt. A Netvalue⁴ szerint körülbelül havi 600 percet tölt a képernyő előtt egy átlagos család. Az AFA⁵ szerint csak 528 percet (1999. októberi adat) Mivel tudjuk, hogy egy átlagos háztartás 1,6 használóból áll, körülbelül napi 12

---

1 A szerző a France Telecom tanulmányi és marketing irányítási igazgatója, a menedzsmenttudomány doktora. Elérhető: francois.husherr@francetelecom.fr

2 A tanulmány címe és megjelenési adatai az eredeti kötetben: 600 minutes de connexion par mois ... pour quels usages?, pp.177–186.

3 URL címe: <http://www.voila.fr> – A Wanadoo telefon- és távközlési társaság keresője és újabb repertórium is. (A ford.)

4 A tömegközlési eszközök közönségének mérésére specializálódott francia társaság

5 AFA = Association des Fournisseurs d'Accès (a Francia Szolgáltatók Szövetsége) – URL-címe: <http://www.afa-france.com> [2005. jún. 10.]

perc kapcsolási idő esik egy használóra. De még így is messze vagyunk a televízió előtt töltött napi 3 óra 12 perctől.

Ezzel párhuzamosan az internetipar szerkezete is kezd kialakulni. Az új internetes vállalkozások (a start-up-ok) dolgozóinak száma 6 személyről 50-re emelkedik. Gyarapodik az internetes marketing vállalkozások személyzete is, és elkezdhetjük módszeresen vizsgálni az egyes rendelkezésre álló tanulmányokat. De ahhoz, hogy megértsük, mire használják az emberek az internetet, a hálózaton töltött idő mennyiségének ismerete magában nem elég. Meg kell érteni azt is, hogyan oszlik meg ez az idő, és a számos elképzelhető és lehetetlen felhasználás közül ki kell választani a legfontosabbakat.

Ennek a tanulmánynak kettős célja van. Az első részben felsorolja a vizsgálat céljaira rendelkezésünkre álló eszközöket, a második részben pedig az egyes eszközök segítségével elért eredményekből kiindulva megpróbálja felállítani a használat tipológiáját.

A MÉRÉS MÓDSZEREI

A kiberfogyasztók magatartásának elemzésére két nagy eszközcsoport áll rendelkezésünkre: az egyik webhelycentrikus (site-centric), a másik használocentrikus (user-centric).

Az első az úgynevezett naplóállományok, a log-fájlok vizsgálatán alapul. Mikor egy használó egy weblapra belép, nyomot hagy maga után. Ezért a naplóállományok elemzésével sok mindenre fényt lehet deríteni, meg lehet állapítani, milyen oldalakat néztek meg, és hányszor mentek vissza ezekre az oldalakra a használók. Sőt még azt is meg lehet tudni, mennyi időt töltöttek egy-egy az oldalon, pontosan mikor jártak ott, és mi a használó IP-címe.⁶ Így például meg lehet határozni, hogy a látogató a Wanadoo⁷ társaság keresőjét használja-e, vagy egy québeci egyetemről jött. A Voilà keresőgép konkrét példájából az is kiderül, hogy naplóállományainak napi elemzése alapján még azt is megtudhatjuk, hány lapot

---

6 IP-cím: az IP feloldása: Internet Protocol. Egy IP-cím olyan, mint egy személy lakcíme a hálózaton kívüli, fizikai világban. Ennek segítségével azonosíthatók a gépek a hálózaton, hogy a lehető leggyorsabban el lehessen nekik küldeni a szükséges információkat.)

7 A Wanadoo egy távközlési társaság.

néztek meg a használók a „keresés”, „meteorológia” vagy „pénzügyek” rovatokban.

Sőt, a naplóállományok még arra is felhasználhatók, hogy információt szolgáltatassanak a használó viselkedéséről a látogatás idején. Például elég megnézni, milyen logokat kezelt a gép egy azonos IP-cím alatt, hogy rekonstruálni tudjuk a látogató viselkedését egy webhelyen. Ez a módszer azonban nem száz százalékgig megbízható, mert az internetszolgáltatók több különböző ügyfelüknek is adhatnak azonos IP-címet, és ezeket a gép már nem tudja megkülönböztetni. Ekkor az úgynevezett cookiek⁸ az a módszer, aminek a segítségével követni lehet a használókat. De ennek a módszernek is megvannak a korlátai, mert a cookie csak a számítógépet tudja azonosítani, de a személyt nem. Egy egyetemi számítógépet csak egy cookie figyel, de a gépnek több tucat használója is van.

Egyes szolgáltatóknál a naplóállományok memóriája még azt is megőrzi, hogy milyen kulcsszavakat keresett a használó. Ez a módszer azért tanulságos, mert megmutatja, milyen témák iránt érdeklődik a közönség, mik állnak az érdeklődés központjában. például 1999. októberében a Voilà (szándékosan figyelmen kívül hagyva a pornográf jellegű kulcsszavakat, mert ezekre minden más témánál sokkal több keresés esik, messze vezetnek minden más téma előtt) a következő tíz témát találta az első helyen, a megadott sorrendben: MP3,⁹ Halloween¹⁰, chat¹¹, munkahelykeresés, SNCF¹², ho-

---

8 Cookie: „bitsüti” néven is ismert nyomozó program, amelynek segítségével követni lehet a felhasználó internetezési szokásait, a meglátogatott weblapokat. Ez egy nagyon kis méretű szövegfájl, amely sokszor észrevétlenül jelenik meg a felhasználó gépének merevlemezén. Általában üzleti érdekltségű weboldalak tulajdonosai küldik, hogy kielemezésükkel a saját üzleti érdekeiket még jobban megvalósíthassák. Ők ezt a felhasználó érdekeikében történt lépésként emlegetik. Vö. a Microsoft magyar nyelvű információit erről: <<http://www.microsoft.com/info/hu/cookies.mspx>> (A szerk.)

9 MP3 zenei fájlformátum. Hatékony hang/zene tömörítő eljárás, amely közel hagyományos CD hangminőséget ad, de tizedannyi helyigénnyel. Az interneten igen gazdag kínálat van az MP3 oldalaknak és keresőiknek. Ez utóbbinak gazdag magyar és külföldi választéka található például az alábbi címen: <<http://www.mp3.lycos.com>> (A szerk.)

10 A keresés időpontja indokolja, aktuális téma (A ford.)

11 Beszélgetés a hálózaton.

12 SNCF = Société Nationale de Chemin de Fer Français (Francia Államvasút.) Ennek a webhelyén van a hálózatos vasúti menetrend és az igen bonyolult rendszerű, idősavós napi jegyár-tarifa táblázat. (A ford.)

roszkóp, webcam, meteorológiai szolgálat, FNAC¹³, zene. Többféle szemiológiai elemzési módszer is használható, hogy értékelni tudjuk ezeket az információkat. A kulcsszavak elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy a zene az egyik domináns keresési téma. Nemcsak az MP3, az internetes zene legnépszerűbb szabványának említése utal erre, hanem a FNAC is, a FNAC-on keresztül ugyanis az internetezők el tudnak jutni a kért lemez-márkák webhelyére is, ahol információkat szerezhetnek a lemezekről, ezenkívül a „zene” kulcsszó is a zene mint téma iránti érdeklődést mutatja.

Az eszközök másik nagy családja kétségtelenül gazdagabb eredményt ad akkor, ha nem az internetezők egy webhelyen töltött tevékenységére vagyunk kíváncsiak, hanem arra, hogy mit csinálnak az összes meglátogatott webhelyen, azaz minden tevékenységükre. Ez a használócentrikus vizsgálati módszer.

A használócentrikus vizsgálat arra kíváncsi, hogy egy használó hány helyet látogat meg. Legfontosabb segítői az úgynevezett „spion” programok¹⁴, ezek a legérdekesebb használócentrikus vizsgálati eszközök. Főleg a közönség vizsgálatára szakosodott társaságok használnak ilyeneket, mint például a Netvalue és a Médiamatrix. Ők be is vallják ezt. Ezek arra az elgondolásra épülnek, hogy összegyűjtik az olyan URL-címeket¹⁵, ahol nyomot hagyott a vizsgált mintacsoport tagja. Egy ilyen „spion” például képes rögzíteni, hogy X úr december 3-án, pénteken háromnegyed 11-kor három percet töltött a Voilá keresőn, innen elindulva letöltött egy programot, ez 15 percre tartott, végül elküldött még 4 e-mailt. A spion program használatának elfogadása Franciaországban jelenleg önkéntes. A felmérés állandó résztvevőinek adatai a Netvalue céghez egyidejűleg elérkeznek a hálózaton keresztül, a Médiamatrix önkéntesei pedig havonta küldik el a társaságnak a tárolt adatokat lemezen. A kapott információ olyan nagy mennyiségű, hogy nehéz értékelni. Általában a következő módszereket alkalmazzák az értékelésre:

- lefedettség (azaz a résztvevő személyek vagy háztartások hány százaléka látogatott meg legalább havonta egyszer egy webhelyet),

---

13 FNAC = Fonds National d'Art Contemporain – Könyveket, lemezeket, videókat stb. árusító nagy áruházlánc.

14 logocoel-mouchard

15 URL = Uniform Resource Locator (egységes erőforráshely meghatározó). Nemzetközi szabvány szerint felépített cím az interneten. Ennek segítségével lépünk rá a kívánt oldalra. Attól függően, hogy az internet mely területét kívánjuk használni, szabványos formája: <http://www...>; <gopher://...> stb. <news://...> stb.

- a megvizsgált lapok száma (átlagosan hány weblapot keresett fel a vizsgált személy a különböző webhelyeken),
- a használat ideje (átlagban mennyi időt töltött az egyes meglátogatott webhelyeken),
- a látogatások gyakorisága (hányszor látogatta meg az egyes webhelyeket).

1. táblázat

A Netvalue adatai
hosszabb időszak alatt kérdezett mintacsoport válaszai alapján

	Kihasznátltság aránya (%)	Megtekintett oldalak száma	Hálózaton töltött idő	Hálózatba való belépések száma
Wanadoo	54,8	138,9	27,5	11,8
Voilà	43,3	30,9	9,4	4,5
Yahoo.fr	42,8	25,6	13,8	6,3
Msn.com	39,2	32,6	17,4	4,9
Nomade	24,5	10,5	5,4	3,7

Forrás: Netvalue 1999. június

Az internethasználók szokásai tanulmányozásának másik módszere, hogy közvetlenül a hálózaton keresztül tesznek fel nekik kérdéseket. Ezt a módszert használja például a Novatris, a Motivaction és a Médiangles. Esetenként 5–25 000 választ kapnak a hálózaton keresztül. Van olyan cég, amelyik még díjat is ígér nekik a hálózatra feltett hirdetésében, mert ez rendszerint sok válaszadót vonz. Ezek a tanulmányok érdekes eredményeket adnak, de nem tudhatjuk, hogy mennyire torzítanak. Úgy tűnik, mintha a nagy használók túlságosan nagy arányban szerepelnének ezekben a felmérésekben. A Médiangles még telefonos interjút is folytat az egyensúly helyreállítására 7000 megkérdezett személy körében.¹⁶ A telefonos módszernek az is előnye, hogy maguk a használók nyilatkoznak szokásaikról, bár ez is vezethet komoly torzításokhoz.¹⁷

16 Az egyensúlyt az zavarja meg, hogy az interneten keresztül végzik a felmérést, mert főleg a nagy internetszolgáltatókon keresztül lehet elérni az interjú-alanyokat, és ez növeli ezeknek a szolgáltatóknak az arányát a statisztikákban.

17 Szubjektív, esetleg szándékos torzításokhoz. (A ford.)

A másik nagy információforrás, és ez is a használók nyilatkozatai alapján dolgozik, a két nagy francia közvélemény-kutató társaság, a Sofres (új neve tns-SOFRES, <http://www.tns-sofres.com/>) és a Médiamétrie (a média-kutató és nézettség/hallgatóságmérő társaság: <http://www.mediametrie.fr/>). Ezek előnyös helyzetből indulnak, mert vannak reprezentatív lakosságmintáik, és ezek alapján telefonos, sőt személyes interjúkat is folytatnak. A magától a használótól kapott információk általában megfelelő eredményeket adnak, főleg a használók társadalmi-foglalkozásbeli és demográfiai jellemzőinek pontosabb meghatározása szempontjából hasznosak, viszont káros lehet, hogy a használó esetleg pontatlan információt közöl, vagy valamilyen okból szándékosan torzít. Ezek a társaságok viszont kevés adatot szolgáltatnak arról, hogy mire használják az interjúalanyaik az internetet.

Végül vannak még minőségi felmérések, amelyek esetleg más módszerekben alapulnak. Ilyen például a Product Image Fitting felmérése arról, hogyan költözik át az internetre a hálózaton kívüli „külvilág” hagyományos kommunikációs struktúrája: vagyis a családi és baráti, szakmai és érdeklődés-központú kommunikációs hálózatok.

Tehát már számos olyan statisztikai módszer létezik az internet használatának mérésére, amely segítséget nyújt ahhoz, hogy megértsük, milyen célra használják a hálózatot. Jelenleg főleg a nagy szolgáltatók veszik igénybe az ilyen módszereket, meglehetősen egyszerűen, ezek a saját helyüket akarják meghatározni a piacon, és figyelik a konkurenciát. De ennél sokkal többet is el lehet érni eredetibb megközelítési módszerekkel. Kétségtelenül a legeredményesebb módszer egy állandó csoport hosszú időn keresztül vizsgálata, de újabban már lehetőség van az olyan kérdések, mint az elektronikus levelezés, a tanulás mechanizmusai az interneten, a hálózaton keresztül lebonyolított vásárlások, a piacok tagolódása vizsgálatára is.

ELSŐ ELEMZÉSEK

Térjünk vissza a címben feltett kérdéshez: mit csinál egy család az interneten havi 600 percben? Ennek a cikknek nem az a célja, hogy végleges válaszokat adjon erre a kérdésre, hanem inkább azt akarja bemutatni, hogyan használhatók ennek megállapítására a fenti módszerek.

Hogy ezt bemutatthassuk vegyünk két példát, és ezek segítségével meg tudjuk határozni, hogy melyek az internethasználat legfontosabb kategóriái. Az első példa a „Mire használja vagy mit keres az interneten?” kérdésre adott felelet-csoport szemantikai elemzése. Ezt a kérdést hálózatos kérdőívben tette fel a Novatris társaság használóinak. Több mint 23 000 internethasználó válaszolt 1999 májusában. (2. táblázat)

2. táblázat

e-mail	6667
Információ	4030
Webhely(-látogatás)	3632
Olvasás	2210
Keresés	2023
Internet	1823
Informatika	1149
Újság(olvasás)	1062
Munka	831
Tőzsde	636
Nap (legfrissebb hírek)	550
Barát (kommunikáció)	531
Vakáció (információ, szolgáltatások)	483
Képzés	482
Játék	459
Időjárás	459
Mozi (műsor, filmismertetés)	456
Aktualitás	454
Sport	430
Program (Software)	427
Dokumentum(használat)	408

Forrás: Novatris: a „Mire használja vagy mit keres az interneten?” kérdésre adott válaszok szemantikai elemzése

Az öt leggyakrabban idézett szó jól mutatja, milyen célokra használják az internetet. Az internethasználat egyik legfontosabb célja a kommunikáció,

és az internet egyik leggyakrabban előforduló felhasználási módja az elektronikus levelezés. A második szó, az „információ” a hálózat másik jelentős funkcióját nevezi meg, az információszolgáltatást. Vagy egy bizonyos információ kereséséről van szó, ami egy bizonyos, konkrét célból végzett, rövid ideig tartó tevékenységet jelent, vagy információ „olvasás”-ról. Az „olvasás” jelentése itt látszólag ellentétben áll a „keresés”-ével. Ezzel a kifejezéssel csak azt akarjuk érzékeltetni, hogy a használó több időt fordít olvasásra, mint keresésre. A tájékozódásnak ez a fajtája gyakran kapcsolódik a használót nagyon érdeklő témához vagy valamilyen szenvedélyhez.

A következő szavak arról árulkodnak, hogy ezek a meghatározások nem alapos mérlegelés eredményei, mert nem felelnek meg semmilyen általános használati kategóriának, inkább csak fontos témákat jelölnek. A legelső téma természetesen az informatika és az internet. Az internetezőket alapjában véve szenvedélyesen érdekli minden, ami az informatikával vagy egyik kiterjesztésével, a számítógépes játékkal áll kapcsolatban.

A második téma az időszerű kérdések, az aktuális események. Az internet lehetővé teszi, hogy az információt szinte az eseményekkel egy időben, nagyon gyorsan megszerezzük. A „nap” szó jó besorolása a táblázatban egyébként nagyon árulkodó. Itt a napi, sőt az válaszadás órájában történt eseményekről és az ezekről való tájékozódásról van szó. Egyébként az sem véletlen, hogy a „Halloween” szó 1999 októberében a Voilàn használt tíz leggyakrabban használt szó közé került aktualitás. Az internet elsősorban az események gyors közlésének eszköze. A harmadik téma a munka és a képzés fogalmai köré csoportosul. Ide tartozik az „állás” kulcsszó, ez egyébként szintén a tíz leggyakrabban használt szó között volt a Voilàn, és szoros kapcsolatba hozható az előbbi kifejezésekkel, a munka fogalomkörével.¹⁸ Ezután következik a tőzsde, a nyaralás,¹⁹ a játék, a meteorológia²⁰, a mozi²¹ és a sport²².

---

18 Ma már minden nagyobb keresőprogram szükségesnek tartja, hogy „munkahelyet kínál-keres” rovatot tartson. (A ford.)

19 Az interneten szinte mindent el lehet intézni, szállodafoglalástól vasút- vagy repülőjegy vásárlásig és programok szervezéséig, és ezzel időt és utánjárást is meg lehet takarítani.

20 Percre pontos előrejelzés.

21 Műsor -és filmismertetések.

22 Sporteredmények, sportesemények, közvetítések.

A második példa egy olyan táblázat, ami a Netvalue 1999. júniusi jelentése alapján készült. Az internetezők foglalatosságait itt nagy kategóriák szerint csoportosították: internet, csak felnőtteknek, informatika, gazdaság, művészet és kultúra. Mindegyik főkategóriát alcsoportokra osztották. Így például a szabadidő kategória játék, utazás–turizmus, szórakozás, találkozások–kapcsolattartás, sport, autó csoportokra oszlik. Két számot kombináltak (két tényező szorzatából számították ki az eredményt). Az első tényező a háztartások és a lefedettség. Ha azt mondjuk, hogy a lefedettség 73,7% a portálok alrovatban, ez azt jelenti, hogy az 1000 megkérdezett háztartás 73,7 százaléka 1999 júniusában legalább egyszer meglátogatott valamilyen portálnak²³ minősített webhelyet. A második tényező az idővel kapcsolatos. Azt jelzi, hogy mennyire érdeklődnek az internetezők egy webhely iránt, hány percet töltenek egy-egy webhelyen. A két szám: a lefedettség és az idő szorzatából összetett mutatót kapunk, ez jelzi, hogy mennyire fontos az adott téma a használók számára.

Ebben az esetben is megtaláljuk azokat a fontos funkciókat, amelyekre az előző szemantikai elemzés már rávilágított. A portálok, az internet szolgáltatók és a keresőgépek az információkeresés eszközei, akár valamilyen funkcióhoz, akár valamilyen kedvenc érdeklődési körhöz, szükséges olvasmányhoz stb. kapcsolódó információról van szó. Ezek vezetik a listát. Ezután következnek a kommunikációhoz kapcsolódó felhasználások. A „közösség” rubrika saját honlapok készítésére utal, ilyen honlapok készítésére többek között a Multimania vagy Chez.com szolgáltatók (ezek szerepelnek a felmérésben) adnak lehetőséget; a saját honlapok az internethasználó „névjegyei.” A hálózaton létrehozott elektronikus levelezőszolgálatok, például a Lemel, a Caramail vagy Hotmail ugyanilyen természetű használatnak felelnek meg. Futólag azt is megjegyezzük, hogy a

---

23 A portál olyan weboldal, „web kapu”, amelyen beléphetünk egy általában általános információkat tartalmazó és általában független weboldalra. A kényelmesebb munka érdekében a jól strukturált portál keresőszolgáltatásokat is beépít. Számos link és egyéb kínálat fogadja a látogatót. Ebből fejlődött ki az egyetlen honlapon található, meghatározott témakör (például üzlet, könyvkiadás, sport, zene stb.) köré csoportosuló portálszerű szolgáltatásokat kínáló ún. vertikális portál vagy vortal. Ezek nem mindig függetlenek és például üzleti kapuk esetén ingyen hírszolgálatok, postafiókok, címtárak stb. és rengeteg reklám fogadja a látogatót. Az eredeti név jól mutatja, hogy itt nem általános információról van szó: Vertical Enterprise Portal (VEP). A két fogalom portal/vortal párhuzamosan és sokszor összemosva jelenik meg a hétköznapi használatban. (A szerk.)

„csak felnőtteknek” (ez a pornográfia finomabb elnevezése) webhelyek az internet témák élén foglalnak helyet. Erre az eredményre jutunk a Voilà kulcsszavainak elemzése után is. A második téma itt is az informatika és az internet, az internetre, a programok (táv)letöltésére és a számítógép vásárlásra specializálódott tanácsadó szolgálatok. A harmadik téma az időszerű események, az aktuális hírek. Az „újság” szó, amit a Novatris felmérésében is láttunk, itt a sajtó és a televízió webhelyeinek erős látogatottságában tükröződik²⁴ Az állás kérdése itt nem olyan hangsúlyos, mint a Novatris adataiban. De a többi téma szintén ugyanabban a sorrendben követi egymást, mint az előző táblázatban: játék, tőzsde, utazás–turizmus, mozi, sport...

3. táblázat

Uralkodó témák a Netvalue szerint

Kihasznátság: családok			Egy használóra eső idő (percek)	Kihasznátság × időmennyiség
Internet	Portálok	73,7%	49,8	3668,40
Internet	Szolgáltatók	77,40%	43,4	3356,60
Internet	Közösség	58,80%	47,3	2781,60
Felnőttek	Felnőttek	40,70%	66,7	2716,40
Informatika	Programok	66,40%	27,6	1829,10
Internet	Más internetek	55,00%	18,6	1020,90
Internet	Keresőgépek	58,80%	16,9	994,80
Internet	Tanácsok – szállás	55,50%	16,6	919,90
Internet	Levelezés	15,30%	55,7	850,99
Tömegközlelés	Írott sajtó	35,30%	23,4	828,20

A táblázat folytatódik¹

24 A francia „journal” szó tv-híradót, tv-újságot is jelent. (A ford.)

A 3. táblázat folytatása

	Kihasznátság: családok		Egy használóra eső idő (percek)	Kihasznátság × időmennyiség
Szabadidő	Játékok	22.90%	27.1	521.30
Informatika	Hardware	32.00%	16.9	540.60
Gazdaság	Csomagküldő szolgálat	20.40%	23.7	481.60
Tömegközlés	Televízió	24.70%	17.9	443.00
Társadalom	Oktatás–tanulás	36.60%	11.3	414.20
Internet	Telefonkönyv, címtár	31.30%	11.8	370.80
Művészet és kultúra	Zene–irodalom	30.40%	11.9	362.10
Gazdaság	Bank – biztosítás	19.80%	18.2	360.80
Szabadidő	Utazás – turizmus	21.10%	14.3	302.20
Társadalom	Gyakorlati élet	24.00%	12.5	300.50
Gazdaság	Pénzügyek – gazd. információ	14.90%	17.7	264.60
Művészet és kultúra	Mozi	13.10%	20.2	246.60
Tömegközlés	Távközlés	24.60%	9.8	240.60
Szabadidő	Szórakozás	19.90%	11.9	237.60
Tömegközlés	Kiber közlési eszközök	28.50	7.8	221.30
Gazdaság	Személyszállítás	14.40%	12.5	179.60
Társadalom	Közforgalmazások	17.80%	9.1	151.70
Gazdaság	Más gazdasági szektorok	15.80%	6.8	107.30
Szabadidő	Találkozások–kapcsolatok	6.40%	15.9	101.10
Szabadidő	Sport	4.40%	21.7	95.30
Tömegközlés	Kommunikáció	11.30%	8.0	90.10
Tömegközlés	Rádió	13.00%	5.5	71.40
Tudás	Tudomány és technika	9.80%	5.4	53.00
Társadalom	Szervezetek–társaságok	10.00%	4.7	47.40
Művészet és kultúra	Más művészetek és kultúrák	8.40%	4.3	36.50

A táblázat folytatódik

A 3. táblázat folytatása¹

	Kihasználtság: családok		Egy használóra eső idő (percek)	Kihasználtság × időmennyiség
Társadalom	Orvosi-egészségügyi témák	2,20%	14,4	32,40
Szabadidő	Autó	4,60%	6,9	31,40
Tudás	Más tudást(fájták)	5,70%	4,6	26,20
Gazdaság	Autókonstruktőrök	3,50%	6,9	24,10
Gazdaság	Ingatlan	2,30%	6,9	16,20
Gazdaság	Élelmiszerek	3,90%	3,5	13,60
Gazdaság	Dívat-szépítkezés	2,40%	4,6	11,10
Társadalom	Környezet	1,90%	2,8	5,30

Kihasználtság, háztartások: mennyire használják a háztartások

Egy használóra eső időmennyiség: használonkénti mennyiség percben

Kihasználtság × időmennyiség: a két változó szorzata.

Végül figyeljük meg, milyen jó helyezést kapott a zene és irodalom alcsoport. Azonban itt valójában csak az olyan kereskedelmi webhelyek mint a fnac.fr²⁵, az alapage.com²⁶ látogatásáról van szó.

Ha ehhez még hozzávesszük a csomagküldő szolgálatok a La Redoute²⁷ vagy a hasonló jellegű Les Trois Suisses²⁸ alcsoportot is, akkor meg-

25 URL címe: <http://www.fnac.fr> [2005. jún. 10.]

26 URL címe: <http://www.alapage.com> [2005. jún. 10.] Az alapage.com a legnagyobb francia hálózatos könyv, kazetta és lemezkereskedő és csomagküldő szolgálat. A két cég között az a különbség, hogy az Alapage tisztán internetes szolgáltató, a FNAC azonban régi, az egész országra kiterjedő bolthálózattal is rendelkezik. (A ford.)

27 URL címe: <http://www.redoute.fr> [2005. jún. 10.] Ez a cég a ruházat, lakberendezés, könyvberendezés és háztartási gépek, elektromos kisgépek stb. választékát kínálja katalógusaiban.

28 URL címe: <http://www.3suisses.fr> [2005. jún. 10.] Maga a webhely az áruházak teljes katalógusát is kínálja. (A ford.)

értjük, hogy az internet a vásárlások előkészítésének, sőt a vásárlásnak is egy új módja.²⁹

Összefoglalásul azt mondhatjuk, hogy véleményünk szerint az internet felhasználása négy nagy kategória köré csoportosítható. Az első három kategória az információkereséssel van kapcsolatban. Az első esetben a az információ keresése gyakorlati szükségletet elégít ki, a mindennapi élet szükségleteivel áll kapcsolatban. Arról van szó, hogy meg akarjuk tudni, milyen idő lesz a hét végén, ezért megnézzük a meteorológiai előrejelzést (Météo – internetes meteorológiai szolgálat); keresünk egy telefonszámot a pagesjaunes.fr-ban³⁰; meg akarjuk tudni egy vonat indulásának időpontját az sncf.fr-ból.³¹

Ezeknek az információknak a keresése nagyon is konkrét célt szolgál, elérésükre csak egy lehetőségünk van, és ezek a helyek könnyen elérhetők, ezért a keresés kevés időt vesz igénybe. A második esetben is gyakorlati jellegű információkat keresünk, de itt már egyéni érdeklődés is vezet bennünket, mert amit keresünk, az rendszerint ebből az érdeklődésből következik, például ilyen keresésnek számít, ha az AFP³² webhelyét keressük fel az interneten. Ekkor már több időt töltünk a hálózaton, mert nemcsak arról van szó, hogy elolvassuk a sajtótügyenökség táviratainak a címét, hanem inkább válogatunk is az anyagban, és figyelmesen végigolvassuk a minket érdeklő cikkeket, ezt a fajta információkeresést rejti a felmérés multimédia alosztályába sorolt információcsoport.³³ (Ez az internethasz-

---

29 Például sok egyéb könyvet és zenemű felvételeket áruló társaság is hirdeti kínálatát a weben. Ma már létezik olyan hely is a hálózaton, ahol a vásárló számára táblázatban hasonlítják össze a különböző webhelyekről összegyűjtött árakat, vagy maga is elvégezheti ezt az összevetést több internetes könyv- vagy lemezkereskedés webhelyének meglátogatása alapján.

30 A Pages Jaunes/Pages Blanches a telefonkönyv, az előbbi, a sárga, azaz az „arany lapok” a cégek adatait, az utóbbi, a „fehér lapok” a magánszemélyek adatait tartalmazza. (A ford.)

31 Az SNCF – a francia államvasút rövidítése, és jelentésátvitelével a vasúti menetrend neve. (A ford.)

32 AFP = Agence France Press. Ez a Francia Sajtótügyenökség, ahol számos napilap és egyéb sajtótermék elérhető a hálózaton. Itt találhatjuk a leggazdagabb választékot, és az előfizetők a hírügynökségek híreit is megnézhetik, de ennek az utóbbi hírforrásnak csak a címei ingyenesek. URL címe: <<http://www.afp.com>> [2005. jún. 10.] a nemzetközi webhely, innen át lehet menni a francia részre. (A ford.)

33 Ma már sok francia keresőgép vagy repertórium kínálatában is megtalálható a legtöbb fontosabb francia, sőt külföldi újság anyagának nagy része, élő link formájában, mivel a legtöbb sajtótermékeknek már saját webhelye is van. (A ford.)

nálat a régi sajtóolvasás megfelelője.) A harmadik csoportban az információ egy nagyobb folyamatnak, a vásárlásnak a része, ilyenkor rendszerint valamilyen kereskedő vagy áruház webhelyét keressük fel, például a FNAC-ot. A negyedik fontos kategória a kommunikáció.³⁴ Mindnyájan tudjuk, milyen gazdag az internet ezen a téren, különösen sok lehetőséget kínál a kommunikációra. Lehet a kommunikáció aszinkronikus, időben eltolódó, mint az e-mail, egyidejű, szinkronikus, mint a chat vagy az ún. „messenger” (messenger).³⁵

4. táblázat

Javaslat
a nagy használati kategóriák osztályozására

1. kategória	Gyakorlati célú használat	Időjárás, napi tevékenység, telefonkönyv, címtárak
2. kategória	Az internetezők érdeklődési köréhez kapcsolódó használat	Informatika, hírek, mozi, sport stb.
3. kategória	A vásárláshoz kapcsolódó használat	Könyvek, CD
4. kategória	A kommunikációhoz kapcsolódó használat	Chat, e-mail, messenger, saját honlapok...

Ez a cikk csak kísérletet tesz arra, hogy bemutassa, hogyan segítik a rendelkezésünkre álló eszközök az internet használatának alaposabb megértését és áttekintését. Két példából kiindulva kísérletet tettünk arra, hogy kategóriákba rendezzük ezt a használatot, az internet populációjának különféle használati módjai alapján. Első kísérletről van szó, ezen a területen még csak most kezdődik a kutatás. Az internet jelenleg még marginális jelenség, mert a lakosságnak csak mintegy tíz százalékát érinti az internethasználat, és ők is csak fejenként körülbelül napi 12 percet töltenek a hálózaton. Amire máris érdemes felfigyelni: átrendeződik a tömegközlelési

34 Ezen a cikk a személyes kapcsolatokat érti (A ford.)

35 Olyan „üzenetközvetítő”, figyelmeztető szolgálat, ami jelzi a hálózaton lévő használatnak, hogy barátai is éppen azon a hálózaton tartózkodnak, ahol ő.

eszközök használatában az egyes közlési ágak aránya, eltolódások láthatók. Már most is észrevehető, és az összes internethasználók is elismerik, hogy a klasszikus tömegközlési eszközök, főleg a televízió nézés (és Franciaországban a Minitel használata is) és a nyomtatott sajtó olvasása csökkenő tendenciát mutat az internet javára. Ezzel párhuzamosan új használati lehetőségek alakulnak ki. Gondoljunk csak arra, hogy egyre több árverést tartanak az interneten, látványosan növekedésnek indult a hálózatos árverések száma az utóbbi időben, mert már számolnak ezzel a közönséggel is. Néhány éven belül az internet tömegkommunikációs eszközzé válhat. Ezért fontos, hogy már most megértsük a logikáját.

Keresések az interneten: változatosság és sokféleség²

A keresőgépeknek feltett kérdéseket főleg kereskedelmi cégek vizsgálják, mert azt remélik, hogy ennek segítségével jobban megismerhetik a fogyasztók ízlését és szükségleteit. Azonban ezeket a keresőgépeket sokkal többre használják, mint vásárlásra vagy vásárlással kapcsolatos tájékozódásra, elméletileg az emberekben élő tudásvágy és felfedező tevékenység minden területére kiterjed a használatuk.

TÁJÉKOZÓDÁSI SZOKÁSOK – MAGATARTÁSFORMÁK

Mióta feltalálták a keresőgépeket azt látjuk, hogy jelentősen megnőtt az emberek felfedező kedve. Napjainkban az emberek ismeretszerzési és tájékozódási szokásai jelentős átalakuláson mennek keresztül. Ennek része az a jelenség is, hogy emelkedést mutat az információkeresések száma. Az információkeresés nem új jelenség, már korábban is kerestek az emberek információkat, de az internet és a keresőgépek lényegesen meggyorsítják és megkönnyítik az ismeretekhez, sőt még a szaktudáshoz való hozzájutást is, segítségükkel sokkal könnyebben és gyorsabban szerezhetünk ismereteket, mint a könyvekből vagy a szakemberektől. És ennek a szolgáltatásnak egy része ingyenes. Gondoljunk például arra, hogy aki rá van kapcsolódva a hálózatra, az ingyen juthat az Encyclopedia Britannica³

---

1 A szerző az Université de Québec, Montréal pszichológia oktatója. Elérhető: lajoie.jacques@uqam.ca és <http://www.uqam.ca>

2 A tanulmány címe és megjelenési adatai az eredeti kötetben: *Richesse et diversité de requêtes*, 187–195. p.

3 URL címe: <http://www.britannica.com> [2005. jún. 10.]

egész anyagához, és gyorsabban is tud benne keresni, mint a nyomtatott változatban.

A kíváncsiság és a felfedezés, az új ismeretek utáni vágy az ember alapvető tulajdonsága. Ezt a XX. század második felének lélektantudománya már felismerte, és azt is elfogadtatta, hogy a kíváncsiság és a tudásvágy az ember alapvető szükséglete. A lélektan kutatói és teoretikusai azt is bebizonyították, hogy a tudásvágy éppen olyan alapvető ösztön, mint a fizikai éhség kielégítése és a szomszomságot vagy a nemiség, sőt azt is, hogy az ember felderítő tevékenysége, tájékozódási vágya nélkülözhetetlen eleme volt az ismeretszerzésnek és a környezetéhez való alkalmazkodásnak, e nélkül az ember nem tudott volna életben maradni, még a történelem előtti időkben sem.

Még a csecsemő is öntudatlanul a világ megismerésére törekszik. A felfedező tevékenység első jelei már az újszülött csecsemőnél is megfigyelhetők, és lényeges szerepük van abban, hogy értelmi és érzelmi képességei fejlődésnek indulnak.⁴ Az óvodás korú gyermekek is módszeresen, lépésről-lépésre derítik fel ismerős környezetüket, és ennek alapján alakítják ki a környezetükről alkotott képüket. S. Papert szerint⁵ közvetlen környezetükben önállóan is eligazodnak, a távolabbi környezet megismeréséhez azonban már a felnőttek segítségére van szükségük, és az ő közvetítésükkel tudják csak ismereteiket gyarapítani. Az iskola tovább erősíti ezt a tendenciát a tanulásban, a másoktól való függőséget, és gyakran visszafej-

---

4 Berlyne, Daniel Ellis: Conflict, Arousal and Curiosity [Konfliktus, inger hatására keletkező izgalmi állapot és kíváncsiság]. New York, McGrawHill, 1960; Bruner, Jerome Seymour: Toward a Theory of Instruction [Útban egy oktatásmélet kialakítása felé] Cambridge, MA, Harvard University Press, 1974; Gardner, Howard: Frames of Mind: the Theory of Multiple Intelligence [itt: Tudatállapotok, az összetett intelligencia elmélete], New York, Basic Books, 1993; Gibson, Eleanore J.: „Exploratory Behaviour in the development of perceiving, acting and the acquiring of knowledge” [A felfedező magatartás (szerepe) az észlelési, cselekvési és tudásszerző képesség fejlesztésében], *Annual Review of Psychology*, 39, 1988, 1–41. p.; Hebb, Donald O.: „Drives and the CNS (Conceptual Nervous System)” [Az ösztönzések és a Konceptuális Idegrendszer], *Psychological Review*, 62, 1955, 243–245. p.; Piaget, Jean: La formation du symbole chez l'enfant: imitation, jeu et rêve, image et représentation. [A szimbólum kialakulása a gyermeknél: utánzás, játék és álom, kép és ábrázolás.] Neuchâtel-Paris, Delachaux et Niestlé, (1945) 1976, 2.éd.

5 Papert, Seymour: The Children's Machine: Rethinking School in the Age of the Computer [A gyermekek gépe. Gondoljuk újra az iskolát a számítógépek korában.] New York, Basic Books, 1993.

leszti a gyermekek született hajlamát az önálló felfedezésre azzal, hogy mozdulatlanásra kárhoztatja a gyermeket, és a tanulást az iskolai tananyagra szűkíti le. Ha a gyermek sokáig ki van szolgáltatva ennek a passzivitásnak, még az is megtörténhet, hogy soha többé nem próbál meg önálló felfedezéseket végezni, és a tudásvágy is kihal belőle.

A mai konstruktivista pedagógia⁶ lassanként felváltja az oktatásra koncentráló, passzívan oktató pedagógiát, és a hangsúlyt az olyan személyiség kialakítására helyezi, aki a pedagógus cselekvő partnereként alakítja ki tudásvilágát saját felfedező tevékenysége és a felfedezett jelenségek osztályozása segítségével. A keresőgépek megjelenése az interneten erősíti az ember konstruktivista közeledésmódját az ismeretekhez, és páratlan hatalmat ad a gyermekek kezébe az önállóan tanulásra.⁷ Lehetséges, hogy az internetnek ez a jellemzője már magában is jelentős hatással lesz a modern társadalomra.

KERESŐGÉPEK

Az a tény, hogy milyen hatalmas mennyiségű keresést hajtanak végre az emberek ezeken a keresőgépeken már magában is mutatja, mennyire fontos új kommunikációs technika a keresőgép, és ez a nagy népszerűség indokoltá teszi, hogy a tudomány is foglalkozzon vele. A Search Engine Watch 2000 tavaszán végzett felmérése szerint kb. napi 100 millió keresést végeznek a keresőgépeken.⁸ Ezt mutatják a webhelyek népszerűségi listái is: egy 2000 júniusában végzett felmérés szerint a világ 20 leglátogatottabb webhelye közül 11 keresőgép vagy olyan portál, ahol keresőgép is található.⁹ Egy Franciaországban 2000 júniusában végzett felmérés szerint pedig a 20 leglátoga-

---

6 Papert, Seymour: Introduction; in Harel (ed.), *Constructionist Learning* [Konstruktivista tanulás], Cambridge, MA, MIT, 1990; Vigotsky, Lev Semenovich: *Mind in society* [A tudat a társadalomban], Cambridge, MA, Harvard University Press, 1978; Wilson, Brent G.: *Constructivist Learning Environments: Case Studies in Instructional Design* [Konstruktivista tanulási környezetek: Oktatástervezési esettanulmányok], Englewood Cliffs, NJ, Educational Technology Publications, 1996.

7 Itt érdemes megjegyezni, hogy a keresőgép más módon befolyásolja a tudatot, mint a tanár, de befolyásol, főleg a vásárlás irányába.

8 Ld. <<http://www.searchenginewatch.com/reports/perday.html>> [2005. jún. 10.]

9 A forrás az Alexa.com: <http://www.alexaresearch.com/clientdir/web_reports/top_websites_nonclient.cfm> [2005. jún. 10.]

több webhely közül 13 keresőgép, és a 20 helyre eső látogatások 80 százalékát ezek a keresőgépek fogadják. A 20 felsorolt webhely sorrendje a következő, a dőlt betűvel kiemelt nevek a keresőgépek: 1. *yahoo.com* 2. *msn.com* 3. *wanadoo.fr* 4. *boursorama.com*¹⁰ 5. *voilà.fr* 6. *msn.fr* 7. *yahoo.fr* 8. *free.fr*¹¹ 9. *altavista.com* 10. *club-Internet.fr*¹² 11. *microsoft.com* 12. *multimania.com*¹³ 13. *chez.com*¹⁴ 14. *lycos.fr* 15. *amex.com* 16. *nomade.fr* 17. *caramail.com*¹⁵ 18. *altavista.fr* 19. *netclub.fr*¹⁶ 20. *snfc.fr*.¹⁷

1. táblázat

A hús leglátogatottabb webhely Franciaországban
(2000. júniusi állapot)

Sorrend	Terület	Belépések száma (ezer)
1	<i>Yahoo.com</i>	46 949
2	<i>msn.com</i>	39 879
3	<i>Wanadoo.fr</i>	38 368

A táblázat folytatódik'

10 Tőzsde a hálózaton.

11 Ingyenes lehetőség saját webhely készítésére, levelezésre és a kereskedelmi webhelyeken való keresésre.

12 Nagy, részben előfizetési díjas internetklub, rendkívül gazdag és színvonalas repertóriummal, amit a korábbi hachette.net átvétele útján szerzett és fontos segédkönyvekhez, például az Hachette enciklopédiához való hozzáféréssel. Ez az információs rész szabadon elérhető.

13 Ingyenes saját honlap készítésének ad otthont, de ezekhez van keresési lehetőség is, ma már egy repertóriumra emlékeztet, és egyes helyeit elég jól jegyzi a keresőgépek is.

14 Ez az internetszolgáltató vagy részekre bomlott, vagy részben nevet változtatott, a *chez.libertysurf.fr* jelentkezik be új névként egyes régi helyein. más ismert webhelyei a *multimania.com*-hoz kerültek, aminek a profiljához mindig is közel állt, de még ma is előfordul, hogy egyes webhelyek *chez.com* címmel jönnek be.

15 Elektronikus levelezés céljára alakult webhely.

16 Társ- és barátkereső szolgálat, csoportok kialakítására is alkalmas.

17 A francia államvasút webhelye, legnépszerűbb szolgáltatója a teljes menetrend és a jegyár-táblázat. – Megjegyzés: a telefonkönyv valószínűleg két okból nem szerepel ezen a listán, egyrészt a Minitel változatlanul megvan még szinte minden francia lakásban, ennek alapja pedig közismerten a hálózatos telefonkönyv, ebből nőtt ki maga a Minitel szolgáltató-rendszer is, másrészt legtöbb keresőgép szolgáltatásai között is szerepel a telefonkönyv, és sok esetben a vasúti menetrend is, ez indokolja a menetrend saját webhelyének viszonylag kisebb forgalmát is.

Az 1. táblázat folytatása

Sorrend	Terület	Belépések száma (ezer)
4	Boursorama.com	23 203
5	Voila.fr	17 006
6	msn.fr	15 337
7	Yahoo.fr	13 975
8	free.fr	11 653
9	Altavista.com	7 889
10	Club-internet.fr	7 726
11	Microsoft.com	5 594
12	Multimania.com	5 251
13	Chez.com	5 241
14	Lycos.fr	4 753
15	Amex.com	4 148
16	Nomade.fr	4 096
17	Caramail.com	3 955
18	Altavista.fr	3 947
19	Netclub.fr	3 757
20	sncf.fr	3 604

Forrás: Alexa.com

A hálózaton való keresés iránti igény azonban nemcsak az ismeretszerzési váagnak tulajdonítható, hanem bensőségebb és érzelmi indítékai is vannak: az emberek a keresőgépeket és a böngészőket is személytelennek érzik, és ezért az a benyomásuk, hogy velük való kapcsolatukban meg tudják őrizni névtelenségüket. Így bátrabban vágnak bele a keresésbe mindenféle területen, ez indokolja a keresések sokszínűségét. Persze a névtelenség nem igazi, csak illúzió, hiszen az internetes tranzakciókat az összes meglátogatott kereső rögzíti, és általában azonosítani is tudja, és bár az egyéni használót nem mindig képes felismerni, azt a gépet azonban, ahonnan a hálózatra belépett igen. Arról nem is szólva, hogy sok cég saját alkalmazottainak internetes mozgását kémprogramokkal figyelteti, ezek egy részét úgy telepíti a használó számítógépére, hogy nem is tud róla. A kémprogramok úgy követik a használó tevé-

kenységét, hogy a tartománynevek kulcsszavait vagy az elektronikus levelezés fontosabb szavait figyelik, sőt az is előfordul, hogy már akkor rögzítik ezeket az adatokat, mielőtt elküldték volna a kérést vagy a levelet.¹⁸ A használó azonban úgy érzi, hogy egyedül ül a képernyő előtt, az indiszkrét tekintetől védetten, és ez megszabadítja gátlásaitól. Ez gyakran a kérdésekben is megmutatkozik, és az emberi természet egy olyan oldalát mutatja meg nekünk, amihez még a pszichoterapeuták is nehezen tudnak hozzáférközni.

A legjobb bizonyítéka ennek a „gátlástalanságnak”, hogy milyen népszerűek a pornográf webhelyek. Jelenleg a legnépszerűbb pornográf webhelyet, a pornocity.netet 2000 júniusában több mint 200 milliószor keresték fel (ebből 86 millióan az Egyesült Államokból, 11 millióan Kanadából és 2 millióan Franciaországból). A pornocity.net jelenleg a webhelyek népszerűségi listáján az egész világon a harmincadik helyen áll (az Egyesült Államokban az 52. helyen, Kanadában a 35. helyen és Franciaországban is a 35. helyen), de ha a portálokat kizárjuk a népszerűségi listáról, akkor a világ tizedik legnépszerűbb internetes helyévé lép elő.¹⁹ A világon a többi kilenc legnépszerűbb webhely sorrendje – az általános portálokat kivéve – a következő: az első a microsoft.com (<http://www.microsoft.com>), ebay.com (<http://www.ebay.com>), webshots.com (<http://www.webshots.com>), amazon.com (<http://www.amazon.com>),²¹ icq.com (<http://www.icq.com>), znet.com (<http://www.znet.com>), real.com (<http://www.real.com>), iloveschool.com²² és a weather.com (<http://www.weather.com>) világidőjárás-előrejelző szolgálat.

Kétségtelen, hogy sok a szexuális témájú keresés, azonban az a felmérésünk,²³ amelyet az AltaVista 35 000 keresésén és a WebCrawler²⁴ 15 000

18 I.d. WinWhatWhere.com: <<http://www.WinWhatWhere.com>> [2005. jún. 10.]

19 Forrás: alexa.com

21 A nagy webkönyvkereskedés népszerűsége mutatja, hogy az olvasás még nincs kihalóban

22 Egy koreai iskola webhelye.

23 Lajoie, Jacques: „What people write as queries in the Web's search engines: a new tool to investigate the search behavior” [Milyen kéréseket fogalmaznak meg a keresőgépeknek az emberek: egy új eszköz az információkeresők magatartásának vizsgálatára], in Chen (ed.), NIT'98: 10th International Conference on New Information Technology, Hanoi, 1998. 127–139. p.; Newton, M. A.: MicroUse Information [Információ a(z) internet] mikrohasználatáról], lajoie.uqam.ca/viet/NIT98.html I.d. „Les moteurs de recherche du réseau internet comme indicateurs des besoins intimes” [Az internet keresőgépei mint a magánéleti szükségletek mutatói], Revue québécoise de psychologie, 19.2. 1998. 207–229. p.)

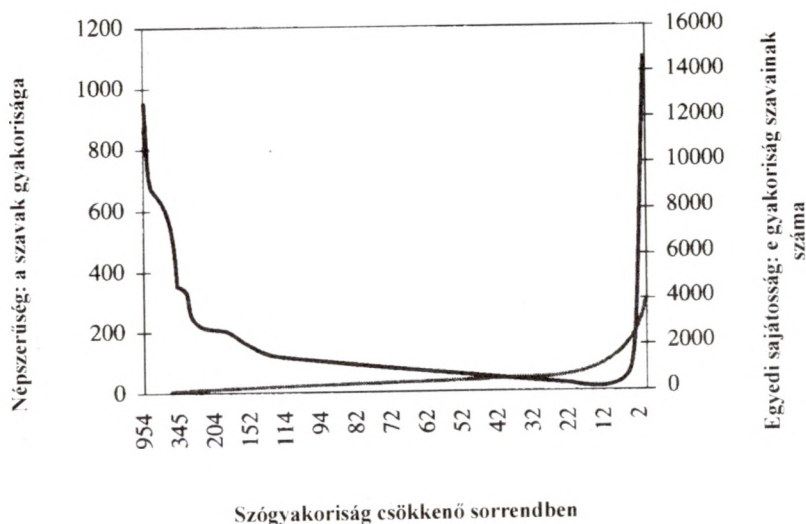
24 URL címe: <<http://www.webcrawler.com>> [2005. jún. 10.]

keresésén végeztünk azt mutatta, hogy ezek – akárcsak a többi gyakran előforduló keresési téma –, csak az összes keresésnek kis részét teszik ki.

A keresésekre és a keresésekben előforduló szavakra inkább az jellemző, hogy rendkívül sokfélék, változatosak. Ezt bizonyítja, hogy a felhasznált egyedi („ritka”) szavak²⁵ legnagyobb része nem ismétlődik vagy csak ritkán ismétlődik az adatbázisban, ha összevetjük az összes használt szóval és kifejezéssel. A sokféleség azt bizonyítja, hogy ez a szótömeg nagy részt „ritka” szavakból áll.

A következő ábra összeveti egymással a kérések népszerűségét a ritkaságukkal, egyediségükkel, az Altavista adatai alapján (1998 augusztus, 35 000 kérés).²⁶

A bal oldalon látjuk a szavak előfordulásának gyakoriságát, a legnépszerűbb szóból kiindulva. A leggyakrabban használt szó a sex, ezt 954-szer találjuk az összesen 93 000 használt szó között. Ennek a szónak a gyakorisága tehát 1.03%. A jobb oldalon látjuk a gyakran használt szavakat. Egyetlen szó (a sex) éri csak el a 954 előfordulást. Több mint 14 000 szó csak egyszer fordul elő. Az 1–9 alkalommal használt szavak együttesen kb. az összes szó 50%-át teszik ki.

25 Éric Guichard kifejezése

26 Lajoie, Jacques: „What people write ...”. [Amit az emberek írnak]. id. cikk.

Ezeknek az előzetes felméréseknek az eredményeit alátámasztották Silverstein és munkatársai kutatásai is.²⁷ Ez a tanulmány az AltaVistához intézett kb. egy millárd kérdés szavait elemezte. A 2. és 3. táblázat ennek a statisztikáját mutatja be. (ld. 166–167. o.)

Az AltaVistának ebben a második felmérésében egy 43 napos, 1998. augusztus 2-a és szeptember 13-a közé eső időszak alatt feltett kérdéseket vizsgáltak meg, és ez azt mutatja, hogy az érvényes keresések (ezt úgy kapják meg, hogy kizárják az értelmetlen (üres) és az ún. ismétlődő kérdéseket, vagyis mikor a használó többször is visszatér több feleletet is tartalmazó lapokra) száma ebben az időszakban meghaladta az 575 milliót, és ezeket a kereséseket 285 millió látogatás alkalmával végezték. (Az AltaVista szóhasználatában a „látogatás” nem személyt jelent, hanem egy használó ötperces vagy ennél rövidebb kereséseit, tehát a látogatások, a belépések száma ennél kevesebb lehetett.

Az 575 millió keresésből, az ismétlések kizárása után egyedi (azaz nem ismétlődő vagy nem típus) keresésnek minősült kb. 150 millió, azaz. a feltett kérdések kb. 27 százaléka. Ez nagyon meglepő, és teljesen új képet ad a hálózatról és az itt végzett kereső tevékenységről. Ugyanis ahelyett, hogy tömegesen érdeklődnének azonos témák iránt, a használók nagyon is változatos érdeklődési körrel tesznek tanúságot. Sőt a legnépszerűbb 25 keresés az összes kereséseknek csak 1,56 százalékát teszi ki. Vagyis még a legnépszerűbb keresések is elenyésző kisebbséget alkotnak az egészhez képest. Mivel rendkívül nagyszámú kérdést vizsgáltak meg, érvényesnek kell elfogadnunk ezt az eredményt, és az eredmény világosan megmutatja, hogy a legnépszerűbb kérések is csak az összes keresés elenyészően kis részét alkotják. Ezentúl tehát nagyon óvatosan kell fogadni az olyan állításokat, amelyek túl nagy jelentőséget tulajdonítanak a legnépszerűbb témáknak.

A legnépszerűbb kérések azonban mégsem érdektelenek, és ezért érdemes elemzéseket végezni ezen az anyagon. A Warez olyan helyek népszerűségére utal, ahonnan illegálisan lehet programokat letölteni. MP3-at is, ez is zenére vonatkozik. Ebben a formátumban szoktak az internetezők ingyen zenéhez jutni, a játékok pedig a hálózaton található számítógépes játé-

---

27 Silverstein, Craig – Henzinger, Monika – Marais, Hannes – Moricz, Michael: „Analysis of a very large AltaVista query log” [Az Altavistának feltett kérdések egy nagyon nagy naplóállományának elemzése], in SRC Technical Note, Palo Alto, Digital Systems Research Center, 1998. <<http://www.research.digital.com/SRC/>> [2005. jún. 10.]

kok keresettségére enged következtetni. De főleg a szex foglal el aránytalanul nagy helyet a keresések között. És ami külön figyelmet érdemel, főleg a tabuk, az olyan szex iránt nagy az érdeklődés, mint például a bestialitás. Ki gondolta volna, hogy különösen az állat és ember közötti szexuális kapcsolatokra vonatkozó keresések ilyen nagy arányban fordulnak elő! Azonban azt is mindjárt meg kell jegyezni, hogy ez főleg az amerikai keresőgépek adataira jellemző, a franciákra már sokkal kevésbé (az információ alapja személyes közlés). Ez az amerikai jelenség, a bestialitás nagy népszerűsége az amerikai internethasználók körében már több pszichológus érdeklődését is felkeltette. Ennek a tanulmánynak az írója úgy gondolja, hogy egy olyan liberális korban, mint a mai, a tabuk különösen vonzóak tűnhetnek. Ennek a cikknek a szerzője is megvizsgált egy amerikai keresőgépet, a Goto.com-ot. És eredményei igazolták az előző felmérést.

Ez a mindenki számára nyilvános amerikai keresőgép (<http://www.goto.com>) azért is alkalmas a kutatásra, mert lehetővé teszi, hogy kérdéseket tegyünk fel a kérések adatbázisának azért, hogy lássuk, hányféleképpen, milyen konfigurációkban lehet egy-egy szót használni a gépnek beadott keresésekben. Ennek segítségével, közelebbről azzal, hogy feltettük az adatbázisnak az animal kérdést, meg lehetett állapítani, hogy az állat szó 1998 novemberében 46 000 keresésben szerepelt, és ennek 57 százaléka volt pornográf jellegű. Az animal sex kifejezés használatának gyakorisága háromszorosa volt az állat szóénak. És azt is érdemes megjegyezni, hogy elemzésünk következtében az animal sex és a bestiality szavakra vonatkozó adatokhoz való nyilvános hozzáférést a kereső megszüntette. Kétségtelenül azért, hogy megőrizzen egy már kihaltófélben lévő tabut.

A legnépszerűbb kérések jegyzéke érdekes lehet ugyan a kutató számára, de alapjában véve marginális jelenséget rögzít. A leggyakrabban előforduló kérdések „ritka” kérések, ami azt mutatja, hogy az emberek önállóbbak, mint gondolnánk, és a hirdetések sincsenek akkora hatással rájuk, mint amennyire szeretnék befolyásolni a közönséget. A harmadik táblázat azt mutatja, hogy a csak egyszer, kétszer, illetve háromszor feltett kérdések – amelyeket szaknyelven világos és jól megkülönböztethető kérdéseknek szoktak nevezni – együttes száma az összes ún. sarkalatos, legfontosabb keresések²⁸ 87 százalékat teszik ki, az összes – az ismétléseket is tartalmazó – kereséseknek pedig a 30 százalékat. A 43 nap folyamán csak

---

28 Az a szám, amiben nincsenek benne az azonos használatól származó ismétlések.

egyszer feltett kérések száma közel százmillió volt, ez kb. az összes kérések egy ötöde. A tíz legnépszerűbb, szexuális témájú kérdés az összes kérdésnek még egy százalékát sem érte el.

2. táblázat

Az AltaVista keresőn regisztrált kb. egymilliárd tétel statisztikája

AltaVista 1998. augusztus 2–szeptember 13.		Szám	%
A regisztrált tételek összesen		993 208 159	
Az „érvényes” keresések összesen		575 244 993	100.00
A különböző (nem egyforma) kérések összesen		153 645 050	26.71
Sorrend	Kérés	Szám	%
1	sex vagy SEX vagy sexo	1 928 881	0.34
2	applet (főleg a robotoktól származik)	1 159 031	0.20
3	porno vagy porn	924 951	0.16
4	MP3	613 902	0.11
5	Beastiality vagy bestiality vagy animal sex	439 507	0.08
6	Chat	405 014	0.07
7	Warez	398 953	0.07
8	Yahoo!	377 025	0.07
9	Playboy	356 556	0.06
10	Xxx	324 923	0.06
11	Hotmail	321 267	0.05
12	nem-ASCII	263 760	0.05
13	Pamela Anderson	256 559	0.04
14	Pussy	234 037	0.04
15	Nude	190 641	0.03
16	Lolita	179 629	0.03
17	Games	166 781	0.03
18	Spice Girls	162 272	0.03
19	Gay	142 761	0.02
20	Titanic	140 963	0.02

Silverstein és munkatársai alapján.

Az AltaVista „ritka” kéréseinek statisztikája

Kérések	Összes kérések		Különböző (nem egyforma) kérések	
	Száma	%-a	Száma	%-a
Háromszor ismételt kérések	29 960 784	5.2	9 986 928	6.5
Kétszer ismételt kérések	49 780 996	8.7	24 890 498	16.2
Egyszeri kérések	97 871 897	17.0	97 871 897	63.7
Az 1. 2 vagy 3× feltett kérések összesen	177 613 677	30.9	1 322 749 323	86.4

Silverstein és munkatársai 1998 alapján.

A keresések legjellegzetesebb vonása tehát az egyediség, a sokféleség. Emellett azt is megtudhatjuk belőlük, hogy nagyon sok internethasználó (például, csak az AltaVista használói közül napi 6,5 millió) a keresőgépet, tágabb értelemben az internetet az ismeretszerzés és tájékozódás fontos, sőt kiemelten fontos eszközének tekinti, minden területen.

És ezek a tanulmányok még csak súrolják a keresőgéptől szerezhető adatmennyiség és információk felszínét. Ahhoz, hogy jobban megértsük a használók viselkedését, finomabb módszerekre lenne szükség, például a kereső kérdésekben előforduló szavakat csoportosítani lehetne nagy általános témák szerint, rokon értelmű szavakból listákat kellene készíteni a szinonima szótárak alapján – sőt még hasznosabb lenne a fogalomkörök szótárát, egy thesaurust megcsinálni – és az ilyen listákról vett kulcsszavak segítségével kellene a kereséseket csoportosítani. Ez azután arra is lehetőséget adna, hogy a keresések megoszlását kulturális szempontból is tanulmányozzuk, és figyelemmel kísérjük a kulturális minták, a kulturális megoszlás alakulását.

Az AltaVista szakembereinek szíves engedélyével és az akkori műszaki igazgató és ennek a keresőgépnek a feltalálója, Louis Monier²⁹ segítségének köszönhetően – 35 000 keresés alapján (amelyekben összesen 100 000

29 Lajoie, Jacques: „Les moteurs de recherche” [A keresőgépek], id. cikk.

szó fordult elő) megvizsgálhattuk a szexre és az erőszakra vonatkozó szavak gyakoriságát olyan módon, hogy összevetettük a Webster szótárból (<http://www.webster.com>) átvett, erőszakra vonatkozó szavakból készített kulcsszó jegyzékkel. A keresésekben leggyakrabban használt 200 szó között egyetlen szót sem találtunk a jegyzékünkön szereplő kulcsszavak közül, és még a leggyakrabban előforduló szavak, mint például puska, vér, erőszakos nemi közösülés, halál és erőszak (gun, blood, rape, death, violence) is csak néhány tucatszor ismétlődtek. Ez az eredmény, ami az Egyesült Államok egyik legnépszerűbb keresőgépéből származik, nagyon meglepett bennünket. Vajon az amerikai internethasználók nem osztják az amerikai tv-nézők kulturális értékeit? Azonban mielőtt elsíetett következtetésekre jutnánk, előbb még ellenőrizni kell ezeket az eredményeket, a használói magatartás-minták többször megismételt vizsgálatával. De nincs kizárva, hogy komoly meglepetések fognak érni bennünket, ha részletesen elemezzük a kereső kérdéseket.

Szükség lenne arra is, hogy demográfiai vizsgálatokat végezzünk az internet használóin, hogy a kérdések megoszlását földrajzi sémákhoz is hozzá tudjuk rendelni, földrajzi megoszlásban is képet kapjunk róluk, megismerjük az egyes földrajzi helyekre jellemző típusokat, csoportokat. Ebben sokat segítené, ha együttműködés alakulna ki a keresőgépek üzemeltetői és a kutatók között. Az adatok nyilvánosságra hozatalára pedig nagy szükség lenne, hogy el tudjuk oszlatni az internettel és használatával kapcsolatos esetleges félreértéseket. Ez hozzájárulna ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk arról, milyen elemekből tevődik össze társadalmunk kultúrájának összképe, és hogyan alakul ez a kép, többek között az internet hatására.

uroTéka EuroTéka EuroTéka EuroTéka Eu

